

Dr. M. Rıza Kaimî Mukaddem

Eğitimde Yanlış Yöntemler

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Dr. M. Rıza Kaimî Mukaddem

Eğitimde Yanlış Yöntemler

Çeviri
Rıdvan Murat ALTUN

el-Mustafa Yayınları: 2
ISBN: 978-605-85969-1-7

Eğitimde Yanlış Yöntemler

T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 27932

© el-Mustafa Yayınları, 2013

Bu kitabın tüm yayın hakları,
el-Mustafa Yayınları'na aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı ya-
pılabilir, izinsiz olarak hiçbir bi-
çimde çoğaltılamaz, dağıtılamaz.

Eserin özgün adı:

روشهای آسیبزا در تربیت

Reveşhayi Asibza Der Terbiyet

Yayın Yönetmeni

Dr. Resul Abdullahi

Yazar

Dr. M. Rıza Kaimî Mukaddem

Çeviri

Rıdvan Murat Altun

Editör

Yusuf Tazegün

Tashih ve Tatbik

Hasan Kanaatlı

Redakte

Dr. Fazıl Agis

Sayfa Düzeni

İrfan Güngörür

Kapak Tasarımı

Sercan Arslan

Baskı ve Cilt

Yılmaz Basın Yayın

Topkapı / İstanbul

(Sertifika no: 27185)

Uluslararası el-Mustafa Üniversitesi
Türkiye Temsilciliği

Merkez Efendi Mah. Mevlana Cad. Aktaş Apt. No: 108

Zeytinburnu / İSTANBUL Tel: (0212) 664 46 40

www.elmustafa.com.tr • el-mustafa@hotmail.com.tr

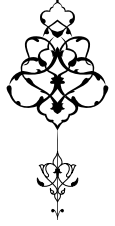
İçindekiler

› Başlarken	11
› Önsöz	13

BİRİNCİ BÖLÜM

Uygunsuz İsim ve Lakap Koymak

1. Uygunsuz İsim Koymaktan Sakındırmak	20
1.1. Güzel Bir İsim Koyulması Çocuğun Hakkıdır	20
1.2. Peygamber'in Uygulamasında Kötü İsimlerin Değiştirilmesi	21
1.3. Diğer Rivayetler	22
2. Uygunsuz Lakap Koymaktan Sakındırmak	25
2.1. Kur'an-ı Kerim'in Açık Ayeti	26
2.2. Nakledilen Hadisler	27
2.3. Müslüman'ın Saygınlığı Çiğnenemez	29
3. Kötü isimler, Uygunsuz Lakaplar ve Sonuçları	29
3.1. Kötü İsim ve Kişisel Zararları	29
3.2. Kötü İsim ve Toplumsal Zararları	33
4. İnsanları Etiketlemek ve Sonuçları	35
4.1. İzzet-i Nefis Zarar Görebilir	36
4.2. Toplum Dışlayabilir	36
4.3. Akrabaları Dışlayabilir	36
4.4. Sapkın Kimselere Yönelebilir	36
4.5. İyice Yoldan Çıkabilir	36
Bölüm Özeti	37

İKİNCİ BÖLÜM

Eğitmenlerin Öğrencilere Ayrımcı ve Adaletsiz Davranışları

1. Dinî Kaynaklarda Ayrımcılık.....	41
1.1. Genel Deliller	41
1.2. Özel Deliller	44
2. Eşitliğe Evet, Ayrıma Hayır.....	46
3. Hangi Ayrımcılık Yasaklanmıştır?	47
4. Ayrımcılık ve Sonuçları	50
4.1. Eğitimciler ve Ebeveynlere Yönelik Zararlar	51
4.2. Üstün Tutulan Öğrenci ve Çocuğa Yönelik Zararlar	52
4.3. Diğer Öğrencilere ve Çocuklara Yönelik Zararlar	54
5. Önlem ve Tedavi.....	58
Bölüm Özeti	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İkrah, İcbar, Tahmil ve Tahakküm

1. Zorlamanın Dinî Kaynaklarda Yasak Oluşu	64
2. Zorlamanın Tatsız Sonuçları.....	77
2.1. Eğitilmemek.....	77
2.2. İzzet-i Nefsin Tezyifi.....	79
2.3. Nifak ve İkiyüzlülük.....	79
2.4. Misilleme Girişimi	80
2.5. Kötülüğü Öğrenme.....	80
Bölüm Özeti	80

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Aşağılama ve Hakaret

1. Allah Kullarını Aşağılamanın Haram Oluşu.....	86
2. Aşağılama Yöntemleri.....	88
2.1. Alaya Alma.....	88
2.2. Sitem	90

2.3. Ayıp Arama.....	93
2.4. Töhmət	95
2.5. Sövmək.....	97
3. Aşağılamanın Sonuçları.....	99
3.1. Diğer İnsanların Saygınlığını Görmezden Gelmek	100
3.2. Hayır İşlerden Uzak Durmak	100
3.3. Tekebbür ve İsyan.....	101
3.4. Nifak ve İkiyüzlülük.....	101
Bölüm Özeti	102

BEŞİNCİ BÖLÜM

Cedel ve Mira' (Tartışma)

1. Kavram Tanımlaması	105
1.1. Cedel.....	105
1.2. Mira'.....	106
2. Cedel ve Mira' (Tartışma) Çeşitleri.....	108
2.1. Yerilen Tartışma	110
3. Eğitim Alanında Tartışma Yöntemi	118
4. Tartışmanın Sonuçları	118
4.1. Bireysel Sonuçlar	120
4.2. Toplumsal Sonuçlar	122
Bölüm Özeti	125

ALTINCI BÖLÜM

Söz ve Eylemin Farklı Olması

1. Ayetler ve Hadisler Açısından Söz ve Eylem Uyumu.....	129
2. Ayetler Açısından Söz ve Eylem Farklılığı.....	133
2.1. Nifak ve Münafıklarla İlgili Ayetler.....	135
2.2. Ahdini Bozma ve Ahde Vefasızlıkla İlgili Ayetler.....	136
2.3. Yalan ve Yalancılarla İlgili Ayetler	138
2.4. Fısk ve Fasıklarla İlgili Ayetler.....	140

3. Eylemsiz Söyleme Hadislerin Bakış Açısı.....	140
4. Söz ve Eylem Çelişkisi ve Sonuçları.....	142
4.1. Öğrencide Nefret Uyandırması.....	143
4.2. Öğrencide Güvensizlik Oluşturması.....	144
4.3. Riya ve Nifakı Öğretmek	146
4.4. Saygınlığı Kaybetmek.....	146
4.5. Günaha Cesaret Etmek.....	147
5. Eğitimde Yalanı Kullanmak	147
Bölüm Özeti	154

YEDİNCİ BÖLÜM

Tenbih (Ceza)

1. Tenbih Kavramının Tanımı.....	157
2. Cezanın Etkisinin Gerçekleşmesi.....	159
3. Ceza Uygulamasının Sınırları	160
4. Ceza Çeşitleri.....	160
5. Cezanın Uygulama Merhaleleri.....	161
5.1. Görmezden Gelme	161
5.2. Yüz İfadesini Değiştirmek.....	162
5.3. İma Yoluyla Ceza.....	163
5.4. Doğrudan Uyarı	163
5.5. Tehdit Etmek.....	164
5.6. Mahrum Bırakmak.....	165
5.7. Kınamak.....	168
5.8. Dayak.....	168
6. Metodun Kuralları.....	171
6.1. Hüsn-ü Zan.....	171
6.2. Eylemlere Tepki.....	171
6.3. Öğrencinin Saygınlığının Korunması	172
6.4. Af ve Görmezden Gelmenin Önceliği	172
6.5. Öğrencinin Şartlarını ve Durumunu Göz Önünde Bulundurmak....	173
6.6. Özrü Kabul	173
6.7. Acele Etmemek	174

6.8. Hataya Bulaşmadan Önce Hücceti Tamamlama.....	174
6.9. Dolaylı Uyarılar.....	175
6.10. Hata Yapıldığına Emin Olmak.....	175
6.11. Şahsiyeti Değil, Eylemi Kötülemek.....	175
6.12. Ceza, Sadece Hatahya Verilir.....	176
6.13. Öğrencinin Hatayı ve Cezasını Bildiğine Dikkat Etmek.....	176
6.14. Olumlu Özellikleri Göz Önünde Bulundurmak.....	177
6.15. Geri Dönüş İçin Yeşil Işık.....	177
7. Ceza Metodunun Zararlarını Tanıma.....	178
7.1. Ceza ve Suçlamada Acele Etmek.....	178
7.2. Ceza ve Yermeye Aşırı Gitmek.....	178
7.3. Kızgınlık Halinde Ceza Vermek.....	178
7.4. Hassas Noktalara Vurmak.....	179
7.5. Cezada Gevşeklik ve Afta Aşırılık.....	179
7.6. Cezanın Ardından Öğrenciye Suçlu Gözüyle Bakmak.....	180
Bölüm Özeti.....	181

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Zararlı Yöntemler ve Benlik Algısı İlişkisi

1. Benlik Algısı Nedir?.....	185
2. İnsanın Özsaygıya ve Değerli Hissetmeye İhtiyacı.....	187
3. Özsaygı'ya İslâm'ın Bakışı.....	189
4. Zararlı Yöntemlerin Özsaygının Yıkımında Etkisi ve Olumsuz Benlik Algısının Şekillenmesi.....	191
Bölüm Özeti.....	194

DOKUZUNCU BÖLÜM

Zararlı Yöntemleri Kullanmanın Nedenleri ve Etkenleri

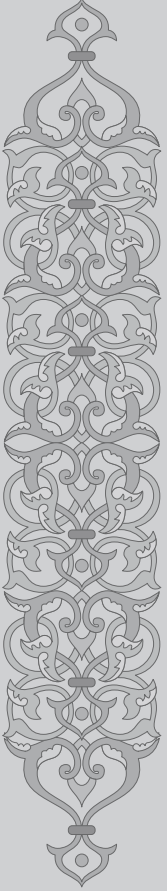
1. Bilişsel Etken.....	199
2. Psikolojik Etken.....	200
2.1. Duygular.....	200

2.2. Ukdelerin Telafisi	201
3. Eğitimsel Etken	202
4. Kültürel Etken.....	203
5. Diğer Etkenler	204
Bölüm Özeti	206
› Uygulama Önerileri ve Eylemsel Çözümler	207
› Kaynakça.....	211

Başlarken

*H*er işin uygulamasının kendine özgü bir metodu vardır. Özgün olandan farklı bir uygulama amaca ulaşmayı engelleyecek ve sonuçta şaşkınlığa ve başıboşluğa yol açacaktır. Eğitimde de durum aynı şekildedir. Bu yüzden uygun olan yolun seçilmesi ve doğru seçimden sonra doğru şekliyle uygulanması önem arz etmektedir. Eğitim konusunun genişliği ve eğitime etki eden faktörlerin çok olması nedeniyle, (her ne kadar görünüşte ve geçici olsa da) öğrenciyi etkileyen her türlü davranış eğitim yöntemlerinden sayılmış ve veliler ve öğretmenler o yöntemi kullanmışlardır. Hâlbuki bu yöntemlerin kötü etkisi, iyi etkilerinden çok daha fazladır.

İnsan davranışlarını tanımak, planlamak, kayıt altına almak ve korumak için insanî ilimler hakkında araştırma yapmak, insanlığın gerçek saadete ulaşması yolunda inkâr edilemez bir öneme sahiptir. Deneysel araştırma verilerinin yanı sıra akıl ve vahiy öğretilerinden istifade etmek, açık gerçekler ve toplumun kültürel ve temel değerlerini göz önünde bulundurmak, her toplumda yapılan araştırmaların gerçeği yansıtması ve işe yaraması için dikkat edilmesi gereken esas şartlardır.

Toplumumuzda işe yarar bir araştırma yapmak için bir taraftan toplumsal gerçekleri, diğer taraftan da vahye dayalı sağlam öğretilerin kaynağı olan İslâm'ı tanımak zorunludur. Bu yüzden İslâmî ilimlerde dakik ve derin bir bilgiye sahip olmak, araştırmalarda da bu bilgiden faydalanmak, insanî ilimleri incelerken ve temellerini oluştururken özel bir yere sahiptir.

Peygamber'in (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'inin (a.s) dinî eğitimdeki başarısı bizi, onların dinî eğitim siyerini zengin bir eğitimsel kaynak olarak incelemeye ve çağımızda dinî eğitimin zorlu yollarını aydınlatan bir ışık olması için, kullandıkları eğitimsel noktaları içinden çıkarmaya sevk etmektedir.

Elinizdeki kitap, genelde eğitim dalı üniversite öğrencileri ve özelde Danışmanlık, Eğitim Psikolojisi, İslâmî Eğitim ve Öğretim ve Eğitim Müdürlüğü lisans dalı üniversite öğrencileri için hazırlanmış müfredat kitaplarından. Fakat genel okuyucu kitlesinin, öğrenci velilerinin ve öğretmenlerinin rahatlıkla istifade edebilmesi için sade bir dilde kaleme alınmıştır.

Değerli üstatlardan ve görüş sahiplerinden bizimle işbirliği yaparak, bize yol göstermeleri ve önerilerde bulunarak bu eserin geliştirilmesi ve toplumun ihtiyacı olan konularda başka eserlerin hazırlanması hususunda yayınevimize yardımcı olmalarını rica ediyoruz.

el-Mustafa Üniversitesi Türkiye Temsilciliği
el-Mustafa Yayınları

Önsöz

Eğitim, insanın çeşitli boyutlarda yeteneklerini geliştirmektir. Hedefi ise insanın kendisi, Yaratıcısı, diğer insanlar ve tabiat ile olan irtibatını dengelemektir. Gerçekleşmesi için de çeşitli boyutlarda dakik bir programa ihtiyaç vardır. Öyle bir program ki, bir yönden insanın sahip olduğu özelliklere ve gerçekliklerine, diğer yönden de insanî ve ilahî gerekliliklere ve değerlere göre düzenlenmiş olsun ve bu temele göre hedefler ve usuller belirlenerek programın uygulama yöntemleri belirtilmiş bulunsun. Bu meyanda, gerçekte mevcut vaziyetten istenilen vaziyete geçiş köprüsü olan bu yöntemlerin rolü çok önemlidir. Zira uygulanacak olan eğitim programı her ne kadar düzgün şekilde yapılmış olsa da ve her ne kadar ileri derecede hedef ve temeller üzerine belirlenmiş bulunsa da, eğer gerçekleştirme yolunda doğru ve uygulanabilir yöntemler icra edilmezse, sonuca ulaşamayacağı ve kısır kalacağı kaçınılmazdır.

Yöntem, lügatte yol, stil, biçim, forma ve teknik olarak açıklanmıştır. İstılahta ise hakikatin keşfi ve tanınması ve sarsıntılardan uzak durmak için kullanılan stil ve önlemler topluluğuna denir.¹ Ama eğitim ve öğretim alanında, eğitim konusundaki araştırmacılar her ne kadar eğitim yöntemleri hakkında görüş beyan etmişlerse de dakik ve belirli bir tanım belirtememişlerdir. Bu da, bazı durumlarda yöntem ve temelin birbirine yakınlığından dolayı bu ikisinin karıştırılmasına neden olmuştur. Örneğin bazıları “ilmin amel ile birleştirilmesi”ni, “iyiliği emretmek ve

¹ Muhsin Ferahani Ferahani, Ferheng-i Tavsifiyi Ulum-i Terbiyeti, s.369.

kötülükten nehiy etmek”i veya “eğitimde dereceleme”yi temel ve diğer bazıları da bunları yöntem olarak tanımlamışlardır.² Biz de eğitim yöntemi kavramını tanımlama ve analizini yapma peşinde değiliz. Sadece hedeflediğimiz tanım hakkındaki görüşümüzü belirteceğiz.

Müellifin inancına göre, eğitim yöntemi, eğitmenin öğrenci üzerinde oluşturmak istediği etki için sergilediği davranışlar, sözler ve hallerdir ve bunların vesilesiyle eğitim hedefleri gerçekleşir. Yöntemler bazen genel, bazen de özel itibariyle dikkate alınır. Örnek olarak, ceza genel bir yöntemdir ve öğrencinin kötü davranışlarının azaltılması ve durdurulması için sergilenen öfke kaynaklı davranışlar topluluğuna denir. Bununla birlikte ceza, kınama, küsme, mahrum bırakma ve bedensel ceza vs. gibi davranışları da kapsamaktadır. Aynı zamanda eğitim yöntemlerinin bazen pozitif boyutları vardır; mesela teşvik etmek gibi, bu yöntemi uygulamanın terbiye açısından etkileri de oldukça fazladır. Yine bu yöntemlerin negatif boyutları da vardır; bunları uygulamamanın etkisi yine büyük olacaktır. Mesela iyi ve kötü öğrenciler arasında ayrımcılık yapmak gibi.

Eğitim ve öğretimde doğru yöntemleri, yanlış yöntemlerden ayırmak ve onları tanımak, bu mesleğin en büyük problemlerinden biridir. Bundan dolayı, eğitim yöntemleri alanında gerek öğrenci velileri ve gerekse eğitmenler tarafından doğru kabul edilmiş olan yanlışlıklar bulunmaktadır ve bunlar eğitim ve öğretimde ilerlemeyi yavaşlatmakta ve hatta eğitim ve öğretime ciddi zararlar vermektedir. Öğrenci velilerinin ve eğitmenlerin birçoğu, daha önceki nesillerden intikal etmiş olan adet ve inançlardan dolayı eğitim ve öğretimde uyguladıkları yöntemleri doğru sanmakta, bu yanlış yöntemleri uygulamada ısrarcı olmakta ve hatta uyguladıkları bu yanlış yöntemleri dinin bir buyruğu olarak görmektedirler. Hâlbuki kimi zaman dinin görüşü uygulanan bu yöntemlerde olumsuzdur.

Doğru eğitim yöntemlerini bilmemek ve eğitim ve öğretim alanında yanlış inanç ve yöntemleri anlatıp uygulamada ısrarcı olmak, eğitmenleri yollarından saptırmakta ve eğitim işini birçok problemle karşı karşıya getirmektedir. Belki de öğrencileri bu yanlış yöntemlerle eğitmek yerine onları kendi hallerine bırakmak ve hiç eğitmemek daha doğru

² Behruz Refikî, Arayi Danişmend-i Muselman Der Talim ve Terbiyet ve Mebaniyi An, c. 3, s. 272.

bir harekettir. Zira onları eğitmek durumunda, yaşamları hakkında kendi kendilerine doğru olanı bulma ihtimalleri vardır. Ancak öğrencileri yanlış eğitmek ve eğitmenin öğrencilere karşı yanlış ve hatalı davranışları onları başka bir tarafa yönlendirecek ve sonucu yıkıcı eğitimden başka bir şey olmayacaktır.

O halde eğitim ve öğretim alanında eğitim yöntemleri hakkında konuşmak, önemli ve zaruridir ve her ne kadar bu konu hakkında analiz ve araştırmalar yapıp ilmî eleştiriler yöneltile doğrular ve gerçekler daha çok ortaya çıkacak ve doğru yöntemlerin uygulanabilirliği ve başarıları daha da çoğalacaktır.

Eğitim alanındaki üstatlar ve yazarlar daha çok doğru ve pozitif eğitim yöntemleri hakkında konuşup kitaplar yazmışlardır. Yani şu ana kadar zikredilen görüşleri ve aslında olması gerekenleri belirtmişlerdir. Ancak olmaması gerekenler ve yanlış ve negatif eğitim yöntemleri, başka bir tabirle “Zararlı Eğitim Yöntemleri” hakkında çok az söz söylenmiştir.

Zararlı eğitim yöntemlerinden kastımız, eğitimin amacına ulaşmak için eğitmen tarafından uygulanan ancak yıkımdan başka hiçbir etkisi olmayan söylemler, davranışlar ve tavırlardır. Elbette öğrenci üzerinde etki oluşturmak kastıyla yapıp yapılmadığının farkı yoktur. Zira her iki şekilde de negatif etki edecektir ve öğrenciyi birçok zararla karşı karşıya bırakacaktır.

Zararlı eğitim yöntemleri hakkında şimdiye kadar yazılmış eserler ya araştırma eser değildir ve sadece hatırlatma, öneri ve uyarı açısından kaleme alınmıştır veya bir psikoloğun ya da bir danışmanın elde etmiş olduğu tecrübeleri yazıp kitaplaştırmasıdır. Her halükârda bu eserler, dinî ve dinin bakış açısını beyan eden eserler değildir. Ayrıca görünüşe göre bu tarz yöntemler hakkında dinin bakış açısını aktaran derli toplu ve akademik bir kitap henüz yazılmamıştır ya da en azından bendeniz araştırmalarımda böyle bir esere ulaşmadım. Elbette şunu da eklemeliyim ki, zararlı eğitim yöntemlerinden bazıları, çeşitli eserlerde dağınık olarak bir noktaya kadar araştırılmış ve beyan edilmiştir.

Elinizdeki eser bu eksikliği telafi etmek amacıyla kaleme alınmıştır. Bu kitapta mukaddes kanun koyucunun eğitim yöntemleri alanındaki nehiyleri araştırılmış, ayetlerin ve rivayetlerin bu konu hakkındaki bakış

açısı ile davranış ve yöntemler analiz edilerek bunların zararlarının, yararlarından çok daha fazla olduğu delillendirilmiştir. Bu araştırmada iki hedef göz önünde bulundurulmuştur:

Birinci hedef: Pratikte uygulanabilir olmalıdır. Zira din açısından zararlı yöntemleri araştırıp belirledikten sonra, öğrenci velilerini ve öğretmenleri yanlış ve zararlı yöntemlerle aşına edebilir ve uygulanabilir doğru yöntemleri alternatif olarak gösterebiliriz. Böylelikle eğitim ve öğretimin doğru ve güzel bir şekilde uygulanmasına yardımcı olarak yöntemleri uygulamada karşılaştığımız bazı problemleri çözmüş olacağız.

İkinci hedef: Bu hedef teoriktir. Böylelikle İslâmî eğitim ve öğretimin kapsamlı bir şekilde düzenlenmesine katkıda bulunmuş olacağız. Bu araştırma her ne kadar küçük de olsa, din tarafından beyan edilmiş olan zararlı yöntemleri analiz ederek, İslâm'ın eğitim düzeninin gelişmesine ve düzenlenmesine yardımcı olacaktır.

Bu eser dokuz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümden yedinci bölüme kadar kitabın temelini oluşturan eğitimdeki zararlı yöntemlerin tanıtılmasından ve araştırılmasından bahsedilecektir. Bu bölümlerde zararlı yöntemlerin yedi tanesi ele alınacak ve her birinin kötü sonuçları açıklanacaktır. Bu zararlı yöntemler şunlardan ibarettir: Uygunsuz isim ve lakap koymak, velilerin ve öğretmenlerin ayrımcı ve adaletsiz davranışları, zorlamak ve baskı, aşağılama ve hakaret, cedel (tartışma), söylem ve eylemin farklı olması ve ceza.

Sekizinci bölümde bu yöntemlerle insanın benlik algısı arasındaki irtibat ele alınmıştır; zararlı yöntemlerin, öğrencide olumsuz benlik algısını ne şekilde etkilediği beyan edilmiştir.

Dokuzuncu bölümde velilerin ve öğretmenlerin bu yöntemleri uygulama nedenleri açıklanmıştır. Sonda da kitabın içeriği göz önünde bulundurularak öneriler ve uygulanabilir yöntemler beyan edilmiştir.

Son olarak; bu kitabın tamamlanmasında bana yardımcı olan herkese samimi takdir ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Muhammed Rıza Kaimî Mukaddem
Temmuz 2003

Birinci Bölüm

Uygunsuz İsim ve Lakap Koymak

D ünyada her varlığın bir ismi vardır ve onunla tanınır. İsim, her varlığın hakikatini diğer canlıya açıklayan bir alamet ve adrestir. İnsan da bu kaideden istisna değildir. Tanınmak için bir isme muhtaçtır. İsim koymak, toplumsal bir gelenektir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 7. Maddesine göre, her çocuğun doğduktan sonra isim alma hakkı vardır. Bu kanun ile tüm ülkeler, bebek doğduktan sonra onun kaydının yapılması, ona isim koyulması ve vatandaşlığa geçirilmesiyle sorumludurlar.

Hedefi insanları doğruya iletmek, eğitmek ve Âlemlerin Rabbine yakınlaştırmaktan başka bir şey olmayan Yüce İslâm dini, bundan 1400 yıl önce buna vurgu yapmış ve bu hakkı çocuğun ebeveyni üzerindeki haklarından biri olarak ön plana çıkarmıştır. İslâm açısından isim koymak o kadar önemlidir ki hatta çocuk doğmadan evvel isminin koyulması yönünde öneride bulunmuştur. İmam Cafer Sadık'ın (a.s) ceddi Emirülmüminin İmam Ali'den (a.s) nakille şöyle bir hadisi vardır:

“Evlatlarınızın isimlerini doğmadan önce koyun. Eğer erkek mi kız mı biliyorsanız, o zaman hem erkek çocuğuna hem de kız çocuğuna verilebilecek ortak isimlerden bir isim seçin. Zira eğer doğumdan önce bebek düşerse ve onlara bir isim koymamışsanız, kıyamet gününde size ‘Bana neden bir isim koymadınız? Hâlbuki Allah Resulü doğumundan önce Muhsin’in ismini koymuştur.’ diyecekler.”¹

Allah Resulü'nden de (s.a.a) aynı manada bir hadis zikredilmiştir.²

Bunca tekit ve tavsiye şüphesiz ismin hukuksal ve eğitsel açıdan önemine ve bunun ferdin toplumsal ve ruhsal benliğine etkisine işaret

¹ Vesailu's-Şia, c. 15, s. 121, 1. Hadis.

² Vesailu's-Şia, c. 15, s. 121, 2. Hadis.

etmektedir. İsim, hukuksal açıdan ferdin hakikatini, aslını ve nesebini belirlemede ve ona toplumsal kişilik kazandırmaktadır. İsim, eğitsel açıdan da (ister pozitif, ister negatif olsun) onun mana ve mefhumu dik-kate alındığında ferdin ruhsal kişiliğini etkilemektedir. Zira o bir ömür boyu o isim ve lakapla yaşayacak ve her yerde o isim ve lakapla kendisine seslenilecektir. Ömür boyu birlikte yaşadığı biri gibi ona devamlı etki edecektir.

İslâm, iyi insanlarla birlikte olmaya vurgu yapıp kötü insanlarla birlikte olmaktan sakındırdığı gibi çocuklara güzel bir isim seçme konusunda da vurgu yapmakta ve çok ciddi tavsiyelerde bulunmaktadır; inananları başka insanlara kötü isimle seslenmekten ve uygunsuz lakaplar takmaktan da ciddi bir şekilde sakındırmaktadır. Şimdi İslâm'ın bu konu hakkındaki nehiylerini ve bu nehiylere uyulmadığı takdirde bunların kötü sonuçlarını araştıralım.

1. Uygunsuz İsim Koymaktan Sakındırmak

İslâm'ın birkaç nedenden dolayı çocuklara ve başka insanlara uygun olmayan isimler vermekten ve kötü lakaplar takmaktan sakındırdığını söyleyebiliriz:

1.1. Güzel Bir İsim Koyulması Çocuğun Hakkıdır

Değişik hadislerde çocuğun ebeveyn üzerindeki haklarından biri olarak ve hatta baba üzerindeki ilk hakkı olarak ona güzel bir isim seçip vermek olduğu nakledilmiştir. İslâm'ın sevgili Peygamberi Hz. Muhammed'in (s.a.a) Emirülmüminin Ali'ye (a.s) tavsiyelerinde şunu görmekteyiz:

“Ya Ali! Çocuğun babası üzerindeki hakkı, ona güzel bir isim vermesi, onu güzel bir şekilde eğitmesi ve doğru düzgün bir yere (işe) yerleştirmesidir.”³

Başka bir rivayette bu görev, babanın evladına yapacağı ilk iyilik olarak tavsif edilmiştir.

“Bir şahsın evladına yapacağı ilk iyilik ona güzel bir isim seçmesidir. O halde hepiniz evlatlarınıza güzel bir isim koyun.”⁴

³ Vesailu's-Şia, c. 15, s. 123, 4 ve 7. Hadis. Nehcül-Belağa, 399. Hikmetli söz.

⁴ Vesailu's-Şia, c. 15, s. 122, 1. Hadis.

Eğer çocuğumuza güzel bir isim koymanın onun şerî bir hakkı olduğunu kabul edersek, şüphesiz bunu yerine getirmemek de kanun koyucunun rızası dışında olacaktır. Zira kanun koyucu, hiç kimsenin hakkının zayi edilmesine razı olmaz. Kötü isim koymak, aslında ferдин güzel bir isme sahip olmasından mahrum kalmasıdır. Başka bir tabirle; onun hakkının zayi edilmesidir.

1.2. Peygamber'in Uygulamasında Kötü İsimlerin Değiştirilmesi

İmam Cafer Sadık'tan (a.s) nakledilen bir hadiste şöyle geçmektedir:

“Allah Resulü insanların ve şehirlerin kötü olan isimlerini değiştirdi.”⁵

Hadisin orijinalinde geçen “Kane yuğayyiru” ibaresi, Peygamber'in o işi eskiden devamlı yaptığını beyan eden “maziye istimrari” kipidir. Bu isim değiştirme, devamlı uygulanan bir gelenek şeklinde Peygamber tarafından uygulanmıştır. Bundan da kanun koyucunun insan ve şehirlere verilen kötü isimleri sevmediği anlaşılmaktadır. Ne zaman bir eylem Peygamberin sünneti olarak belirlense, bu artık tüm Müslümanlar için hüccettir ve o eylemin uygulanması gerekir.

Peygamberin bu sünneti, Allah Resulü'nün (s.a.a) o dönemdeki cahil Arap toplumunun geleneklerinde gerçekleştirmiş olduğu bir devrimdi. Cahiliyet döneminde Arap geleneği çocuklarının isimlerini söylediklerinde düşmanlarının kalbine korku salması için vahşi ve yırtıcı hayvan isimlerini koymaktı.⁶

Ancak insanlığı kurtarmak ve yaratılmışların en şereflişinin unutulmuş olduğu fazilet ve erdemleri onlara geri vermek için gelmiş olan sevgili Peygamberimiz (s.a.a), insanı vahşi hayvanların isimleriyle isimlenmekten daha yüce ve daha değerli görmekteydi. Bundan dolayı bu kötü gelenekle savaşmak için kıyam etti. Hem insanları çocuklarına iyi ve güzel isimleri koymaları için ikna ve teşvik ediyordu hem de nerede böyle

⁵ Vesailu's-Şia, c. 15, s. 124, 6. Hadis.

⁶ Bir rivayette şöyle nakledilmiştir: “İmam Rıza'ya (a.s) soru sordular: Araplar neden çocuklarına köpek, panter ve bunlara benzer vahşi hayvanların isimlerini koymaktadırlar? İmam şöyle cevap verdi: Çünkü Araplar savaşçı bir kavim idi. Çocuklarına seslendiklerinde düşmanın kalbine korku salmak için onlara bu isimleri verirdi.” Vesailu's-Şia, c. 15, s. 123, 5. Hadis.

kötü bir isimle karşılaştı o ismi değiştiriyordu. Şimdi Peygamberin bu davranışlarını anlatan birkaç örneği aşağıda zikredeceğiz:

- “Peygamberin yanına ne zaman ismini beğenmediği biri gelse, onun ismini değiştirirdi.”⁷

- Kesir b. Samit’in ismi “Galil” yani “az” idi. Peygamberimiz onun ismini “Kesir” yani “Çok” olarak değiştirdi. Muti b. Esved’in ismi “Asi” idi ve Peygamberimiz onun ismini de “Muti” yani “itaatkâr” olarak değiştirdi. Ümmü Asım’ın ismi de “Asiye” yani “asi kadın” idi ve onun ismini de “Sehle” yani “külfetsiz kadın” olarak değiştirdi.⁸

- Peygamberin yaranlarından birinin adı “Esved” yani “siyah” idi ve Peygamber onun ismini “Ebyez” yani “beyaz” olarak değiştirdi.⁹

- Rum padişahı Hristiyan bir elçi göndermişti. Peygamberimiz onun ismini sorduğunda isminin “Abduşşems” yani “güneşin kulu” olduğunu söyledi. Peygamberimiz şöyle buyurdu: “İsmi değiştir. Ben senin ismini ‘Abdulvahhab’ yani ‘karşılıksız iyilik yapanın kulu’ olarak değiştirdim.”¹⁰

Sonuç olarak, Peygamberin bu sünnetini ispatlamak için delil getirilebilecek rivayetler oldukça fazladır. Açıkça görülmektedir ki, Peygamberimiz ne zaman uygun olmayan bir isimle karşılaştı onu değiştirirdi. Peygamberimiz “Bağiz-Kindar” ismini “Habib-Sevgili”¹¹ ile, “Ğavi b. Zalim-Zalimin oğlu Sapkın” ismini “Raşid b. Abdullah-Allah’ın kulunun oğlu doğru yolu bulmuş”¹² ile, “Asiye-Asi kadın” ismini “Cemile-Güzel kadın”¹³ ile ve daha getirilebilecek nice örneklerde görüleceği üzere değiştirmiştir. Sözümüz daha fazla uzamasın diye burada birkaç örnek zikrettik.

1.3. Diğer Rivayetler

Peygamberin sünnetine ilave olarak masum İmamlar da kendilerinden nakledilen hadislerde uygun olmayan isimleri koymaktan men

⁷ Kenzu'l-Ummal, c. 16, s. 591, 45974. Hadis.

⁸ Kenzu'l-Ummal, c. 16, s. 590, 45973. Hadis.

⁹ Kenzu'l-Ummal, c. 16, s. 596, 45989. Hadis.

¹⁰ Müstedreku'l-Vesail, c. 15, s. 128, 7. Hadis (17747).

¹¹ Usdu'l-Gabe fi Ma'rifeti's-Sahabe, c. 1, s. 202.

¹² Usdu'l-Gabe fi Ma'rifeti's-Sahabe, c. 2, s. 149.

¹³ Usdu'l-Gabe fi Ma'rifeti's-Sahabe, c. 3, s. 76.

etmişlerdir. Bu hadislerde çeşitli isimlerin kullanılmasından men ettiklerini görmekteyiz:

- Bazı hadislerde insanlara, Allah'ın kendisine özel olan isimlerin kullanılmasını men edilmiştir. Hammad b. Osman'ın İmam Cafer Sadık'tan naklettiği hadis örnek gösterilebilir:

“Allah Resulü ölmeden önce bazı isimlerin insanlara verilmesini yasaklamak için kalem ve kâğıt istedi. Ancak ruhunu Allah'a teslim etti ve o isimleri açıklayamadı. Hakem, Hekim, Halid ve Malik o isimlerdendir. Bu isimler altı veya yedi tanedir ve bu isimleri insanlara koymak caiz değildir.”¹⁴

Bu yasaklamanın nedeni belki de âlemlerin yüce Rabbi'nin kutsiyetini ve saygınlığını korumak ve bu isme sahip olan insanların kibir, gurur ve ilahlık tasavvuruna duçar olmalarını engellemek olabilir. Ancak bu isimlerin başına “Abd-kul” kelimesi eklendiğinde kullanılmalarının bir sakıncası yoktur ve hatta bu çok beğenilen bir uygulamadır. Abdulhekim ve Abdulhalid gibi.

- Bazı hadislerde de insanın kendisini münezzeh ve mukaddes olarak tanıtmaya sebep olduğundan dolayı ve bu isimler sebebiyle nefsinin eksikliklerden masum ve uzak sanmasını engellemek için bazı isimlerin kullanılması men edilmiştir. Bir hadiste şöyle nakledilmiştir: Ebu Seleme'nin kızı Zeyneb Muhammed b. Ömer'e “Kızının adını ne koydun?” diye sordu. O da dedi ki: “Birra-itaatkâr ve iyilik yapan kadın koydum.” Zeyneb şöyle dedi: “Peygamber bu ismi koymayı yasaklamıştır. Benim ismimi Birra koymuşlardı, Peygamber ismimi duyunca şöyle buyurdu: ‘Bu isimlerle kendinizi masum ve iyilik yapan biri olarak göstermeyin. Allah, Birr / itaatkâr ve iyilik yapan kimseleri daha iyi bilendir.’ O zaman Peygamber'e ‘O halde ismini ne koyalım?’ diye sordular. Peygamber de ‘Onun ismini Zeyneb / Babasının ziyneti koyun.’ buyurdu.”¹⁵

- Bazı hadisler de kötü manaları ve negatif etkileri olan isimlerden men edilmiştir. Cabir, İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s) şöyle nakletmektedir:

¹⁴ Vesailu's-Şia, c. 15, s. 130, 1. Hadis.

¹⁵ Kenzu'l-Ummal, c. 16, s. 596, 45993. Hadis.

“Allah Resul’ü (s.a.a) minberde şöyle buyurmuştur: Bilin ki en hayırlı isimler şunlardır; Abdullah, Abdurrahman, Harise ve Hemmam. En kötü isimler de şunlardır: Dırar, Murre, Harb ve Zalim.”¹⁶

Bu son dört ismi duyanların aklından zarar ve ziyan, zorluk ve aşırılık, savaş ve kan dökücülük ve zulüm ve zalimlikten başka bir şey geçmez. Bu manalar, insanların geneli için seilmeyen ve reddedilen manalardır ve duymak bile birçok insanı rahatsız etmektedir.

- Bazı hadislerde de hayvanların isimlerini koymak da men edilmiştir. “Allah Resulü (s.a.a), köpek ve köpek yavrusu isimlerini insanlara koymaktan sakındırmıştır.”¹⁷

- Putların ve Şeytanın isimlerinin koyulmasından da nehiy edilmiştir.

“Ona Abduluzza ismini koymayın; Abdullah ismini koyun.”¹⁸

“Ona Hubab ismini koymayın. Hakikat şudur ki Hubab Şeytandır.”¹⁹

“Ona Ecde’ ismini koymayın. Hakikaten Ecde’ Şeytandır.”²⁰

“Ona Şehab ismini koymayın. Hakikat şu ki, Şehab Şeytan’ın ismidir.”²¹

Bu üç hadisin manası şudur: Çocuğa Hubab, Ecde’ ve Şehab isimlerini koymayın. Zira bunlar Şeytan’ın isimleridir.

- Bazı hadislerde de nefret edilen ve hoş gitmeyen isimlerin koyulması men edilmiştir. Yakub Serrac’dan şöyle nakledilmiştir: İmam Cafer Sadık’ın (a.s) yanına gitmiştim. İmam Sadık, oğlu Musa’nın beşiği başında durmuştu. Uzunca bir müddet ona bir şeyler fısıldadı. İmam, oğlu ile sessizce konuşmasını bitiresiye değin bir kenarda oturdum. Fısıldamayı bitirince İmam’ın yanına gittim. Bana ‘Mevlan Musa ibn Cafer’in yanına git ve ona selam ver.’ diye buyurdu. Beşiğin yanına gittim ve ona selam verdim. O da fasih bir dille selamıma karşılık verdi ve bana şöyle buyurdu:

“Dün kızına verdiğin ismi değiştirdi. Zira Allah o isimden nefret etmektedir.’ Ben henüz daha dün doğan kızıma Humeyra ismini vermiştim. İmam

¹⁶ Vesailu’s-Sia, c. 15, s. 131, 5. Hadis.

¹⁷ Kenzu’l-Ummal, c. 16, s. 424, 43234. Hadis.

¹⁸ Kenzu’l-Ummal, c. 16, s. 430, 45274. Hadis.

¹⁹ Kenzu’l-Ummal, c. 16, s. 430, 45273. Hadis.

²⁰ Kenzu’l-Ummal, c. 16, s. 430, 45237. Hadis.

²¹ Kenzu’l-Ummal, c. 16, s. 430, 45239. Hadis.

Sadık (a.s) o esnada şöyle buyurdu: ‘Onun sana verdiği desturu yerine getir. Senin kemale ermen ve hidayete tabi olman için gereklidir bu.’ Ben de hemen o ismi değiştirdim.”²²

- Bazı rivayetlerde de çocuklara Ehl-i Beyt’in (a.s) düşmanlarının isimlerinin konulması men edilmiştir. Zira Şeytan onların isimlerini duydukça sevinmektedir. Cabir İmam Muhammed Bâkır’dan (a.s) şöyle bir hadis nakletmektedir: İmam ufak bir çocuğa ismini sordu. O da isminin Muhammed olduğunu söyledi. İmam ardından çocuğun künyesini de sordu. O da Ali olduğunu söyledi. İmam da ona şöyle buyurdu:

“Sen bu isim ve künye sayesinde Şeytan’ın sana zarar vermesinden kurtuldun. Zira Şeytan ne zaman bir kimsenin ‘Ey Muhammed!’ ve ‘Ey Ali!’ diye hitabını duysa kurşun gibi erir. Ne zaman da bizim düşmanlarımızın ismiyle birine seslenildiğini duysa çok sevinir ve kendiyi övünür.”²³

Kenzu'l-Ummal'da Ömer ibn Hattab'tan şöyle bir rivayet nakledilir: Peygamberin hanımı Ümmü Seleme'nin kardeşinin bir oğlu oldu ve adını Velid koydu. Allah Resulü (s.a.a) bu ismi duyduğunda şöyle buyurdu:

“Ona kendi firavunlarınızdan birinin adını mı verdiniz? İsmi değiştirin ve ona Abdullah ismini koyun. Bilin ki bu ümmetten çok yakında Velid isimli biri çıkacaktır ve onun bu ümmete vereceği zarar, Firavun’un kendi kavmine verdiği zarardan çok daha fazla olacaktır.”²⁴

Hadislerde görüldüğü üzere, genel olarak çeşitli isimleri belirli nedenlerden dolayı koymak yasaklanmıştır. Bu tür isimlerin tabii olarak isim sahibi veya diğer insanların üzerinde negatif etkisi vardır. Şüphesiz bu negatif sonuçlar olmasa, bu isimleri koymak yasaklanmazdı. Bundan dolayı İslâm şeriatında sonuçları menfi olan isimleri insanları vermek yasaktır.

2. Uygunsuz Lakap Koymaktan Sakındırmak

Uygunsuz isimlere ilave olarak insana uygunsuz lakap ve künye koymak da İslâm tarafından sakındırılmıştır. Lakap, bir insanın isminin

²² Vesailu's-Şia, c. 15, s. 123, 3. Hadis.

²³ Vesailu's-Şia, c. 15, s. 126, 3. Hadis ve s. 130, 4. Hadis.

²⁴ Kenzu'l-Ummal, c. 16, s. 593, 45977. Hadis.

yanına koyulan ve genelde övgü veya yergi amaçlı kullanılan isimdir.²⁵ Bir insana lakap, genellikle onda bulunan ayırıcı bir ahlâk veya soy ya da görünüş özelliği nedeniyle diğer insanlar tarafından koyulur. Lakap Farsça'da genelde aile ismine veya soyadına denir. Künye de insanı övgü ve saygı nedeniyle koyulur. Genelde Eb, Umm, İbn ve Bint kelimeleri ile birlikte kullanılır. "Ebu Abdillâh" gibi ki bu Arapça'da en yaygın kullanılan künye şeklidir.²⁶

Uygun olmayan lakapları koymak birkaç nedenden dolayı yasaktır:

2.1. Kur'ân-ı Kerim'in Açık Ayeti

Hucurat suresinin 11. ayetinde şöyle buyurulmaktadır:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾

"Ey inananlar, içinizden bir topluluk, başka bir toplulukla alay etmesin, olabilir ki alay edilenler, öbürlerinden daha hayırlıdır ve kadınların bir kısmı da başka kadınlarla alay etmesin, olabilir ki alay edilen kadınlar, öbürlerinden daha hayırlıdır ve birbirinizi kınamayın ve kötü lakaplarla çağırmayın; iman ettikten sonra buyruktan çıkmışlara ait adlar(ı iman edenlere takmanız), ne de kötüdür ve kim tövbe etmezse artık onlar, zulmedenlerin ta kendileridir."

Geçmişte ve günümüzde birçok insan, başkalarına kötü lakaplar takmakta ısrar etmişlerdir ve hala da etmektedirler. Bu şekilde onları aşağılamayı amaçlamakta ve şahsiyetlerini kırmaya çalışmaktadırlar. Düşünceleri bazen bu şekilde intikam almak, bazen de eskiden kötülük yapmış ancak daha sonra tövbe ederek hatasından dönmüş insanları lakap takarak eskiden ne olduğunu etrafa anlatmaktır. İslâm böyle bir hareketi kesinlikle açıkça yasaklamış ve bir Müslümanı en hafif tabirle de olsa aşağılamayı amaçlayan isim ve lakapları kullanmaktan men etmiştir. Zikredilen ayet, açık olarak buna işaret etmektedir.

²⁵ Ali Ekber Dehhoda, Lügatnameyi Dehhoda, Lakap kelimesi. El-Mu'cemu'l-Vesit, L - kap kelimesi.

²⁶ Ali Ekber Dehhoda, Lügatnameyi Dehhoda, Künye kelimesi.

Mecmeu'l-Beyan Tefsiri'nde İbn Abbas'tan nakille bu ayetin iniş sebebi şöyle anlatılmıştır: "Hayber'in fethinden sonra Allah Resulü (s.a.a) ile evlenmiş olan Hayy ibn Ahtab isimli Yahudi'nin kızı Safiye bir gün ağlar bir halde Peygamber'in yanına geldi. Hz. Peygamber ne olduğunu sordu. Safiye de olayı anlattı: "Aişe beni 'Ey Yahudizade!' diyerek suçluyor." dedi. Hz. Peygamber de şöyle buyurdu: "*Neden ona benim babam Harun'dur, amcam Musa'dır ve kocam da Muhammed'dir demedin?*" Bu esnada bu ayet nazil oldu ve bundan dolayıdır ki ayette "...iman ettikten sonra buyruktan çıkmışlara ait adlar(ı iman edenlere takmanız), ne de kötüdür..." ibareleri yer aldı.²⁷

2.2. Nakledilen Hadisler

Bu rivayetlerde de insanlara kötü lakapların takılması men edilmiştir.

Muhammed ibn Yahya ibn Ebi İbad amcasından rivayet ediyor: Bir gün sekizinci İmam Hz. Ali ibn Musa er-Rıza (a.s) bir şiirden üç beyit okudu. İmam'ın şiir okuduğu çok az görülmüştür. İmam'a şöyle arz ettim: Okuduğunuz şiir kime aittir? Buyurdu ki "*Sizin Iraklılardan biridir.*" Bu şiir sapkın ve ahmak Ebu el-Etahiyye'nin şiiridir ki kendisi hakkında okumuştur bunu. İmam şöyle buyurdu:

"Onun ismini söyle, ama bu lakapları söyleme ve onu bu lakaplarla çağırma. Allah Teala kitabında şöyle buyurmaktadır: "...iman ettikten sonra buyruktan çıkmışlara ait adlar(ı iman edenlere takmanız), ne de kötüdür..." Belki bu şahıs zikrettiğin bu lakapları sevmiyordur."²⁸

Başka bir hadisi de Ebu Basir'den naklediyoruz. İmam Muhammed Bâkır'ın (a.s) şöyle buyurduğunu duydum:

"Allah Resulü'nün (s.a.a) döneminde Ebu Zerr bir gün birisine "Ey siyah derili kadının oğlu!" diye hitap etti. Allah Resulü (s.a.a) Ebu Zerr'e şöyle buyurdu: "*Onu annesi yüzünden aşağılıyor musun?*" Ebu Zerr, yaptığı hatadan ve Allah Resulü'nün bu tembihinden dolayı devamlı yüzünü toprağa sürüyordu ve Allah'tan bağışlanma diliyordu. Allah Resulü onu affedene kadar böyle yapmaya devam etti ve sonun Peygamber ondan razı oldu.²⁹

²⁷ Mecmeu'l-Beyan, c. 5 (9 ve 10), s. 204.

²⁸ Vesailu's-Şia, c. 15, s. 132, 1. Hadis.

²⁹ Mustedreku'l-Vesail, c. 5, s. 133, 21. Bab, 1. Hadis.

Başka bir rivayette de şöyle gelmiştir:

“Kardeşlerinizi onların en güzel isimleriyle çağırın ve onlara lakaplarıyla seslenmeyin.”³⁰

Bu hadiste zikredilen lakaplardan kastın, kötü ve beğenilmeyen lakaplar olduğunu ibaredeki nehiyden anlıyoruz. Bazı rivayetlerde de çocuklara lakap takılmasını engellemek amacıyla, onlara küçük yaşlarda künye takılmasının tavsiye edildiğini görüyoruz. Peygamberin bir hadisinde şöyle nakledilmektedir:

“Çocuklarınıza kötü lakaplar takılmadan önce künye seçin ki onlarla tanınsınlar.”³¹

Başka bir hadiste de İmam Cafer Sadık’tan (a.s) şöyle nakledilmiştir:

“Biz çocuklarımıza kötü lakap takılmasından korktuğumuz için künye seçiyoruz.”³²

Eğer bir çocuk küçük yaşlarda onu yücelten ve saygın gösteren bir künye ile çağrılırsa, gelecekte ona yakıştırılan kötü lakaplar etkisiz kalıp çabucak unutulacaktır. Zira insanlar küçük yaştan itibaren ona o güzel künyelerle seslenmişlerdir ve onu o künye ile tanımışlardır.

İmam Ali (a.s) da Nehcu’l-Belağa’da Muttakilerin sıfatlarından birisi olarak onların başka insanları kötü lakaplarla çağırmamasını zikretmektedir. Şöyle buyurmaktadır:

“(Muttaki kimseler başkalarını) kötü lakaplarla çağırmazlar.”³³

Başka bir rivayette de şöyle nakledilmiştir: İmam Seccad’ın (a.s) yarıdımıcılarından birinin ismi Ebu Murre³⁴ idi. Ne zaman içeri girmek istese “Ebu Murre kapıdadır.” derdi. İmam Seccad (a.s) bir gün ona bir daha geldiğinde “Ebu Murre kapıdadır.” dememesi için yemin ettirdi.³⁵ Bu hadis İmam’ın bu tür lakapları kullanmaktan rahatsız olduğunu göstermektedir.

³⁰ Kenzu’l-Ummal, c. 16, s. 421, 45219. Hadis.

³¹ Kenzu’l-Ummal, c. 16, s. 419, 45202. Hadis.

³² Vesailu’s-Şia, c. 15, s. 129.

³³ Nehcu’l-Belağa, 193. Hutbe.

³⁴ Murre, acılık anlamındadır. Ebu Murre ise, Şeytan’ın künyelerindendir. Acılığın b - bası yani, tüm acı, hüzn, gam ve kederin temeli ve aslı anlamındadır.

³⁵ Vesailu’s-Şia, c. 15, s. 131, 1. Hadis.

Bu hadislerin genelinden anlaşılmaktadır ki, insanların birbirini aşağılama ve küfür kastı olsun ya da olmasın kötü lakaplar takıp yakıştırmaması yasaktır ve bir Müslümanın davranışlar listesinde böyle bir eylem olmamalıdır. Bu buyruğa eğitim ve öğretim alanında uymak önemlidir. Ancak özellikle öğretmen ve öğrenci ilişkisinde uymak zaruridir. Olmazsa olmazlardandır. Zira bu ilişki yapıcı bir ilişkidir ve öğrenci üzerinde pozitif etki bırakması için uygulanmaktadır.

2.3. Müslüman'ın Saygınlığı Çiğnenemez

Müslüman insanların saygınlığını yok etmenin, onlara hakaretin ve aşağılamanın haram oluşundan, onlara kötü isim ve lakaplar takmanın da yasak olduğu anlaşılmaktadır. Bu şu demektir; İslâm, Müslüman bir şahsın canı, malı, izzeti ve gururuna saygı göstermektedir ve Müslüman şahsın saygınlığını ortadan kaldırmayı, yüzünün suyunu dökmeyi ve şahsiyetini aşağılamayı caiz bilmemektedir; başkalarının aşağılanması ve onurunun rencide edilmesi haramdır ve yasaktır. O halde Müslüman birisine kötü lakaplar takmak da “Müslüman bir şahsın aşağılanması ve onurunun rencide edilmesi” anlamına geldiğinden ve bunun mısdaqlarından biri olduğundan dolayı haramdır ve yasaktır.

3. Kötü isimler, Uygunsuz Lakaplar ve Sonuçları

Kanun koyucunun emir ve nehiyleri, bir takım iyiliklere ve kötülüklerle tabidir. Bunlara dikkat ederek, her konu için emir ve nehiyler belirlenmiştir. Bu emir ve nehiylerden bazıları insanlar için anlaşılabilir olabilir ve bazıları da anlaşılır olmayabilir. Kanun koyucunun kötü isim ve lakap takma konusundaki nehyi de bu kaide içinde değerlendirilmelidir. Şüphesiz kanun koyucunun kötü isim ve lakap takma konusundaki bunca vurgusu bir takım kötülüklerle neden olacağı sebebiyledir. Bu kötü sonuçlar, sadece ferdin şahsına da zarar verebilir, toplumun geneline de zarar verebilir. Bu bölümde bu kötü sonuçlar üzerinde duracağız.

3.1. Kötü İsim ve Kişisel Zararları

Kötü ismin fert üzerindeki birinci ve en büyük etkisi, diğer insanların onu alaya alıp taciz etmesi ve onun da ruhsal açıdan üzerindeki bu

baskıdan dolayı rahatsızlıklara duçar olmasıdır. Ölçülü ve uyumlu olmayan ve söylenişi akıcı, sade ya da anlam açısından pozitif bulunmayan isimler, genellikle ferdin alaya alınmasına ve aşağılanmasına sebep olmaktadır. Lügat anlamı açısından pek de beğenilmeyen isimler olan “Zalim” veya “Yağı / Asi” gibi isimler ve lakaplar ya da “Muaviye, “Yezid”, “Cengiz” ve “Timur” gibi kan döken kötü insanların isimleri veya “Köpek”, “Sırtlan”, “Eşek”, “Fare” ve “Çakal” gibi hayvanlardan alınan isim ve lakaplar, insan ismi veya lakabı olarak kullanıldığında diğer insanların aşağılamasına ve alayına sebep olacaktır. İnsanlar isteyerek veya istemeyerek de olsa bu isim ve lakap sahiplerini alaya almaktadırlar. Bu alaya alma eylemi çoğu zaman kendilerini eğlendirmek ve vakit geçirmek için olacaktır. Ya da eğer arada düşmanlık varsa bu defa da o isim sahiplerinden intikam almak amacıyla alay eylemine başvuracaklardır.

Önemli olan nokta, aşağılama ve alaya alma eyleminin çok az gerçekleşmesi durumunda ferdin ruhsal açıdan derin zararlar görmeyeceğidir. Ancak eğer ardı ardına ve her zaman gerçekleşmiş olursa, ferdi çok ciddi ve kötü sonuçlara sürükleyecektir. Kötü isim, böyle bir ortamı hazırlamakta her zaman etkin bir role sahiptir. Zira kötü isim, insanın sürekli beraber olduğu dış görünüşü ve giydiği pis elbise gibidir, başkalarını aşağılamaya ve alaya davet eden bir tabloya benzer. Hatta kötü ismin ferde zararı, dış görünüşün zararından daha fazladır. Zira dış görünüşün değiştirilmesi veya pis elbisenin çıkarılmasıyla alay ve aşağılama sebepleri ortadan kalkar; ancak kötü isim böyle değildir. Eğer insanlar bir ferdi o kötü isim veya lakapla tanırlarsa ve o fert onunla meşhur olursa, isim veya lakap değiştirilse bile toplumun hafızasına o şekilde kazındığından dolayı alay ve aşağılama tamamen ortadan kalkmayacaktır. Zira insanlar o isim ve lakabı kullanarak o fert hakkında konuşacaklardır. Hatta ve hatta o ferdin toplumsal makamı yükselip ve insanlar üzerinde nüfuzu artsa bile yine de o kötü isim ve lakabın doğurduğu sonuçlardan âmanda olamayacaktır. O ferdin ulaştığı güç dahi insanların onun hakkında alaylı konuşmalarının önüne geçemeyecektir. Halifeler tarihinde bunun örneği oldukça fazladır. Biz burada bu örneklerden iki tanesini zikredeceğiz.

- **Muaviye ve Cariye:** Cariye, Şam kabilelerinden bir kabilenin reisinin ismidir ve bu isim çingiraklı yılanın bir türü hakkında kullanılır.

Cariye, güçlü ve açık sözlü biriydi ve Muaviye'nin hükümetine karşı çok ciddi nefret ve kin beslerdi. Muaviye onun kendisine karşı nefret ve kinini anladığında onunla toplum önünde alay etmek ve aşağılamak için fırsat kollamaya başladı. Bir gün bu fırsat oluştu ve toplumun içinde ona, "Sen kavmin yanında ne kadar aşağılık birisin ki adını Cariye koymuşlar?" dedi. Cariye de derhal cevap verdi: "Sen de kavminin yanında ne kadar aşağılık mışsın ki sana da Muaviye / dişi köpek ismini takmışlar?" Dedi. Muaviye kendisine böyle bir cevap verileceğini beklemiyordu ve çok rahatsız olup Cariye'ye, "Kes sesini!" diye haykırdı. Cariye buna karşılık olarak da birkaç söz söyleyince Muaviye dayanamayıp ona, "Allah senin gibileri toplumda çoğaltmasın ey Cariye!" diyerek beddua etti.³⁶

- **Muaviye ve Şerik ibn Eur:** Şerik ibn Eur, Muaviye zamanında yaşamıştır. Kendi kabilesinin reisi ve aralarında en saygın olan kimseydi. Âlemlerin yüce Rabbinin şeriki-ortağı yoktur ve bu İslâmî inanç sistemi içinde zaruri konulardan biridir. Bundan dolayı bir çocuğa Şerik ismini vermek de beğenilmeyen bir şeydir. Eur ise bir göz anlamındadır. Muaviye'nin en güçlü olduğu günlerden bir günde, Şerik onun yanına gitti. Muaviye de onun ismiyle, babasının ismiyle ve yüzünün çirkinliğiyle alay etmek için ona "Senin adın Şerik'tir ve Allah için şerik yoktur. Sen Eur'un-tek gözlünün oğlusun ve salim-sağlıklı, Eur'dan-tek gözlüden iyidir. Çirkin ve iğrenç bir yüzün var ve yakışıklılık çirkinlikten daha iyidir. Bunca özüne rağmen kavmin seni nasıl oldu da reisliğe seçti?" Dedi. Şerik de şöyle cevap verdi: "Allah'a yemin ederim ki sen Muaviye'sin ve muaviye havlayan dişi köpektir. O halde sen havladın ki adını Muaviye koydular. Sen Harb'in-(savaşın) oğlusun ve sulh, Harb'den-savaştan daha iyidir. Sen Sahr'in-kayalığın oğlusun ve yumuşak toprak kayalıktan daha iyidir. Sen Umeyye'nin evladısın ve umeyye aşağılık cariyenin ismidir. Bunca çirkinliğin ve kötülüğün içindeyken nasıl oldu da makam ve mevkie sahip oldun?" Şerik'in bu sözleri Muaviye'yi o kadar rahatsız etti ki yanından uzaklaşması için Şerik'e yemin verdirdi.³⁷

Görülüyor ki, kötü isim ve lakaplar ferдин aşağılanması ve alaya alınması için ortam hazırlamaktadırlar ve bunun zaman ve mekân sınırla-

³⁶ Muhammed Takî Felsefi, Et-Tıflu Beynu'l-Veraseti ve't-Terbiye, c. 2, s. 203.

³⁷ Muhammed Takî Felsefi, Et-Tıflu Beynu'l-Veraseti ve't-Terbiye, c. 2, s. 204.

ması yoktur. Her halükârda ferdin buna benzer kötü şöhret oluşturacak bir isim veya lakabı olursa, toplumsal olarak çirkin saldırılara hedef olması kaçınılmazdır.

Bu devamlı saygısızlık ve ardı ardına aşağılama, fert için ister istemez bir rahatsızlığa ve zarara uğramaya neden olacaktır. Bundan dolayı fert, çok ciddi çatışma ve uyumsuzluklarla karşı karşıya kalacaktır. Bu duygu, aşağılık duygusu ya da aşağılama kaynaklı ukdedir. Bunu: “Kendini doğru olmayan şekilde ölçümleme veya kendini aşağılık ve eksik bilmek”³⁸olarak tanımlamışlardır. Başka bir tabirle, “Aşağılık kompleksi, yüce bir makamda bulunmayışa, aciz oluşa ya da kendini böyle bilmeye ve alaya alındığına dair içsel bir inançtır. Bu şahıslar için başkalarının bakışı, yargılamak için değil, alaya alan bir kimsenin bakışı gibidir.”³⁹

Bu insana işkence edip benliğini bitiren duygu, devamlı alaya alınma ve aşağılanma sonucunda ortaya çıkmaktadır ve buna ortam hazırlayan da kötü isim ve lakaplardır. Zararlı yöntemleri ele alacağımız sekizinci bölümde, aşağılık kompleksi ve sonuçları hakkında daha fazla açıklamamız olacaktır.⁴⁰

Kötü isim ve lakabın insana etkilerinden biri de, ismin veya lakabın mana ve anlamını şahsında gerçeğe dönüştürmesidir. Fert, kendi ismiyle meşhur olmuş şahısları benliğiyle özdeşleştirir. Cengiz gibi bir şahsın ismini almış olan fert, kendisine bu isimle seslenildikçe yavaş yavaş Cengiz Han’ın kişiliğiyle kendi kişiliği arasında irtibat kurmaya ve onun kişiliğini kendi kişiliğinde canlandırmaya başlayacaktır. Bu duygunun devamlı olması sonucunda, kendisinden nefret edilen bu kan dökücü şahıs ile benliği arasında bir temayül oluşturacaktır. En nihayetinde isteyerek veya istemeyerek onun bazı eylemlerini kendine örnek alacaktır.

Başka bir şekilde açıklamak gerekirse, toplum, böyle bir fert için başka bir isim veya lakap bilmediğinden dolayı bu isimle ona sesleneceklerdir. Bu ardı ardına seslenişler, yavaş yavaş onda “Cengiz olma” olgusunu harekete geçirecek ve sonunda kendisinin Cengiz olduğunu, ona

³⁸ Ali Ekber Şiari Nejad, Ferheng-i Ulum-i Reftarı, s. 207.

³⁹ Roger Mucchielli, Les Complexes Personnels-Ugdehayi Revanî, Tercüme: Muhammed Rıza Şuca Rezevî, s. 87.

⁴⁰ Mahmud Mansur, İhsas-ı Kehteri, I. Başlık.

benzediğini ve eylemlerinin uyduğu ya da Cengiz olacağını, ona benzeceğini ve eylemlerinin uyacağını düşünebilir. Eğer bu kopyalama gerçekleşecek olsa bu defa da davranışsal bozukluklar baş gösterecektir. Zira fert, kişiliğindeki Cengiz olma kurgusunu gerçekleştirmeye çalışacaktır ki bu da Cengiz Han'ın yaptıklarını yapmaktan ve onun gibi davranmaktan geçmektedir.

3.2. Kötü İsim ve Toplumsal Zararları

Kötü isim ve lakabın toplum üzerindeki ilk etkisi, toplum bireyleri için günah ortamı hazırlamak olabilir. Bireylerin çeşitli günahları, muhtelif sebeplerdendir. Bu sebeplerden birisi, ortamının günahı eyleme dönüştürmeye uygun olmasıdır. Kötü isim ve uygunsuz lakaplar, dil ile yapılabilecek birçok günahın eyleme dönüşmesine ortam sağlayacaktır. Aşağılama, alay etme, gıybet, iğneleme ve küfür, ortam uygun olduğunda rahatlıkla işlenebilecek günahlardır. Elbette bu günahların değişik ortam ve sebepten kaynaklanması mümkündür. Ancak bu ortam ve sebeplerden birisi şüphesiz kötü isim ve uygunsuz lakaplardır. Fert bu kötü isim ve uygunsuz lakaplardan biriyle ortaya çıkmadıkça, en azından bu açıdan aşağılanmayacak ve alaya alınmayacaktır. Bu konuyu başka bir şekilde ele alalım. Toplumdaki bireyler, mevzu bahis isim ve lakaplarla karşı karşıya kalmadıkça, ahlâk açısından sakıncalı olan eylemleri gerçekleştirmek için bir mazeretleri olmayacaktır. Kötü isim ve uygunsuz lakapları kullanmayan bir toplum, durduk yerde en azından bu açıdan insanları aşağılamayacak ve onlarla alay etmeyecektir.

- Kötü isim ve lakapların topluma verdiği zararlardan birisi de bireylerin arasını bozmak, bireyler arasındaki kardeşliğe, dayanışmaya ve toplumsal birliğe zarar vermektir. Eğer bir fert, kötü isim ve lakap nedeniyle toplum, okul arkadaşları ve hatta akrabalar tarafından alaya alınırsa ve aşağılanırsa, ister istemez tepki gösterecektir. Bu tepki ya toplumdan kopmasına ve münzevi olmasına ya da yapılan aşağılama ve alaylara misliyle karşılık vermesine neden olacaktır. Her iki halde de toplum arasındaki irtibat zamanla azalmaya ve yok olmaya başlayacaktır. Eğer bu etki ve tepkinin küçük ölçülerde olduğunu düşünürsek (okul arkadaşlarının bir genci veya akrabaların bir ferdi aşağılayıp

alaya alması gibi) her ne kadar küçük de olsa topluma zararı olacaktır. Eğer bu etki ve tepkinin daha büyük ölçülerde olduğunu düşünürsek (çeşitli ırklardan oluşan toplumdaki bir ırkı lakap takarak aşağılama ve alaya alma gibi) toplumsal dayanışma ve birlik için ciddi bir tehlike olacaktır.

- Kötü isim ve lakabın üçüncü zararı olarak da toplumsal kültürün bu yönde şekillenerek bu kötü isim ve lakapların manalarının unutularak yaygınlık kazanması ve sonuçta da toplumda kötü ile iyiyi ayırt edememe gibi davranış bozukluklarına sebep olması sayılabilir. Kötü isim ve uygunsuz lakapların yaygınlaşmasıyla zaman içinde bu isim ve lakapların kötü oluşları unutulacak ve bundan daha kötüsü, artık genel kültür olarak topluma yerleşecektir. Eğer bu gerçekleşirse, isim koyma eylemi, kendisinden nefret edilen şahısları yüceltme eylemine dönüşecek, bu kötü insanların hatıraları daima canlı tutulmuş olacak ve bu canlı tutma da, toplum bireylerinin kötü insanların kötü davranışlarını gerçekleştirmesiyle sonuçlanacaktır.

- Kötü isim ve uygunsuz lakapların toplum üzerindeki etkilerinin sonuncusu olarak, bu isimlerin yaygınlaşması sonucu toplumun her zaman nefret ve korku içinde yaşamasını söyleyebiliriz. Halk içinde bu isimlerin devamlı tekrarı, halkın bir bölümünde toplumsal öfkenin ve bir bölümünde de toplumsal korkunun oluşmasına sebep olacaktır. Konu başında dipnotta sekizinci İmam Ali Rıza'dan (a.s) naklettiğimiz hadis de bu yöndeydi: İmam Ali Rıza'ya (a.s) soru sordular: Araplar neden çocuklarına köpek, panter ve bunlara benzer vahşi hayvanların isimlerini koymaktadırlar? İmam şöyle cevap verdi:

“Çünkü Araplar savaşçı bir kavim idi. Çocuklarına seslendiklerinde düşmanın kalbine korku salmak için onlara bu isimleri verirdi.”⁴¹

Bu algı sonucu koyulacak isim ve lakaplar, toplumun ruhsal yapısını bozabilir ve toplumu ciddi bir tehlike ile karşı karşıya bırakabilir.

⁴¹ Vesailu's-Şia, c. 15, s. 123, 5. Hadis.

4. İnsanları Etiketlemek ve Sonuçları

Bu bölümün sonunda, konunun tamamlanması için insanları etiketleme ve kötü etkileri hakkında birkaç şey söyleyeceğiz. Etiketlemek, kötü lakap takmanın bilimsel tanımıdır. Sosyoloji dalında, sapmayı açıklayan teorilerden biridir. Etiketleme teorisine göre sapma, bir ferdin eyleminin niceliği değil, suçlunun aleyhine diğer insanların uyguladığı kaidele topluluğunun sonucudur. O halde, sapma olduğu söylenen eylem, başkaları tarafından öyle olduğu belirtilen eylemdir. Bu teoriye göre bir ferdin suçlu kabul edilmesi ve bu fertten suç beklentisi içinde olmak, o ferdi suça yönlendirecektir. Ferdin karakteri, diğer insanların onun hakkındaki inancına göre şekillenecektir.⁴²

Normal insanlar, kapasitelerinin azlığı nedeniyle genellikle kendilerine karşı gerçekleştirilen davranışlardaki negatif yönler daha çok dikkat etmektedirler. Bazen bir şahıstaki yüzlerce iyi özelliği görmezden gelebilir, ancak küçük bir eksikliği büyütebilirler. Bu eksiklik bazen körlük, felç veya organ eksikliği şeklinde olabilir, bazen kötü bir ailenin üyesi olma şeklinde olabilir, bazen de geçmişte gaflet üzere yapılmış bir davranış nedeniyle de olabilir. Bu negatif nokta, kapasitesi az olan insanlar tarafından negatif anlam yüklü bir kelime olarak ortaya atılabilir. O negatif yönü beyan eden bir kelime bazen bir lakap olarak ferde takılabilir. Bazen bir ferdin basit bir gafleti yüzünden bir lakabı ömür boyu üzerinde taşıdığı ve hayatını değiştirdiği görülmüştür.

Aynı sınıfta okuyan iki arkadaşı ele alalım. Arkadaşlardan biri bir hesap makinesinin çalışması hakkındaki ödevini sırada bırakmıştır ve diğeri de sadece hesap makinesinin nasıl çalıştığını anlayabilmek için arkadaşına haber vermeden ödevi okumak için alır. Niyeti merakını giderdikten sonra arkadaşına iade etmektir. Arkadaşı ödevini aldığını öğrendiğinde onun hırsızlık yaptığını sanarak diğer arkadaşlarına olanları hırsız etiketini kullanarak anlatır. Olay kulaktan kulağa yayılır ve ödevi alan öğrenci için hırsız kelimesi dilden dile dolaşmaya başlar ve bu sıfatla okulda tanınır.

İnsanları etiketlemenin çok kötü sonuçları vardır. Şimdi bunlardan birkaç tanesini burada beyan edeceğiz.

⁴² Dairetu'l-Maarif-i Ulum-i İctimaî, Bâkır Saruhanî, s. 388.

4.1. İzzet-i Nefis Zarar Görebilir

Ferdin izzet-i nefsi ve pozitif kimliği zarar görür. Kendini kötü bir kimlikle tanınır bulan bir ferdin gireceği ruh hali, onun yaşantısında köklü değişimlere ve davranışlarının değişmesine sebep olabilir.

4.2. Toplum Dışlayabilir

Bir çeşit toplumsal ambargoyla karşılaşabilir. Etiketlenen iyi bir fert yıllardır birlikte olduğu arkadaşları tarafından bile dışlanabilir. Sonunda iyi ve sağlıklı bir toplumdaki dışlanan fert, ister istemez kendisini kabul edecek kötü ve sağlıksız bir topluma girecek ve onların değer yargılarını kabullenecektir.

4.3. Akrabaları Dışlayabilir

Kendi ailesi ve akrabaları içinde de sorgulanacaktır. Yakınları ferdin kötü bir eylemi yapıp yapmadığından emin olmasalar bile, etiketlenme yüzünden kendilerinin haysiyetinin de zarar görmemesi için ona karşı düşmanca tavır takınacak ve hatta ondan uzaklaşacaklardır.

4.4. Sapkın Kimselere Yönelebilir

Sapkın insanlar bu tür fertlere yakınlaşacak ve onu kendilerine çekeceklerdir. Sapkın kimseler daima kendi kafa yapılarındaki insanları kazanma ve onlarla birlikte olma düşüncesindedirler. Etiketlenmiş bir kimlikle karşılaştıklarında, sanki yitiğini bulmuş kimse gibi sevinecek ve bu durumdaki ferdi kendi gruplarına katmak için ellerinden geleni yapacaklardır. Diğer yandan, yakınları, arkadaşları, yaşlıları ve içinde bulunduğu toplum tarafından dışlanmış kimseler, yaşamış oldukları kırılmalardan dolayı sapkın kimselere yönelmeye daha müsait bir hale geleceklerdir.

4.5. İyice Yoldan Çıkabilir

Ferdin, etiketlenmekten kaynaklanan gurur kaybı neticesinde sapkın eylemler sergilemesi de mümkündür. Bu konumda olan bir fert, gururunu yitirdiğini ve yüzünün suyunun döküldüğünü gördüğünde iç

dünyasında şu kanaate varabilir: “Mademki ben hak etmediğim halde kötü şöhrete sahip oldum, neden gerçekten öyle olmayayım ve sapkın eylemlerle gönlümü eğlendirmeyeyim? Neden hırsızlık yapmayayım? Neden...?” Bu mantıkla hareket ederek emden sapkın eylemleri gerçekleştirmeye başlayabilir. Sonunda olmadığı halde kötü bir insan olduğunu sanabilir ve gerçekten kötü bir insana dönüşüp sapkın eylemleri gerçekleştirebilir. Eğer fertte böyle bir inanç oluşsa, değişimi çok zor olacaktır. Sapkın davranışlar fertte kökleşecektir.

Etiketin insan üzerinde kalması ne kadar uzun sürerse, bu inancın şekillenmesi o kadar hızlanıp sağlamlaşacak ve ne kadar sağlamlaşsa tedavisi ve değişimi o kadar zorlaşacaktır.⁴³

Bölüm Özeti

Zararları yöntemlerin ilki, uygun olmayan isim ve lakapların koyulmasıdır. Bu kanun koyucu tarafından yasaklanmış bir davranıştır. Kanun koyucunun yasaklamasını, aşağıdaki açıklamalardan anlamaktayız:

- 1- Birçok hadise göre güzel isim, evlâdın ebeveyn üzerindeki ilk hakkıdır. Evlâdın hakkını ayaklar altına almak ve Allah'ın emrini yerine getirmek, kesinlikle kanun koyucunun razı olmadığı bir davranıştır.
- 2- Allah Resulü'nün (s.a.a) geleneği ve sünneti, kötü isimleri değiştirmek üzerinedir. Peygamber hayatı boyunca kötü ve uygunsuz isimleri değiştirmiştir ve bunu defalarca gerçekleştirmiştir. Peygamberin bu hareketi de kanun koyucunun kötü isimlere razı olmadığını göstermektedir.
- 3- Birçok hadiste, “Şeytan”, “hayvanlar”, “putlar” ve kendisinden nefret edilen insanların isimlerinin çocuklara verilmemesi önemle vurgulanmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de Hucurat suresinin 11. ayetinde;

“...birbirinizi kötü lâkaplarla çağırmayın...”

⁴³ Daha fazla bilgi için; Murtaza Mantukî, Revanşinasıyî Terbiyeti, s. 263 ila 300. Ferheng-i Hulakuyî, Camieyi İmrüz, s. 216 ila 218. Ian Robertson, Society a Brief Introduction-Der Amedi Ber Camieyi Ruz, Tercüme, Hüseyin Behrevaran, s. 177, 178 ve 197.

Buyurarak kötü lakapları kullanmaktan sakındırmıştır. Ayrıca, birçok hadiste insanların birbirine kötü lakaplarla seslenmesi de yasaklanmıştır. Bunun önüne geçilmesi için de çocuklara daha küçükken güzel künyeler seçilmesini tavsiye etmiştir. Bunların dışında bir Müslümana hakaret ve aşağılamanın haram oluşu göz önüne alındığında, aynı şekilde Müslümana kötü isim ve lakap takmanın da haram olduğu ortaya çıkacaktır.

Kötü isim ve uygunsuz lakap koymanın yasaklanması, şüphesiz kötü sonuçlarının engellenmesine yöneliktir. Zira bir fert kötü bir isme veya lakaba sahip olursa, başka insanlar tarafından alaya alınma ve aşağılanma problemiyle karşı karşıya kalacaktır. Saygınlığa zarar verecek bir eylemin devamlı yapılması durumunda fert aşağılık kompleksi duygusuna duçar olabilecektir. Eğer bu duygu oluşursa fert için, başka insanlarla irtibatın zayıflaması, kin ve düşmanlığın ortaya çıkması ve kendisine yapılanlardan dolayı intikam alma gibi kötü sonuçlar doğuracaktır.

İkinci Bölüm

Eğitmenlerin Öğrencilere Ayrımcı ve Adaletsiz Davranışları

E ğitmenler ve ebeveynden gördüğümüz davranışlardan biri de, öğrenciler ve çocuklar arasında ayırım yapmak ve onlara adaletsiz davranmaktır. Elbette bu davranışlar, genellikle etki ve sonuçları düşünülmeden sergilenmektedir. Ancak bazı eğitimciler bu davranışı, eğitim yöntemlerinden biri olarak görmekte ve eğitim yöntemi olarak kullanmaktadırlar. Çocuklardan birini diğer çocukların veya öğrencilerden birini diğer öğrencilerin önünde öpmek, ona hediye vermek gibi. Bu birçok eğitimci ve ebeveynden görülen bir harekettir. Eğer bu davranış, bir öğrenci ya da çocuğu teşvik ve diğerlerini aşağılamak için olursa, eğitim yöntemine dönüşür ve bu eğitmenin veya ebeveynin bu davranışı eğitim yöntemlerinden bir yöntem olarak kullandığını gösterir.

Öğrencilerden bazılarını ayrıcalık tanımak, arada bir iyi netice verse de, başkaları üzerinde bıraktığı yıkıcı etkiler faydalarından çok daha fazladır. Bundan dolayı zararlı yöntemler kategorisinde yer almaktadır ve eğitimcilerin eğitim yöntemleri arasından çıkarılmalıdır.

1. Dinî Kaynaklarda Ayrımcılık

1.1. Genel Deliller

İslâm dininin insanları cezbeden özelliklerinden birisi de, beşerî ölçüleri ve insanî temayülleri değer yargısı olarak kabul etmeyişidir. Bundan dolayı bazı insanları diğer bazı insanlardan üstün görmemektedir. Hatta bir adım ileri giderek bunun için gerçek ve ilahî ölçüler belirlemektedir. Böylelikle inananların davranışlarında görülebilecek ayrımcılığın önünü almaktadır. Örnek olarak, insanlardan çoğu kabilecilik, ırkçılık, erkeklik, zenginlik, güzellik ve yakışıklılık vs. gibi değerleri üstünlük ölçüsü

olarak görmektedirler. Ancak İslâm, takva ve Allah'a bağlılığı üstünlük ölçüsü olarak belirlemiştir ve bu konuda şöyle buyurmuştur:

﴿إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾

“Allah katında derecesi en üstün olanınız, ondan en çok çekinenizdir.”¹

İslâm'ın ve dinî kaynakların bu konu hakkındaki önemli vurgusu ve ısrarı, kanun koyucunun adaletine ve ayrımcılığa karşı çıkışına işaret etmektedir. Bu ölçü geneldir ve bireylerin tüm davranışlarını kapsamaktadır. Yani tüm bireyler, tüm davranışlarında bu ölçüye göre hareket etmek zorundadırlar ve davranışlarını bu temel üzere şekillendirmelidirler. Bu ölçünün uygulanmasındaki en önemli etken, adalettir. Yani eğer yaşama dair konularda, bireyler arasındaki diyaloglarda adalete dikkat edilirse, takva uygulanmış demektir. Bundan dolayıdır ki İslâm, adalet ve adaletin uygulanmasında bu kadar ısrarcı olmuş ve insanların adaletsiz davranışlarından ve zulüm etmelerinden sakındırmıştır.

Kur'an-ı Kerim bu konuda şöyle buyurmaktadır:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ

عَلَىٰ آلَا تَعْدِلُوا إِعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾

“...bir kavme olan kininiz, sizi adaletten alıkoymasın. Adalette bulunun ki bu, takvaya daha yakındır...”²

Bu ayette Allah Teala, kin ve nefretten dolayı adaletsiz davranmaktan insanı sakındırmakta ve ilahî takvaya uygun olarak hak ve hukuka riayet etmeyi tavsiye etmektedir. Başka bir ayette de şöyle buyurmaktadır:

﴿وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَلِكُمْ وَصِيَّتُكُمْ بِهِ

لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾

“...söz söylediğiniz zaman hıssınızın bile olsa adaleti mutlaka gözetin ve Allah'la ettiğiniz ahde vefa edin. İşte düşünüp öğüt almanız için bunları emretmiştir size.”³

¹ Hucurat, 13.

² Maide, 8.

³ Enam, 152.

Akrabalara duyulan eğilim de adaleti uygulamaktan alı koyan sebeplerden birisidir. Zikredilen ayet açıkça bunu söylemiştir ve adaleti uygulayabilmek için bu eğilimlerden uzak durmayı tavsiye etmiştir. Başka bir ayette de Allah Teala şöyle buyurmaktadır:

﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾

“Şüphesiz ki Allah, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Gerçekten de Allah, size ne de güzel öğüt vermede. Şüphesiz ki Allah, her şeyi duyar, görür.”⁴

Bu ayette de insanlara emaneti adaletle riayet ederek sahiplerine vermeyi tavsiye etmektedir. Kur'an-ı Kerim başka bir ayette de, insana kendisinin, babasının annesinin zararına bile olsa adaletle davranmayı tavsiye etmektedir:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا وَإِنْ تَلَوْا أَوْ تَغْرَضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾

“Ey inananlar, Allah için daima adaleti tam yerine getirin ve tanıklığı o yolda yapın, hatta kendi aleyhinize yahut anayla babanın ve yakınların aleyhine bile olsa. Hatta zengin yahut yoksul bile olsa, çünkü Allah ikisine de sizden daha ziyade sahiptir, sizden daha fazla korur onları ve siz, adaleti icra ederken nefsinizin dileğine uymayın. Bir tarafı gözeterek hüküm verir yahut birinden yüz çevirseniz bilin ki Allah, şüphesiz ki Allah, yaptıklarınızın hepsinden haberdardır.”⁵

Bu ayetlerden açıkça anlaşılıyor ki adalet, yerine getirilmesi mecburi olan bir temel ve dinî bir zarurettir. İnsanın tüm davranışlarına hâkim olan bir unsurdur; ona tüm ortamlarda, özellikle insanların birbirleriyle olan irtibatlarında riayet etmek vaciptir. Bu emre uymamak zulüm ve

⁴ Nisa, 58.

⁵ Nisa, 135.

adaletsizlik sayılmaktadır ve ilahî azap ve nefrete duçar olmaktadır. Kur'ân-ı Kerim birçok yerde defalarca zalimleri çok acı bir azap ile cezalandıracağını beyan etmekte ve kötü sonuçlarını açıklamaktadır.⁶

Açıklananlardan belli olduğu üzere, zulüm ve adaletsizlik dinin men ettiği konular içindedir ve dindar insanların davranışları arasından da çıkmak zorundadır ve eğer bir kimse bunları yaparsa, çok acı bir azaba duçar olacaktır. Bu, çeşitli mısdaqları olan genel bir kanundur. Öğrencilere zulüm ve onlara adaletsiz ve ayrımcı davranmak bu mısdaqlardan birisidir ki bu şekilde davranan kimse acı bir azaba duçar olacaktır. Eğitmenin öğrencilere zulüm etmesinin ve onlar arasında ayrımcılık yapmasının haram oluşu, “başkalarına zulüm etmek haramdır” kanunundan çıkmaktadır ve eğitmenleri her türlü zulüm ve ayrımcılıktan sakındırmaktadır.

Zikredilen genel delillere ilave olarak eğitim alanı ve eğitmen ve öğrenci ilişkisi ile ilgili özel deliller de bulunmaktadır. Bu delilleri de özetle zikredeceğiz.

1.2. Özel Deliller⁷

Bu bölümde ilk önce bu konu hakkındaki rivayetleri zikredeceğiz ve sonra birkaç konuyu açıklarken bu rivayetlerin analizini yapacağız.

1- Aişe'nin yanına iki kızıyla birlikte bir kadın geldi. Aişe kadına üç tane hurma verdi. Kadın da her bir kızına bir hurma verdi. Sonra kalan bir taneyi de onlar arasında paylaştırdı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.a) geldi ve Aişe de Peygamber'e kadının bu yaptığını aktardı. Hz. Peygamber (s.a.a) kadına şöyle buyurdu:

“Ne kadar ilginçsin! Şu an bu yaptığınla cennete girdin!”⁸

2- Hz. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: “*Hediye verirken evlatlarınız arasında adaletli davranın.*”⁹

⁶ Zuhurf, 65. Şuara, 227. Sebe, 42. Yunus, 52.

⁷ Özel delillerden kasıt, eğitmenlerin ve ebeveynin öğrencilere ve çocuklarına adaletli ve insafli davranması hakkında nakledilen rivayetlerdir.

⁸ Sunenu İbn Mace, c. 2, Babu'l-Edeb, 3. Bab, s. 1210, 3668. Hadis.

⁹ Sahih-i Buharî, c. 3 ve 4, s. 318, 518. Bab.

3- Allah Resulü (s.a.a) oğullarından birini öpüp diğerini öpmeyen bir adama bakıp şöyle buyurdu: *“Ötekini de (bir şey ile) avutup aralarını eşitlesen olmaz mıydı?”*

4- *“Allah, öpmede dahi evlatlarınız arasında eşit davranmanızı sever.”*¹⁰

5- Numan b. Beşir şöyle diyor: Babam bana bir hediye vermişti. An-nem Amre binti Revahe (belki de babamın diğer oğullarının tepkisinden korktuğu için) hediyeyi kabul etmedi ve *“Peygamber bu hediyeye şahitlik etmedikçe onu almam.”* dedi. Babam da Peygamber’in yanına geldi ve şöyle arz etti: *“Ben Amre’den olan oğluma hediye verdim ve hanımım siz buna şahitlik etmedikçe almayacağını söyledi.”* Peygamber şöyle buyurdu: *“Bütün evlatlarına böyle bir hediye verdin mi?”* Babam *“Hayır!”* dedi. Peygamber şöyle buyurdu: *“Allah’tan korkun ve evlatlarınız arasında adaletli davranın. Ben zulme şahitlik etmem.”*¹¹

6- *“Şüphesiz evlatlarının senin üzerindeki hakkı, onlara adaletli davranmandır. Tıpkı senin evlatların üzerindeki sana iyilikte bulunmaları hakkının olması gibi.”*¹²

7- *“İyilikte ve ikramda size karşı adaletli olunmasını sevdiğiniz gibi siz de evlatlarınıza bağışladıklarınız hususunda adaletli olun.”*¹³

8- *“Allah’tan sakının ve evlatlarınızın size iyi davranmalarını sevdiğiniz gibi siz de evlatlarınız arasında adaletli olun!”*¹⁴

9- *“Size iyilikte ve ikramda adaletli davranılmasını sevdiğiniz gibi evlatlarınız arasında adaletli davranın.”*¹⁵

10- *“Eğer bir kimsenin kız çocuğu olursa ve ona eziyet etmezse, aşağılamazsa ve oğlunu kızının önüne geçirmese, Allah Teâla onu cennetine sokacaktır.”*¹⁶

¹⁰ Kenzu'l-Ummal, c. 16, 45350. Hadis.

¹¹ A.g.e, 45957. Hadis.

¹² A.g.e, 45358. Hadis.

¹³ A.g.e, 45347. Hadis.

¹⁴ A.g.e, 45348. Hadis.

¹⁵ Biharu'l-Envar, c. 104 s. 93, 16. Hadis.

¹⁶ Kenzu'l-Ummal, c. 16, 45400. Hadis.

11- “Bir şey bağışladığımızda (kız ve erkek) evlatlarınız arasında eşit davranın. Eğer (bu hususta) birini üstün tutacak olsa idim kızları üstün tutardım.”¹⁷

12- Mesud b. Sadaka Cafer b. Muhammed'den (a.s) şöyle nakletmektedir: “Allah’a yemin ederim ki ben, bazı evlatlarımı dizime oturtarak onlara daha muhabbetli davranıyorum ve onları daha çok övüyorum. Hâlbuki biliyorum ki diğer evladım bunu daha çok hak ediyor. Bunu, diğer evlatlarımın hak eden evladıma kötü davranmaması ve Yusufun kardeşlerinin mürtekip oldukları hataya mürtekip olmamaları için yapıyorum.”¹⁸

2. Eşitliğe Evet, Ayrıma Hayır

Nakledilen hadisler, ebeveynin çocuklarına eşit ve adaletli şekilde davranmaları ve ayrımcılıktan kaçınmak zorunda oldukları hususuna vurgu yapmaktadır. 6. hadise göre eşit davranış, çocukların babaları üzerindeki haklarından biridir:

“Çocukların senin üzerindeki hakkı, onlara adaletli davranmandır.”

Bu hak, erkek ve kız çocuk arasında eşittir. Eğer ebeveyn bu hakka riayet ederlerse, 1. ve 10. hadisler göre sevapları cennettir. 1. hadiste iki kız çocuğuna üç adet hurmayı eşit paylaşan annenin makamının cennet olduğu beyan edilmiştir. 10. hadiste de “Eğer bir kimsenin kız çocuğu olursa ve ona eziyet etmezse, aşağılamazsa ve oğlunu kızının önüne geçirmezse, Allah Teâla onu cennetine sokacaktır.” denmiştir.

Naklettiğimiz bu rivayetlerde evlatlar arasında adaletsiz davranmanın zulüm olduğu ve Allah Resulü'nün de buna şahitlik etmeyeceği bildirilmiştir.

5. rivayette şöyle okumaktayız: “Numan ibn Beşir şöyle diyor: Babam bana bir hediye vermişti. Annem (Umre) de (belki de babamın diğer çocuklarının rahatsız olacağını düşünerek) buna muhalefet etti ve ‘Allah Resulü şahitlik etmeden bu hediyeyi kabul etmeyeceğim.’ dedi. Babam Peygamberin yanına gitti ve şöyle arz etti: ‘Ben Umre’den olan oğluma hediye aldım.

¹⁷ A.g.e, 45346. Hadis.

¹⁸ Biharu'l-Envar, c. 74, s. 78, 74. Hadis.

Umre de siz şahitlik etmedikçe o hediyeyi almayacağımı söyledi.’ Allah Resulü şöyle buyurdu: ‘Bütün evlatlarına hediye aldın mı?’ Hayır diye arz ettim. Şöyle buyurdu: ‘Allah’tan kork ve çocukların arasında adaletli davran. Ben zulüm üzere olan davranışlara şahitlik etmem.’

Şüphesiz eğer bir iş zulüm sayılırsa, haramdır ve haram iş gören ilahî azaba duçar olacaktır:

“...yazıklar olsun zulmedenlere elemli günün azabından.”¹⁹

3. Hangi Ayrımcılık Yasaklanmıştır?

Birinci asıl, tüm öğrenci ve evlatların, öğretmenlerinin ve anne ve babalarının kalbinde eşit olmalarıdır. Zira öğrenci ve evlat olmada hepsi eşittirler. Ancak bir neden, tüm denklemini öğrencilerden veya evlatlardan birisinin yararına bozabilir ve eğitimci veya ebeveyni birisine daha fazla yakınlaştırabilir. Bir anneye hangi çocuğunu daha çok sevdiğini sorduklarında şöyle cevap vermiş: “Büyüene kadar en küçükleri, hangisi hasta ise iyileşene kadar onu ve geri dönünceye kadar benden uzak olanı.”²⁰

Evet, bu cevabın her ne kadar bilimsel olarak herhangi bir dayanağı olmasa da ve bu cevabı delil olarak kullanamamak da, doğru ve güzel bir cevaptır. Bu cevabı dikkate aldığımızda öğrenciler ve evlatlar arasında fark olduğuna dair delile gereksinim duyduğumuzu anlarız. Lakin bahis, bu sebebin doğru olup olmadığındadır ve ayrımcılığın nasıl uygulandığındadır. Her ne kadar öğrenciler, öğrenci olma hasebiyle eğitimciyi yanında eşitlerse de bireysel farklar göz önüne alındığında eğitimciyi yanında farklı makam ve konuma sahip olabilirler. Öğrencilerden birinin sahip olduğu bir özellik, eğitimcinin özellik sahibi öğrenciye diğerlerinden daha fazla eğilim göstermesine ve ona daha farklı davranmasına ruhsat olabilir. Bu, dışı vurulmadığı müddetçe sakıncası olmayan bir duygudur. Hatta eğer eğitimci tarafından doğru bir şekilde dışı vurulursa yine sakıncası yoktur ve hadisler bu noktayı teyit etmektedirler.

¹⁹ Zuhurf, 65.

²⁰ Et-Tıflı fi’ş-Şeriatı el-İslâmiyye ve Menhecü et-Terbiyyeti en-Nubuvve, Suham Mehdi Cabbar, s. 465.

“İmam Musa Kazım’a (a.s) farklı annelerden evlatları olan bir adam hakkında soru sordum. “Acaba birisini diğerlerine üstün tutabilir mi?” İmam (a.s) şöyle buyurdu: “Evet, sakıncası yoktur. Babam (Cafer Sadık) da beni kardeşim Abdullah’a üstün tutardı.”²¹

Bu rivayetten birkaç nokta çıkmaktadır:

İlk olarak bu hadis, üstün tutmaya sadece izin vermektedir, bunun vacip ve gerekli olduğunu söylememektedir. Anlaşılan o ki soruyu soran üstün tutmanın caiz olmadığını düşünmekteydi ve İmam (a.s) “*Sakıncası yoktur.*” diyerek bu düşüncenin geçersizliğini beyan etti. Yani özel şartlarla birlikte caizdir, ancak vacip veya gerekli olan bir şey değildir.

İkinci olarak İmam Musa Kazım (a.s) “*Babam da beni kardeşim Abdullah’a üstün tutardı.*” derken üstün tutma ölçüsünü de beyan etmektedir; asil bir aileden gelen değerli bir anneye sahip olmak. Zira İmam’ın annesinin böyle özellikleri vardı. İmam sanki şunu demeye çalışmıştır, eğer çocuğun böyle bir annesi olursa sakıncası yoktur. İmam Musa Kazım’ın (a.s) değerli babası İmam Cafer Sadık’ın evladına davranışları da bu yöneydi. İmam Cafer Sadık’ın (a.s) bu davranışının sebebi belki de kendi çocuklarına ve takipçilerine eş seçerken dikkatli olmaları, asil ailelerle evlenmeleri, nesli hidayet ve irşat etmeleri mesajı vermektir. Zira salih evlatlar, salih annelerin kucağında yetişmektedir. Değerli Peygamberimiz (s.a.a) bu konuda şöyle buyurmaktadır:

“Salih ailelerle evlenin, zira çocuğun temeline ve kanına etkisi vardır.”²²

Elbette İmam Cafer Sadık’ın (a.s) İmam Musa Kazım’ı (a.s) oğlu Abdullah’a üstün tutmasının nedeni, onun İmamet makamına sahip olmak gibi özelliklerinden kaynaklanıyor olabilir. Allah daha iyi bilir.

Şimdi zikredeceğimiz hadis, üstün tutma izni hakkında daha fazla bilgi verebilir.

“İmam Cafer Sadık’a (a.s), bazı çocuklarını üstün tutup onlara hediye veren baba hakkında soru soruldu. İmam (a.s) şöyle cevap verdi: Eğer doğru bir nedenden dolayıysa, sakıncası yoktur.”²³

²¹ Vesailu’s-Şia, c. 15, s. 204, 2. Hadis.

²² Kenzu’l-Ummal, c. 15, s. 296, 44559. Hadis. Çocuğa ortamı hazırlamak için şu esere müracaat ediniz: Seyyid Ali Hüseyinzade, Çocuk Terbiyesi, Medrese ve Üniversite Araştırma Kuruluşu, Kum 1380, s. 31-50.

²³ Mustedreku’l-Vesail, c. 15, s. 172, 2. Hadis.

Beyan edildiği üzere, zikredilen rivayetlerden anlaşılmaktadır ki bir evladı diğer evlatlara veya bir öğrenciyi diğer öğrencilere üstün tutmanın, eğer doğru ve özel bir nedeni olursa sakıncası yoktur. Örnek olarak; eğer bir çocuk saygın ve değerli bir anneden dünyaya gelmişse veya bir öğrenci karakterinden kaynaklanan bir takım özelliklere sahipse ya da bunların tersi olsa ve bazı zayıflıklar ve eksikliklerden dolayı eğitimci veya ebeveyn daha fazla ilgi göstermek zorunda kalsa, o çocuğun diğer çocuklara üstün tutulmasının sakıncası olmaz. Hatta bazen üstün tutmak gerekebilir de. Ancak bir çocuğu başka çocuklara üstün tutma ve ona farklı davranmanın nedeninde, temelinde ve niceliğinde asıl nokta, hadiste geçen “...eğer doğru bir nedenden dolayıysa...” ibaresidir.

Açıklama: Ayrımcılığın ve bazılarını diğer bazılarına üstün tutmanın doğruluğunun iki anlamı olabilir; bazen ayrımcılığın kendisi doğrudur anlamındadır. Yani eğitimci ayrımcılık yapmak için açıklayıcı ve kabul edilebilir bir nedene sahip midir, değil midir? Acaba bu tür bir ayrımcılık kanun koyucunun razı olduğu ayrımcılık mıdır, değil midir? Acaba bu ayrımcılıkta ifrat/aşırıya kaçma veya tefrit/ihtimal yapılmış mıdır?

Ayrımcılık, eğer doğru bir nedenden kaynaklanıyorsa, bu ayrımcılık değildir. Adaletle riayet edilerek gerçekleştirilmiş bir farklılıktır. Başka bir ifadeyle, öğrencilere davranıştaki tüm farklılıklar ayrımcılık değildir. Örnek; eğitimci sınavdan sonra öğrencilere her birinin yeteneği ve çalışmasına göre farklı notlar verir. Bu notlar her ne kadar farklı olsalar da adaletin ta kendisidir ve böyle bir durumda herkese aynı notu vermek adaletsizlik ve zulümdür. Ayrımcılık, bireyler arasında şartlarda ve kapasitelerde eşitlik söz konusuysa birini diğerine üstün tutmak ve ona diğerlerine verilmeyen imtiyaz ve özel imkânları vermektir.

Eğitimci ve ebeveynin şerî kural ve ölçüleri görmezden gelip bir çocuğu diğerine üstün tutmaları veya bu konuda ifrat edip kendisinde güzel meziyet olan bir çocuğa tüm mallarını bağışlamaları ve diğerlerini mirastan mahrum bırakmaları durumunda, bu davranışları kanun koyucu tarafından doğrudur diye tasdik edilmeyecek ve imzalanmayacaktır. Zira bu davranış, diğerlerinin hakkını ayaklar altına almakla ve onlara zulüm etmekle eş değerdir. Zulüm örneklerinden sayılan her davranışın karşılığı ilahî azaptır.

Ayrımcılığın ve birini değerlerine üstün tutmanın doğruluğunun diğer anlamı da davranışın niceliğinin doğruluğudur. Bu şu demek oluyor; hem ayrımcılığın kendisi doğrudur ve kimseye zulüm edilmemiştir ve hem de davranışın niceliği öyledir ki hiç kimse zarar görmemiştir. Şu nokta gözden kaçmamalıdır; eğer ayrımcılık yapılması doğru olan ve yapılmadığı takdirde zulüm sayılacak olan bir yerde ayrımcılık yapılsa ancak doğru şekilde yapılmasa ve zarar verse yasak ve haramdır. Bu haram oluş, ayrımcılığın aslı kötüdür anlamında değildir. Bilakis doğru şekilde uygulanmamasındandır ve kötü sonuçlar doğurduğu içindir. Kötü sonuçlar hem eğitmeni, hem diğer öğrencileri ve hatta hem de üstün tutulan öğrenciyi kapsayacak şekilde olabilir ve bunların tümünü çok ciddi tehlikeyle karşı karşıya bırakabilir.

“Eğer doğru bir nedenden dolayıysa” ibaresi her en kadar mutlak beyan edilmiş olsa da, yukarıda zikrettiğimiz her iki manayı da kapsamaktadır. Ancak görünüşe göre daha çok ayrımcılığın aslı hakkında beyan edilmiştir, ayrımcılığın niceliği hakkında değil. Zira soran şahıs bu davranışın şerî hükmünü sormuştur ve İmam (a.s) da cevabında “Eğer doğru bir nedenden dolayıysa, sakıncası yoktur.” buyurmuştur.

4. Ayrımcılık ve Sonuçları

Eğer ayrımcılık doğru bir şekilde uygulanmazsa, -ister aslı şerî açıdan caiz olsun, ister olmasın- çok kötü sonuçlara neden olur. Bu bölümde bu konuyu analiz edeceğiz.

Kötü sonuçlar genelde eğitmen ve ebeveynin detaylara ve zahire dikkat etmemesinden kaynaklanmaktadır. Diğer öğrencilerin gözü önünde bir öğrenciyi ilgi göstermek her ne kadar caiz ve hatta vacip olursa olsun, birçok yıkıcı etkilere neden olacaktır. Rivayetlerde nakledilen örneklerle dikkat edecek olursak eşitliğe riayet etmek daha çok zahiri ve fark edilebilir konularda tavsiye edilmiştir. Örnek olarak 3. hadis gösterilebilir. Yüce Peygamberimiz (s.a.a) yanındaki şahsın bir evladını öpüp diğerini öpmediğini görünce ona “Neden ikisi arasında eşitliğe riayet etmedin?” buyurmuştu. Öpmek, zahiri açıdan muhabbeti gösterme konusundaki eylemlerden birisidir. Bundan dolayı bu davranış öğrenci ve çocuklar arasında

eşit olmak zorundadır. Zira eğitim, bu tür zahiri davranışlarla uygulanmakta ve bu yolla etki etmektedir. Ancak kalbî muhabbet, böyle bir eşitliğe ihtiyaç duymamaktadır ve hatta kalpteki sevgide eşitliğe riayet etmek mümkün olmayabilir. Hz. Peygamber'in (s.a.a) ahlâkı hakkında İmam Hüseyin'den (a.s) nakledilen bir hadiste şöyle geçmektedir:

“Kendisiyle birlikte oturanların hakkına öyle bir şekilde riayet ederdi ki, onunla oturanlar Peygamber'in yanında kendilerinden daha değerli biri olduğunu düşünmezlerdi.”²⁴

Yüce İslâm Peygamberi'nin (s.a.a) gerekli ve yeterli teveccühle insanlara toplumsal ve duygusal davranışlarda bulunduğunu bu hadisten anlamaktayız.

Bu hadisin devamında Allah Resulü'nün (s.a.a) sükûtunun dört temel üzerine bina edildiğini anlamaktayız; biri de takdirdir. Yani Allah Resulü'nün halka bakışının eşit olması ve onların sözlerini eşit şekilde dinlemesidir.²⁵ Tüm ashabın Allah Resulü yanındaki değeri şüphesiz eşit değildi. Ali (a.s), Selman, Ebu Zerr, Bilal, Ammar ve Mikdad, Peygamber'in fedaileriydiler ve Peygamberin kalbinde çok özel bir yerleri vardı. Ancak Hz. Peygamber (s.a.a) zahiri ve toplumsal davranışlarında herkese eşit davranıyordu.

Her halükarda anlaşılan o ki -hadiste- kastedilen mana, zahiri davranışlarda eşitliktir ve eğitim alanındaki birçok zarar ve yıkıcı etkiler bu ayrımcı davranışlardan kaynaklanmaktadır. Şimdi bu zararlardan bazılarını açıklayacağız.

4.1. Eğitimciler ve Ebeveyne Yönelik Zararlar

Ayrımcılıktan ve adaletsizlikten kaynaklanan ilk zarar eğitimciler ve ebeveyne dönmektedir. Zira kendisine ilgi ve sevgi gösterilmeyen çocuk, ebeveynine karşı kötümser olur ve onlara kalbinde nefret besler. Ebeveyninin bu davranışını, kendisine besledikleri düşmanlık olarak yorumlar

²⁴ El-Muhaccetu'l-Beyza fi Tehzibi'l-İhya, c. 4, s. 161.

²⁵ El-Muhaccetu'l-Beyza fi Tehzibi'l-İhya, c. 4, s. 162. “Allah Resulü'nün sükûtu dört şey üzereydi: Hilim, dikkat, takdir ve tefekkür. Onun takdiri ise, halka eşit şekilde bakması ve onların sözüne eşit şekilde kulak veriyordu.”

ve sonunda onlara karşı vazifesi olan şeyleri yapmaz. Bu durumda ebeveynine karşı onlara eziyet ederek intikam almak gibi kötü hareketlerde de bulunabilir.

Bu nokta 6, 7, 8 ve 9. hadislerden rahatlıkla anlaşılmaktadır. Zikredilen hadislerde Allah Resulü (s.a.a) evlatların ebeveynlerine yaptıkları iyiliğin, ebeveynin evlatlarına adaletli bir şekilde davranmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Aynı şekilde ebeveyne iyilik nasıl çocuklar üzerinde onların hakkıysa, çocuklar arasında ayırım yapmayıp adaletli davranmak da ebeveynin üzerinde çocukların hakkıdır. Açıktır ki eğer bir taraf kendi üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmemezse, diğer tarafta sorumluluğunu yerine getirmeyecektir. Bundan dolayı Allah Resulü (s.a.a) açıkça uyarılmaktadır: Eğer çocuklarınızın size iyilik yapmasını ve size karşı lütuflarında, sevgilerinde ve iyiliklerinde adaletli olmalarını istiyorsanız, siz de hediye vermede, hibe etmede ve diğer şeylerde onların arasında eşitliğe ve adalete riayet edin. Nasıl çocuklarınızın size iyilik yapmasını istiyorsanız, siz de davranışlarınızda adalet ve eşitliğe riayet ederek onlara iyilik yapın. Onlara iyilik yapmalarında yardımcı olun ve böylelikle Hz. Peygamber'in şu duasına siz de mazhar olun:

“Allah, evladına iyilik yapmada yardımcı olan ebeveyne rahme etsin.”²⁶

4.2. Üstün Tutulan Öğrenci ve Çocuğa Yönelik Zararlar

Ebeveynin ve eğitmenin ayrımcı davranışları, sevilen ve diğer çocuklara üstün tutulan birey için iki ciddi tehlike yaratmaktadır:

İlki, şımarık, kendini beğenmiş ve inatçı yetişmesine neden olması ve hâkimiyeti ele geçirme ve haddi aşma derecesinde kendini büyük görme duygularını benliğinde yetiştirmesidir. Zira insanın zaafı vardır ve eğitiminde bunlara dikkat edilmezse yolunu kaybetmesine neden olur. Örnek olarak, Kur'an-ı Kerim insanı asi olarak tanımlamaktadır:

﴿كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّاظٍ﴾

“Hayır, insan kendini yeterli gördüğü için mutlaka azgınlık eder.”²⁷

²⁶ Kenzu'l-Ummal, c. 16, 45417. Hadis.

²⁷ Alak, 6 ve 7.

Eğer bu zaaf kontrol edilmezse, başkalarına karşı üstün tutulması, onun başkaları üzerindeki hâkimiyeti ele geçirme ve başkalarının sahip olduğundan daha fazlasını isteme duygularının takviyesine yol açacaktır. Öyle ki sonunda tüm iyiliklerin, faziletlerin ve üstünlüklerin kendisine ait olduğuna inanacak ve diğer insanların bu özelliklere ulaşmasını kıskanacak ve istemeyecektir.

﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا....وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا﴾

“Şüphesiz insan hırslı yaratılmıştır... Ve bir iyilik elde ederse vermez, kıskanır.”²⁸

Bu kıskançlık ve cimrilik bir taraftan, bir iyiliğe ve fazilete ulaştığındaki isyankârlığı da diğer taraftan, onu hırslı, inatçı, benmerkezci ve kendi görüşünü öne çıkaran bir insan yapacaktır ki bu sonuç İslâmî eğitimin amacının tam tersidir. Ebeveyni ve eğitmeni aslında onun iyilik ve faziletlerini çoğaltması için diğerlerine üstün tutmuş ve ayrımcı davranmışlardı, ancak bu davranış, onun üzerinde negatif bir etki yapmış ve eğitim amacının tam tersi bir sonuç ortaya çıkarmıştır.

İkincisi, diğer öğrenci ve çocuklar tarafından ona gelebilecek zarar ve tehlikelerdir. Bir ayrımcılık olayında, bir kişiye saygın davranılmakta ve onurlandırılmaktadır. Bu ayrımcılığa şahit olan ve bu hareketi kendilerinin hak ettiğini düşünen bazı kimseler ya hemen orada aşağılanmışlardır ya da aşağılandıkları düşüncesi zihinlerinde oluşmuştur. Bu, kendisine saygın davranılan kimseye karşı haset etmelerine, kin duymalarına ve onun saygınlığını ve onurunu yok etme fırsatı aramalarına neden olacaktır.

Buna en güzel örnek Kur’ân-ı Kerim’de anlatılan Hz. Yusuf (a.s) ve kardeşlerinin öyküsüdür. Kardeşler babalarının Hz. Yusuf’a (a.s) karşı muhabbetini gördüklerinde, onu babalarının ve kendilerinin hayatından çıkarma girişiminde bulundular. Bu yüzden ilk önce onu öldürme planları yaptılar, daha sonra da oradan geçenlerin küçük kardeşlerini Kenan’dan alıp başka yerlere götürmesi için kuyuya atıldılar. Amaçları babalarının Yusuf’a (a.s) ulaşamaması ve sevgisini sadece kendilerine yöneltmesiydi.²⁹

²⁸ Mearic, 19 ve 21.

²⁹ Yusuf, 7 ila 10.

Elbette hem Peygamber hem de masum olan Hz. Yakub'un (a.s) ayrımcılık gibi mantık dışı davranışlar sergilemekten uzak olduğu açıktır. Allah'ın Peygamberi'nin kendi çocuklarına karşı bu davranışının özel nedenleri vardır. Ancak diğer çocuklar, babalarının davranışlarının nedenlerini anlayamadıkları ve şeytanın vesveselerine mağlup oldukları için, Hz. Yakub'un (a.s) Hz. Yusuf'a (a.s) olan sevgisini ayrımcılık sanmış ve kendilerinin güçlü olmasını delil göstererek Hz. Yusuf'tan (a.s) üstün olduklarını düşünmüşlerdir.

Her halükârda bu ayrımcılık, evlat ve ebeveyn ve öğrenci ve eğitmen ilişkisini zedelemektedir. Kendilerine ilgi gösterilmeyen kimseler, üstün tutulan kimseye karşı nefret beslemekte ve haset etmektedirler. Dolayısıyla buldukları her fırsatta o kimseye eziyet edebilmekte ve hatta bu kin ve nefret kaynaklı davranışlar çok uzun yıllar boyunca; yaşlılığa kadar devam etmektedir.

4.3. Diğer Öğrencilere ve Çocuklara Yönelik Zararlar

Ayrımcılık olayında en çok ve hatta en kötü zararı, eğitmen ve ebeveyn sevgisinden mahrum kalan kimseler görmektedir. Zira bu kimseler hem karakteristik olarak çok ciddi zarar görebilmekteler ve hem de kendi eğitmen ve ebeveyninin saygı duyduğu, üstün tuttuğu kimselere çok ciddi zararlar verebilmekteler.

İnsan kendisini başka insanlarla öğrenci ve evlat olma gibi durumlarda eşit gördüğünde, eğitmen ve ebeveyninin kendisi ile diğerleri arasında ya eşit davranması ya da kendisine ayrıcalıklı davranılması beklentisi içine giriyor. Zira düşüncesine göre kendisi eğitmen veya ebeveynine daha layık ve daha faydalıdır. Hz. Yusuf'un (a.s) kardeşlerinin içinde bulunduğu psikolojinin aynısıdır bu. Kendilerini Hz. Yakub'a (a.s) daha faydalı ve daha layık görmekteydiler. Kur'an-ı Kerim onların ağzından şöyle buyurmaktadır:

﴿إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا نَحْنُ غَضَبُهُ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾

“Hani onlar, ‘Yusuf ile kardeşi (Bünyamin), babamıza bizden daha sevgili ve biz ise birbirini tutan ve daha kuvvetli olan bir topluluğuz. Şüphe yok ki babamız, yanlış bir yol tutmuş,’ demişlerdi.”³⁰

³⁰ Yusuf, 8.

Onlar kendilerini Hz. Yusuf ve Bünyamin'den daha fazla babalarına layık ve babalarının sevgisini hak eden kimseler görmüşlerdi. Zira onlar kendilerini hayvancılıkta ve çiftçilikte babalarına yardımcı olabilecek güçlü ve iş yapabilen bir topluluk olarak görmekteydiler. Hâlbuki Yusuf ve kardeşi daha küçüktüler ve bu işlerde babalarına faydaları dokunmazdı. Bundan dolayı olayın bir tarafını düşünerek yargıda bulundular ve babalarını bu yüzden yanlış yolda gördüler.

Bu durumla karşı karşıya kalan insanlar şu tehlikeyle de karşı karşıya kalırlar:

A) Aşağılanma Duygusu

Ayrımcılığa maruz kalmış kimse, eğitmeninin veya ebeveyninin görünüşte adaletsiz davranışına şahit olduğunda, hakkının ayaklar altına alındığını düşünür ve aşağılandığını hisseder. Zihninde “Neden ben ebeveynimin ve eğitmenimin sevgi ve ilgisine mazhar olmuyorum? Mutlaka bende bir eksiklik var. Bu eksiklik yüzünden ebeveynimin ve eğitmenimin sevgisini kazanamadım.” düşünceleri ve soruları dolaşır. Bu aşağılanma duygusu artık çocuğun faaliyetleri, hareketleri ve davranışları üzerinde etki etmeye başlar. Sonunda neşesiz, bunalımlı, korkak, amaçsız ve sorumluluktan kaçan bir insan olur. Doğrusu bir veya birkaç çocuğun şahsiyetinin bu şekilde sarsılmasından ve yıkılmasından ve onları neşesiz kılıp hareketten yoksun bırakmaktan daha zararlı ne vardır? İnsanın tüm hüviyeti ve şahsiyeti, hedefleriyle, bakış açısıyla ve yapıcı hareketleriyle oluşmaktadır ve eğer bunlar sarsılsa ve yıkılsa artık insanın şahsiyetinden eser kalmayacaktır.

B) Haset Oluşumu

Ayrımcılığa maruz kalan kimseleri tehdit eden ciddi zararlardan birisi de, benliklerinde hasedin oluşmasıdır. Bu kimseler ayrımcılık yüzünden üstün tutulan öğrenci veya çocuğa karşı birçok zararlı sonuçlanabilecek hasede duçar olabilirler. Korkunç boyutları olan bu sıfatın tehlikelerini anlayabilmek için biraz açıklamada bulunacağız.

-Haset; Sonsuz Acı

Haset, büyük psikolojik hastalıklardan birisidir. Ahlâk üstatları hasedin tanımını şöyle yapmışlardır: “Haset, Müslüman kardeşinin sahip olduğu ve onun yararına olan nimetlerden bir nimetin yok olmasını ümit etmektir.”³¹

Bu öldürücü ruhsal hastalık öyle bir beladır ki, haset kimse başka bir kimseye nimet verildiğini gördüğünde yahut işittiğinde rahatsız olup sinirlenir ve görüp işittikleri karşısında dayanamayıp o kimsenin sahip olduğu nimetin yok olmasını arzular. Çoğu zaman da bizzat kendisi o nimetin yok olması için girişimlerde bulunur. Emirülmüminin İmam Ali’nin (a.s) tabiriyle o nimetin yok olmasından başka hiçbir şeye de razı olmaz:

“Haset kimse, kıskançlık duyduğu kimsenin ölmesinden ya da elindeki nimetin yok olmasından başka hiçbir şeye razı olmaz.”³²

Ahlâk üstatları, bu belayı en şiddetli ve en zor ruhsal hastalık ve en kötü ve pis ahlâkî rezillik olarak tarif etmişlerdir. Bu hastalığa müptela olan kimse kendisini dünya ve ahiret azabına duçar etmiştir. Haset kimsenin, dünyadaki yaşamı hüznün, dert ve gamdan başka bir şey değildir. Zira Allah kullarına daima çeşitli şekillerden nimet vermektedir ve haset kimse bunlar karşısında daima acı ve azap içerisinde olacaktır ve yine daima din kardeşinin elindeki nimetin yok olması için çabalamasından dolayı bu amacına ulaşmak için gıybet, iftira, yalan vs. gibi kötülükleri yapmaktan çekinmeyecektir. Bu davranışlarıyla aslında kulların Rabbi’ne savaş açmıştır ve ahiret azabına duçar olacaktır.³³

Bu hastalığın kötülüğünü belirten ve yeren birçok ayet ve rivayet vardır. Özet olması için bunlardan bazılarını sizlerle paylaşacağız.

Haset İmanı Yok Eder:

İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmaktadır: “Haset, ateşin odunu yok etmesi gibi imanı yok eder.”³⁴

İmam Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır: “Haset kimse, her zaman rezil ve değersizdir. Hiçbir zaman da yüce, şerif ve üstün olamayacaktır.”³⁵

³¹ Molla Ahmed Nerakî, Miracü’s-Saadet, s. 347.

³² Gururu’l-Hikem ve Dureru’l-Kelim, 10812. Hadis.

³³ Miracü’s-Saadet, s. 347 ve 349.

³⁴ Usul-u Kafi, c. 2, s. 306, 2. Hadis.

³⁵ Gururu’l-Hikem ve Dureru’l-Kelim, 1017. Hadis.

İmam Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır: “Haset kimse her zaman hastadır.”³⁶

İmam Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır: “Haset kimsenin lezzet ve sevinci çok azdır.”³⁷

İmam Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır: “Haset kimsenin pişmanlığı çok ve günahları daha fazladır.”³⁸

İmam Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır: “Ücretlerin en kötüsü, haset kimse-lerin aldığıdır.”³⁹

Haset bunca kötü ve yıkıcı etkileriyle birlikte, çeşitli sebeplerden türemektedir. Bu sebeplerden sadece birisini, bizim konumuzla ilişkili olduğundan dolayı zikredeceğiz. Hasedin oluşmasındaki sebeplerden birisi, saygı beklentisi içinde olmaktır. Şöyle ki, bir kimse karakteristik ve toplumsal açıdan kendine eşit veya aşağıda olan başka birisinin bir nimete sahip olduğunu gördüğünde, onun kendisine karşı böbürleneceğini düşünür. Bu böbürlenmeye tahammül edemeyeceği için ona haset eder ve onun elindeki nimetin yok olmasını veya o şahsın ölmesini temenni eder.⁴⁰

Ayrımcılık da, bireylerde hasedin oluşmasına sebep olmaktadır. Zira bir kimse, kendisini üstün tutulan kimseden yüksek görmese bile en azından eşit görmektedir ve eğitim ve ebeveyninden kendilerine eşit davranması beklentisi içindedir. Ancak ayrımcılık gibi beklentisi dışında bir davranış gördüğünde, bu ayrımcılığa tahammül edememekte ve sonuçta benliğinde çakmaya başlayan nahoş duygu kıvılcımları haset ateşini yakmaktadır. Bu haset eğer şiddetli olursa, bireyi, tüm amacı ve çabası haset ettiği kimseyi öldürmek olan kindar katillere dönüştürecektir. Hatta haset bazen öyle şiddetli olmaktadır ki haset eden kimse, haset ettiği kimseyi yok etmek veya sahip olduğu nimeti elinden alabilmek için kendi canını bile verebilir.

³⁶ Gururü'l-Hikem ve Durerü'l-Kelim, 782. Hadis. Başka bir hadiste de şöyle buyurma - tadır: “Haset kimse, bedeni sağlıklı olsa bile her zaman hastadır.” Gurur, 1963. Hadis.

³⁷ Gururü'l-Hikem ve Durerü'l-Kelim, 1586. Hadis. İmam Cafer Sadık'tan (a.s) aynı k - nuda şöyle nakledilmiştir: “Allah Resulü (s.a.a) şöyle buyurmuştur: ... İnsanların en az lezzet alanı haset kimselerdir...” Men La Yehzarahu'l-Fakih, c. 4, s. 397, 5840. Hadis.

³⁸ Gururü'l-Hikem ve Durerü'l-Kelim, 1520. Hadis.

³⁹ Gururü'l-Hikem ve Durerü'l-Kelim, 2931. Hadis.

⁴⁰ Hasedin nedenleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak için, Miracu's-Saadet, 351 ila 353. Camiu's-Saadet, c. 2, s. 192 ila 208. El-Mehcetü'l-Beyza, c. 5, s. 320 ila 350. Edebu'd-Dunya ve'd-Din, s. 481 ila 491.

Bir ferdin, başkalarını yok etmek için her şeyini feda edecek kadar aşağılık ve rezil duruma düşmesinden daha kötü bir zarar var mıdır? Sahibine hiçbir faydası olmayan, dünya ve ahiret azabına sebep olan tamamen boş ve çılgınca bir iş. Haset eden tüm varlığını kaybedecek, kendisinin yok olmasıyla haset edilenin yok olduğunu göremeyecek ve ayrıca bundan zevk alacak. Üstüne üstlük bu hareketiyle ahiret azabını daha şiddetli ve daha ağır hale getirecek.

C) Düşmanlık Yaratma

Ayrımcılık, aşağılanma duygusu ve haset oluşumundan başka ruha zarar veren başka bir hastalık da neden olmaktadır. Bu hastalık, ayrımcılığa maruz kalan kimsenin benliğinde kendi ebeveynine ve eğitmenine karşı oluşan düşmanlıktır. Ayrımcılığa maruz kalan kimseler davranışların zahirine bakmakta ve eğitmen ve ebeveyninin bu davranışı sergilemekteki asıl amaçlarından habersiz olmakta veya bu amaçları kabul etmemektedirler. Eğitmen ve ebeveynine karşı bir çeşit kötümserlik, ardından düşmanlık ve kindarlık beslemeye başlamaktadırlar. Bu, itinasızlığa, itaatsizliğe, ilişkiyi kesmeye ve hatta eğitmen ve ebeveynine eziyet etmeye sebep olabilmektedir.

D) Kötü Eğitim ve Kötü Örnek

Yukarıda zikredilen zararlara ilave olarak ayrımcılığın neden olduğu diğer bir zarar da kötü eğitim tarzını öğrenmek ve başkalarına kötü örnek oluşturmaktır. Öğrenci, eğitmeninden ve ebeveyninden görmüş olduğu ayrımcılığı ve adaletsizliği hafızasına yerleştirerek gelecekte kendisi de başkalarına aynı şekilde davranacaktır.⁴¹

5. Önlem ve Tedavi

Bireysel farklılıklardan dolayı, eğitmenler bazen öğrencilere farklı ve eşit olmayan şekilde davranmak zorunda kalabilirler. Yani bazen ayrımcılık yapmak adalet olabilir. Lakin aynı ayrımcılığın yıkıcı ve kötü zararları da olabilir. Bu zararları önlemek için birkaç yol akla gelmektedir:

⁴¹ Hoşdarhayı Terbiyeti, s. 105.

A) Bu ayrımcılık, her ne kadar öğrenciye hakkını verebilmek için gerekli de olsa, zararların çok fazla, önemli ve yıkıcı olmasından dolayı imkân dâhilindeyse uygulanmamalı ve eğitmenin görünüşte bile olsa hareketlerine yansımamalıdır.

B) Eğitmen bu ayrımı diğer öğrencilerin görmediği zamanlarda yapmalıdır. Ancak bu tür davranışlar genellikle gizli kalmadığından ve öğrencinin kendisi tarafından yayıldığından böyle bir şey tavsiye edilmemektedir. Elbette eğitmen eğer ayrımcılığı devamlı gizli kalacak şekilde uygularsa ve hatta öğrencinin kendisi bile kendisine ayırım yapıldığından haberi olmadan uygularsa, çok iyi olur. Ancak bu sefer de eğitimde etkisi fazla olmayacaktır. Zira diğer öğrenciler teşvik edilmemiş ve sadece ayırım yapılan öğrenci az bir ölçüde teşvik edilmiş olacaktır.

C) Eğitmen öğrencilerini mantıklı ve makul bir şekilde eğitmelidir. Eğitmen davranış şeklinin nedenlerini öğrencilerine anlatarak ortaya çıkabilecek zararları önleyebilir. Eğer öğrenciler mantıklıysalar ve yeterli derecede rüşt etmişlerse, eğitmenin ayrımcı davranış nedenini çok rahat anlayacaklardır ve psikolojik olarak etkilenmeyeceklerdir. Elbette yeterli rüşte ermemiş öğrencilere ayrımcı davranış nedenini açıklamak zor olacaktır ve zarar görmeleri muhtemeldir. Öğrenciler hareketlerin dış görünüşüne bakarlar ve eğitmenin davranışlarının nedenlerini anlamazlar. Gördükleri şey, ayrımcılık ve adaletsizliktir. Ardından da aşağılanma duygusuna kapılabilir, üstün tutulan öğrenciye haset besleyebilir ve eğitmene karşı kin ve düşmanlık gösterebilirler.

D) Eğer eğitmen, öğrencilerden birine ayırım yapmak zorunda kalırsa ve ona farklı davranırsa, diğer öğrencilerin içinde haset ve kin ateşi tutuşmaması için aynı hareketi göstermelik de olsa diğerleri için de yapmalıdır. Böyle bir davranış şekli her ne kadar eğitmen için zorla yapılmış bir davranış şekli olsa da zararların oluşmasını önlemek gibi güzel sonuçlara neden olabilir.

Bu görüşün destekçisi, İmam Cafer Sadık'ın (a.s) babası İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s) naklettiği sözdür: "Allah'a yemin ederim ki ben, bazı evlatlarımı dizime oturtarak onlara daha muhabbetli davranıyorum ve onları daha çok övüyorum. Hâlbuki biliyorum ki diğer evladım bunu daha çok hak ediyor. Bunu, diğer evlatlarımın hak eden evladıma kötü

davranmaması ve Yusuf'un kardeşlerinin mürtekip oldukları hataya mürtekip olmamaları için yapıyorum.”⁴²

Hadisin zahirinden anlaşılmaktadır ki, zarar oluşmasın diye İmam (a.s) hak eden evladına hiç ilgi göstermemiş ve diğerlerine teveccüh etmiştir. Eğitmenin hiç ilgi göstermediği durumda diğer öğrencilerin hak eden öğrenciye zarar verme ihtimalleri varsa, o halde ilgi gösterdiğinde zarar verme ihtimalleri daha da yükselir. Bu durumda, eğitmenin diğer öğrencilere samimi olmayan sevgi gösterisinde bulunması tercih sebebidir ve zarar oluşmasın diye bunun önceliği vardır.

Bölüm Özeti

Zararlı yöntemlerden ikincisi ayrımcılık ve adaletsizliktir. Kanun koyucu, birkaç nedenden dolayı öğrencilere bu yöntemle davranmaya da razı değildir. Zira ilk olarak kanun koyucunun genel olarak emrettiği her işte adalete riayet etme ve adaletsiz davranıp zulüm etmekten kaçınma kuralına terstir. Dolayısıyla öğrencilere ve çocuklara davranış şeklinde adaletsiz davranmak zulümdür ve Allah Teala zalimlere azap vaat etmiştir. Bu durumda bu davranış şeklinin, insan davranışları mecmuasından çıkması gerekmektedir. İkinci olarak, evlat ve ebeveyn ve öğrenci ve eğitmen ilişkisi konusunda nakledilen konuya özel hadisler bulunmaktadır. Bu hadislerde çocuklar arasında adalete riayet etmek onların hakkı olarak zikredilmiştir. Başka hadislerde de onlara adaletsiz davranmanın zulüm olduğu söylenmiştir ve bu tür davranışlara Hz. Peygamber'in (s.a.a) şahitlik etmeyeceği açıkça beyan edilmiştir.

Ayrımcılığın, eğitmene, ayırım yapılan çocuğa ve diğer çocuklara yönelik kötü sonuçları vardır. Ayrımcılık sonucu öğrenciler, eğitmenlerine kin beslemekte, ona karşı kötümser olmakta ve intikam alma girişiminde bulunmaktadırlar. Kendisine ayırım yapılan öğrenci de bu davranış sonucunda mağrur ve kibirli olabilir ayrıca diğer öğrencilerin eziyet etmesine maruz kalabilir. Bu davranış şekli, diğer öğrencileri aşağılamakta, haset ateşini kalplerinde alevlendirmekte ve onları intikam almaya ve uygun-suz hareketler sergilemeye yönlendirmektedir.

⁴² Tefsir-i Ayyaşı, c. 2, s. 166, 2. Hadis. Aynı rivayet Biharul-Envar'da az farklılıkla nakledilmiştir. C. 74, s. 78, 74. Hadis.

Üçüncü Bölüm

İkrah, İcbar, Tahmil ve Tahakküm

E ğitimde uygulanabilecek yöntemlerden birisi de öğrencinin isteği olmadığı halde onu bir işe zorlamaktır. Bu yöntem, ikrah, icbar, tahmil ve tahakküm yöntemi denir. İcbar, bir ferdi istemesine bakmaksızın veya onun düşüncesini almaksızın bir işe zorlamaktır. İkrah ve tahmil de aynı manadadır. Gerçi tanımını bilimsel olarak yapacak olsak aralarında çok az farklılıkların olduğu görülecektir. Ancak sonuçta her üç kelime de bir ferdin başka bir fert üzerinde zorlayıcılığını anlatan muteaddi¹ kipindeki kelimelerdir. Tahakküm ise lazım² kipindedir ve kendi isteğine göre işlere hükmetme anlamındadır. Başka bir tabirle; hükmetmeye hiçbir sebep yokken ve önceden bir şey söylemeden zorbalıkla nüfuz etmektir. Her halükârda bu dört kelimenin farkı, bir ferdi zorlama konusunda bazı kelimelerin anlamının şiddetli bazılarınıninki de zayıf olmasıdır. Ancak genel itibariyle aynı anlamdadırlar ve bu yöntemi, bu dört kelimenin şiddetli veya zayıflığına bakmaksızın genel anlamı olan “zorlamak” ile tanımlayacağız. Kelimelerin anlamları konusuna girip ince ayrıntılarla okuyucunun zihnini yormak istemiyoruz. Önemli olan aşağıda zikredecek olduğumuz yöntemin açıklanmasıdır.

Bu yöntemde, işlerin kontrolü eğitmenin elindedir. Kararlar, öğrencilere sorulmaksızın alınır ve zorla uygulanır ve eğitmenin planlarına yönelik alınan kararlar öğrenciye zorla kabul ettirilir. Ebeveynin bu diktatörce yöntemi uyguladığı ailelerde, evlat ve ebeveynin günlük ilişkileri mecburen yürür ve çocuklar ebeveynin söylediklerini aynen yapmakla

¹ Muteaddi, etkisi gerçekleştirenle sınırlı olmayıp başka bir şeye veya kişiye de sirayet eden eylem kipine denir.

² Lazım, etkisi sadece işleyenle sınırlı olan eylem kipine denir.

mükelleftirler. Aksi halde çocuklara yönelik ilk tepki bedensel cezadır. Bu tür ailelerde çocuklarla ailevî konuları konuşmak ya çok azdır veya hiç konuşulmaz. Ebeveynin veya eğitmenin çocuklarla diyalogu genellikle ya emrivakidir veya sadece çocuk söz dinlemediği için eleştirme ya da uygun davranışlar sergilediği için övgü üzerinedir.³

Bu yöntemde, eğitmen lider yerine başkanlık etmektedir. Konuşma tarzı serttir ve dostça değildir. Zorlama ve baskı da motivasyonun yerini almıştır. Eğitmen öneride bulunmak yerine kendi düşüncesini zorla kabul ettirmeye çalışmaktadır. Teşvik edeceğine eleştirmekte ve sitem etmektedir. Başarıları ön plana çıkaracağına, öğrencinin hatalarını araştırmaktadır. Bu örnekte eğitmen, eğitim sorumluluğunu sadece kendisinde görmekte ve öğrencinin hiçbir rolü ve fonksiyonu olmadığını düşünmektedir. Öğrencinin karar almasına yardım edeceğine kendisi onun yerine karar almakta ve bu karara uymayı emretmektedir. Sonuç olarak programların gerçekleştirebilmesi için öğrenciye yardım edeceğine, onu cezalandırmakta, aşağılamakta ve ona sitem etmektedir. Bir cümleyle özetlersek, eğitim programlarını kabul etmesi ve öğrenebilmesi için öğrenciyi motive edip onu teşvik edeceğine, dışarıdan baskı ve zorlamalarla aynı programı kabul etmeye mecbur bırakmaktadır.⁴ Bu davranış, öğrencinin eğitimine katkıda bulunmayacağı gibi tersi yönde işleyecek ve öğrenciyi eğitimsiz bir bireye dönüştürecektir.

Bu bölümde ilk olarak zorlama hakkında dinî metinlere başvuracağız, sonra da eğitim ve öğretim alanında meydana getirebileceği olumsuz etkilere değineceğiz.

1. Zorlamanın Dinî Kaynaklarda Yasak Oluşu

Din açısından zorlamanın yasak oluşunu aşağıdaki delillerle beyan edebiliriz:

A) İnsanın en belirgin özelliği, özgürlüğe ve seçim hakkına sahip oluşudur. Zorlamak, bu özelliğe zıttır ve Allah'ın bahsettiği bu özellikten

³ Perveriş-i İtimad bi-Nefs der Kudekan, Glen Stenhouse, Bahar Melekî tercümesi, s. 59 ve 60.

⁴ İnzibat-ı Bedune Eşk, Rudolf Dreikurs ve Pearl Cassell, Discipline Without Tears, Minu Vasikî ve Meryem Dadaşzade tercümesi, s. 28.

insanı mahrum etmektir. Kur'an-ı Kerim'in birçok ayeti insanın özgürlüğüne ve seçim hakkına sahip oluşuna şahitlik yapmakta ve insanı kendi iradesiyle karar alma ve eyleme dökme noktasında özgür bilmektedir.

1- Kur'an-ı Kerim'de bazı ayetler, insanın peygamberlerin hidayetini ve ilahi vahiy nidasını kabul etmede özgür olduğunu açıkça belirtmektedir:

﴿إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا﴾

“Şüphesiz biz ona (doğru) yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör.”⁵

﴿وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ فَأَخَذَتْهُمُ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾

“Semud’a gelince onlara doğru yolu gösterdik, ama onlar körlüğü doğru yola tercih ettiler.”⁶

﴿مَنْ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾

“Kim hidayet yolunu seçerse, bunu ancak kendi iyiliği için seçmiş olur; kim de doğruluktan saparsa, kendi zararına sapmış olur.”⁷

﴿وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ﴾

“Ve de ki: Hak, Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.”⁸

2- Bazı ayetlerde de insanın belalara uğramasına ve imtihana tabi tutulmasına işaret edilmiştir. Bu ayetler de insanın seçim hakkının olduğunu açıkça beyan etmektedir. Zira imtihan ve sınama, imtihan olan kimsenin seçme hakkına sahip olduğu anlarda mana kazanmaktadır:

⁵ İnsan, 3.

⁶ Fussilet, 17.

⁷ İsra, 15.

⁸ Kehf, 29.

﴿إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾

“Gerçek şu ki, biz insanı katışık bir nutfeden (erkek ve kadının suyundan) yarattık; onu imtihan edelim diye, kendisini iştirir ve görür kıldık.”⁹

﴿إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِيَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾

“Biz, insanların hangisinin daha güzel amel edeceğini deneyelim diye yer-yüzündeki her şeyi dünyanın kendine mahsus bir ziynet yaptık.”¹⁰

3- Bazı ayetlere göre de, insanın ahlâkî davranışlarının sorumlusu kendisidir ve bu söz, insan eğer fiillerini kendisi seçme hakkına sahipse bir anlam kazanmaktadır:

﴿كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ﴾

“Her nefis, kazandığına karşılık bir rehindir.”¹¹

﴿وَقَفُّوهُمْ إِنُّهُمْ مَسْئُولُونَ﴾

“Onları tutuklayın, çünkü onlar sorguya çekilecekler!”¹²

﴿لَا يُسْئِلُ عَمَّا يُفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُونَ﴾

“Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir.”¹³

Zikredilen ayetlerden anlaşılıyor ki, Kur’ân-ı Kerim’in bakış açısı insanın özgür bir varlık ve hareketlerinde seçme hakkına sahip olduğu yönündedir. Bu özellik, sadece insana verilmiş ilahî bir hediyedir ve insanın gelişip kemale ermesi bu özgürlüğe ve seçme hakkına bağlıdır. Şimdi, eğer eğitmen öğrenciyi baskı yapıp bazı işleri zorla kabullendirmeye çalışırsa, ona bahşedilmiş olan bu ilahî hediye, kendine ait öz haklarından mahrum bırakmış ve seçme hakkını elinden almış sayılacaktır. Fertleri kendi öz haklarından mahrum bırakmak, şeriatın emirlerine, toplumsal kurallara ve uluslararası hukuka terstir.

⁹ İnsan, 2.

¹⁰ Kehf, 7.

¹¹ Müddessir, 38.

¹² Saffat 24.

¹³ Enbiya, 23. Daha fazla bilgi için: İnsan Ez Didgah-i İslâm, s. 105 ila 137.

B) Kur'an-ı Kerim'in metodu ve tarzı, zorlamaktan ve baskıdan uzak durmaktır. Kur'an insana yolu gösterir, seçimi insanın sorumluluğuna bırakır ve bu daveti kabul etme noktasında insanı zorlamaz ve ona baskı yapmaz. Bakara suresinin 256. ayetinde Allah azze ve celle şöyle buyurmaktadır:

﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ﴾

“Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır.”

Allame Tabatabaî bu ayetin tefsirinde şöyle buyuruyor: “**Dinde zorlama yoktur**, ifadesinde, zorla dayatılan dinsel inancın geçersizliği vurgulanmaktadır. Çünkü din, teorik bilgiler silsilesidir ve bunu pratik bilgiler silsilesi izler. İkisinin toplamına inançlar (itikat) denir. İtikat ve iman kalbi ilgilendiren olgulardır. Kalp üzerinde zorlamanın, dayatmanın hükmü geçmez. Çünkü zorlamanın etkisi, ancak zahiri ameller, bedensel fiil ve hareketler üzerinde görülebilir. Kalbi inançlara gelince, bu alanda itikat ve idrak kabilinden olan kalbi sebepler rol oynar. Cehaletten bilginin doğması muhaldir ya da bilimsel olmayan önermelerden bilimsel tasdiğe varmak imkânsızdır.

Dolayısıyla, ‘**Dinde zorlama yoktur**’ ifadesi, eğer haber nitelikli bir önermeyse, tekvinî ve oluşsal bir durumu anlatıyorsa, bundan herhangi bir kimseyi dine ve inanç sistemine bağlanmaya zorlamanın geçersizliğine ilişkin dinsel bir hüküm doğar. Eğer yasa koyma ve kural bildirme niteliğindeyse ki onu izleyen cümle bu niteliğini pekiştirmektedir, ‘**Şüphesiz, doğruluk sapıklıktan apaçık ayrılmıştır.**’ Bu durumda, ‘**Dinde zorlama yoktur**’ cümlesi, bir insanı inanç sistemine bağlanmaya, iman etmeye zorlamanın yasak olduğunu ifade etmiş olur. Bu yasaklama, tekvinî ve oluşsal bir gerçeğe dayanıyor demektir. Tevkinî gerçek ise, az önce açıkladığımız gibi şu şekilde ifade edilebilir: Zorlama, ancak bedensel fiiller aşamasında etkili olabilir, kalbî inançlar aşamasında değil.

Yüce Allah bu hükmü şu şekilde açıklamıştır: ‘**Şüphesiz, doğruluk sapıklıktan apaçık ayrılmıştır.**’ Bu ifade bir bakıma, malulden hareketle illeti açıklama niteliğindedir. Çünkü yönetiminde hikmeti esas alan akıllı bir yönetici, bir lider, ancak emre muhatap olanların anlayışlarının basitliği ve yönetilenlerin zihinlerinin yetersizliği ya da başka nedenlerden

dolayı, gerçeği açıklama imkânı bulunmayan önemli meselelerin algılanışı ve uygulanışı bağlamında zorlama ve dayatma, taklide emretme ve benzeri yöntemlere başvurur.

İyi ve kötü yönü açıklanan, yapılması ya da yapılmaması durumunda ne tür bir akıbetle karşılaşılacağı belirlenen önemli meselelerin benimsenip gereklerinin yapılması bağlamında zorlama ve dayatma yöntemine başvurmaya gerek yoktur. Tam tersine, bu hususta insan, iki şıktan birini yapma, iki akıbetten birini seçme özgürlüğüne sahiptir. Dinin gerçekleri ve yolu ilâhî duyurular ve peygamberin pratik yaşayışı aracılığı ile açıklığa kavuşmuş olduğu için, doğruluğun dince temsil edildiği, dine tâbi olmanın doğru yolda olma anlamına geldiği, dini terk etmenin, hükümlerini uygulamamanın sapıklık olduğu açıklığa kavuşmuştur. Bu bakımdan, bir kimsenin bir başkasını dine girmeye zorlaması gerekmez.”¹⁴

Başka bir ayette şöyle buyurulmuştur:

﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ﴾

“(Resulüm!) Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi. O halde sen, inanmaları için insanları zorlayacak mısın?”¹⁵

O halde ilahî sünnet, fertleri zorlayarak iman etmeleri ve dinî inançları kabullenmeleri yönünde değildir. Zira zorlamayla kabul edilen inancın hiçbir faydası yoktur ve insanın gelişim ve kemale ermesini sağlamaz.

Başka bir ayette de Hz. Peygamber (s.a.a) hatırlatıcı ve uyarıcı olarak tanıtılmış ve görevinin uyarmak ve mesajı ulaştırmak olduğu beyan edilmiştir. Aynı şekilde Peygamber’in insanları imana davet ederken baskı yapmasını ve zorlamasını nefyetmiştir:

﴿فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ لَنْتَ عَلَيْهِمْ بِمُضْطَرٍ﴾

“O halde (Resulüm), öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt vericisin. Onların üzerinde bir zorba değilsin.”¹⁶

¹⁴ El-Mizan fî Tefsiri'l-Kur'ân, Allame Muhammed Hüseyin Tabatabaî, c. 2, s. 342.

¹⁵ Yunus, 99.

¹⁶ Gaşiye, 21 ve 22.

﴿نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَتَوَلَّوْنَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ﴾

“Biz onların dediklerini çok iyi biliriz. Sen onların üzerinde bir zorlayıcı değilsin. Tehdidimden korkanlara Kur’an’la öğüt ver.”¹⁷

Öyleyse, Kur’ân-ı Kerim’in bakış açısına göre beşeriyetin en büyük eğitmeni ve şeriatı en kapsamlı şeriat olan Allah Resulü’nün (s.a.a) davetinde zorlama yoktur. Zira hak ve batıl açıktır ve akıl gücüyle ve kulak, göz, kalp vs. gibi tanıma uzuvlarıyla donanmış olan insan, yolunu belirleyebilecek özgürlüğe ve seçim hakkına sahiptir. Artık gelişip insanî ve ilahî kemale erebilmek için kendi başına hidayet yolunda adım atmalıdır. Zira baskı ve zorlama ile manevi kemalere eremeyecektir.

Kur’ân açısından Muhammedî şeriatla baskı ve zorlama olmadığı gibi, ondan önceki şeriatlarda da baskı ve zorlama yoktur. Kur’ân-ı Kerim ilk şeriat sahibi Hz. Nuh’un ağzından şöyle buyurmaktadır:

﴿قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيْتَةٍ مِنْ رَبِّي وَآتَيْنِي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهِ فَعُمِّيَتْ

عَلَيْكُمْ أَنْزِلُكُمْ مَوْهَا وَأَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ﴾

“(Nuh) dedi ki: Ey kavmim! Eğer ben Rabbim tarafından (bildirilen) açık bir delil üzerinde isem ve O bana kendi katından bir rahmet vermiş de bu size gizli tutulmuşsa, buna ne dersiniz? Siz onu istemediğiniz halde biz sizi ona zorlayacak mıyız?”¹⁸

Allame Tabatabaî bu ayetin tefsirinde şöyle buyurmaktadır: “Dinde zorlamayı reddeden ayetlerden biri olan bu ayet bu hükmün en eski şeriatlarda da var olan bir dinî hüküm olduğunu gösterir. Nuh peygamberin şeriatında da bu hükmün var olduğu görülüyor. Bu hüküm hiç nesih edilmeden günümüze kadar geçerliliğini sürdürmüştür.”¹⁹

C) Allah Resulü’nün (s.a.a) sünneti de baskı ve zorlama yapmaktı. Emirülmüminin İmam Ali (a.s) Hz. Peygamberi anlatırken şöyle buyurmaktadır:

¹⁷ Kaf, 45.

¹⁸ Hud, 28.

¹⁹ El-Mizan fi Tefsiri'l-Kur’ân, Allame Muhammed Hüseyin Tabatabaî, c. 10, s. 206.

“Peygamber her zaman güler yüzlü, iyi ahlâklı ve yumuşak huyluydu; sert ve kötü huylu değildi.”²⁰

Hız. Peygamberin (s.a.a) bu özelliğı, onun hayatı boyunca özellikle peygamberlik yaptığı yirmi üç yılda başarılı olmasının sırrıydı. Kur’ân’da bu noktaya işaret etmektedir:

﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لَنت لَهُمْ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَافْتَضُوا مِّنْ حَوْلِكَ﴾

“O vakit Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi.”²¹

Eğer ilahî rahmet olmasaydı, Hız. Peygamber iyi ve yumuşak huylu davranmak yerine sert ve kötü huylu davransaydı ve hoşgörölü ve dostça tavırlar yerine baskı ve zorlama yolunu seçseydi, şüphesiz davetinde bu kadar başarılı olamazdı. Allah Resulü bu ilahî rahmetten faydalanarak, insanları sorumluluğunu aldığı şeriata davet etti. Kur’ân’ın buyruğına göre her ne kadar insanların iman etmemesinden rahatsız ve bundan dolayı canını vermek üzere olsa da baskı ve zorlamayla insanların iman etmesine razı değildi. Vahiy şöyledir:

﴿قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِّنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا

عَلَيْكُمْ بِحَفِيزٍ﴾

“(Doğrusu) size Rabbiniz tarafından basiretler (idrak kabiliyeti) verilmiştir. Artık kim hakkı görürse faydası kendine, kim de kör olursa zararı kendinedir. Ben üzerinize bekçi değilim.”²²

Zira Hız. Peygamber (s.a.a) çok iyi biliyordu ki, kâfirler ona karşı gelseler, onunla tartışıp ona savaş açsalar da kendisinin ilahî mesajı iletmekten başka vazifesi yoktur ve insanların bu davet karşısındaki negatif veya pozitif her türlü tavrının hesabı Allah’a aittir. Çünkü Allah, kullarının eylemlerini gören ve onlardan haberdar olmandır.

²⁰ Hasan b. Fazl Tabersî, Mekarimu’l-Ahlâk, s. 11.

²¹ Âl-i İmran, 159.

²² Enam, 104.

﴿فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ ۖ أَسْلَمْتُمْ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ﴾

“Eğer seninle tartışmaya girerlerse de ki: ‘Bana uyanlarla birlikte ben kendimi Allah’a teslim ettim.’ Ehl-i Kitaba ve ümmilere de: ‘Siz de Allah’a teslim oldunuz mu?’ de. Eğer teslim oldularsa doğru yolu buldular demektir. Yok, eğer yüz çevirdilerse sana düşen, yalnızca duyurmaktır. Allah kullarını çok iyi görmektedir.”²³

Hız. Peygamberin mantığında zora koşma, eziyet etme ve baskı yoktu. Bilakis, dostluk ve hoşgörü ile davet sorumluluğunu yerine getiriyor ve şöyle buyuruyordu:

“Allah beni davetçi olarak göndermiştir, eziyet eden ve zora koşan değil.”²⁴

O kendi yarenlerine daima “Kolaylaştırın, zorlaştırmayın ve müjdeleyin, nefret ettirmeyin.”²⁵ buyuruyordu.

Eğer din hakkında konuşup insanları Allah’a ve onun hidayetine davet ediyorsanız, onları nefret ettirecek şeyler yapmayın ve onları din-den soğutup uzaklaştıracak şeyler söylemeyin: “İnsanlarla Allah’ları hakkında konuştuğunuzda, onları nefret ettirecek ve onlara zorluk çıkarcak şeyler söylemeyin.”²⁶

Rahmet Peygamberi (s.a.a), hoşgörü ve tatlılıkla insanları kendisine ve hakka cezbedti. Bir bedevî Arap Peygamberimizin (s.a.a) yanına gelmişti ve ondan bir şey istedi. Hız. Peygamber de ona bir şey verdi, ancak bedevî verilen şeye razı olmadı. Nankörlük edip haddini aştı. Peygamberimizin yanındakiler sinirlendiler. Bedevîye doğru hamle edecekken Hız. Peygamber sakin olmaları için onlara işaret etti. Sonra bedevîyi evine götürdü, bir miktar daha bir şeyler verdi ve ardından da “Razı oldun mu?” diye sordu. Peygamberin yaşam koşullarını ve buna rağmen cömertliğini yakından gören bedevî “Evet, Allah hayrını versin.” dedi. Yüce Peygamberimiz ona şöyle buyurdu: “Ashabımın yanında bana söylediklerinden dolayı

²³ Âl-i İmran, 20.

²⁴ Kenzu'l-Ummal, c. 3, s. 33, 5328. Hadis.

²⁵ Kenzu'l-Ummal, c. 3, s. 37, 5360. Hadis.

²⁶ Kenzu'l-Ummal, c. 3, s. 30, 5307. Hadis.

onlar sana sinirlendiler. Sana karşı sakinleşmeleri için bu razı oluşunu onların yanında da söylemeni isterim.” Bedevî kabul etti ve ertesi gün Peygamberin (s.a.a) dediklerini aynen yaptı.²⁷

Peygamber bu hoşgörüsüyle hem onun yoldan çıkmasını önledi, hem ashabını sakinleştirerek bedevînin zarar görmesine mani oldu ve hem de ashabına insanları hidayet etmenin ve sapkınlıktan kurtarmanın yolunun düşmanca davranıştan ve zorlamaktan geçmediğini öğretti. Bilakis hidayet yolu, hikmetli davranış, güzel öğüt ve iyilikle tartışmadır.

Allah Resulü (s.a.a) davetçileri ve elçileri çeşitli şehirlere göndereceğinde, onlara insanları müjdelemelerini, işleri kolaylaştırmalarını ve nefret ettirmeden ve dinden uzaklaştırmadan uyarmalarını tavsiye ederdi.

Tarih Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa'nın (s.a.a) Muaz b. Cebel'i Yemen'e davetçi olarak gönderirken buyurduklarını şöyle kaydetmiştir:

“Ey Muaz! İnsanlara müjde ver, nefret ettirme ve işleri onlara kolaylaştır, zorlaştırma.”²⁸

İslâm'ı tebliğ için gidiyorsun, işinin aslı insanları sevindirmek ve onları İslâm'a cezbetmektir. Öyle bir şey yap ki insanlar İslâm'ın meziyetlerini ve güzelliklerini anlasınlar ve İslâm'a yönelsinler. Peygamber Muaz'a “Uyarma” dememiştir, zira insanları uyarmak Kur'an'ın belirlediği programlardan birisidir. Hz. Peygamber'in buyurduğu nokta şuydu: “Müjde ver, nefret ettirme.” İnsanları İslâm'dan nefret ettirip uzaklaştıracak bir şey yapma. Konuyu insanları İslâm'dan kaçacak şekilde anlatma.

Mekke'nin fethinden sonra, İslâm'ın yüce Peygamberi (s.a.a) kabileleri İslâm'a davet etmek için Mekke etrafındaki şehirlere ordular gönderdi. Hz. Peygamber gönderdiği şahıslara sadece davet etmeyi ve savaşmalarını tavsiye etmiş ve insanların kendi seçimleriyle İslâm'a girmelerini istemiştir. Bu şahıslardan birisi, Benî Cezime kabilesine gönderilen Halid b. Velid idi. Halid, Peygamber'in tavsiyesine uymadı ve silahını yere bırakmalarına ve teslim olmalarına rağmen Benî Cezime kabilesi efratlarının elini bağlatup bazılarını da öldürdü. Haber Hz. Peygamber'e (s.a.a)

²⁷ Mustafa Dilşad Tahrani, Siyeri Nebevi (Mantık-ı Ameli), İkinci Defter, s. 29.

²⁸ Şehit Murtaza Mutahhari, Seyri Der Sireyi Nebevi, Sadra 1367 baskısı, s. 209.

ulaştığında çok rahatsız oldu ve kibleye yönelip şöyle buyurdu: “Allah’ım! Ben Halid’in yaptığından sana sığınıyorum.” Hz. Peygamber Benî Cezime kabilesinin gönlünü almak ve başlarına geleni telafi etmek için para vererek Hz. Ali’yi (a.s) gönderdi. Hz. Ali (a.s) onlara merhametle yaklaşip gönüllerini aldı, öldürülenlerin kan parasını kan sahiplerine verdi ve diğer zararlarını karşıladı. Arta kalan parayı da kabilenin gönlünü aldığından emin olmak için aralarında taksim etti. Hz. Ali (a.s) Peygamber’in yanına geri döndüğünde yaptıklarının raporunu verdi. Hz. Peygamber öyle sevindi ki ona şöyle buyurdu: “Ey Ali! Yapmış olduğun iş yerinde ve çok güzel bir işti.”²⁹

Baskı ve zorlamadan sakınmak, Hz. Peygamber’in (s.a.a) sadece ashabına tavsiye ettiği bir davranış şekli değildi. Ülke reislerine gönderdiği mektupta da kendisi aynı şekilde davranıyordu. Genel bir araştırmayla, Hz. Peygamber’in (s.a.a) kabile ve ülke reislerine saygı ve merhametle davette bulunduğu ve onları savaşa ve zorlamayla tehdit etmediği görülmektedir. Allah Resulü (s.a.a) mektuplarında “...kabul etmediğiniz takdirde, kabilenizin ve kavminizin günahı sizin üzerinizdedir.” diyerek onları tehdit edip zorlamıyor, sadece uyarıyordu.³⁰

D) İmam Ali’nin (a.s) de mantığı, zorlamak ve baskı yapmak değildi. İmam Ali (a.s) insanın kendi yolunu seçerken düşüncesine, iradesine, istiklaline ve özgürlüğüne saygı duyardı. İnsanların baskı ve zorla İslâm’ı kabul etmesini istemezdi. Kendi ecdadının doğru ve hak üzere olduklarını bilmesine rağmen evlatlarına yapmış olduğu tavsiyelerde onları ecdatlarının yolunu kabul edip etmemekte serbest bırakmıştı. İlk önce onların yolunda hareket etmeyi tavsiye ederdi ve ardından da özetle şöyle buyururdu: Eğer bazı durumlarda atalarının sünnetini ve yaptıklarını beğenmezsen üzerinde kendin düşün ve araştır. Allah’tan da sana bu araştırmada hidayet etmesini iste ki şüphelerin içine yuvarlanmayasın ve bilmeden düşmanlık etmeyesin.

“Bil ki oğulcağızım, vasiyetimden tutacağın şeylerin bence en sevimlisi, Allah’tan çekinmen, Allah’ın farzlarını yerine getirmen, senden önce gelip

²⁹ İbn Hişam, Siret-i Resulullah, Refiuddin İshak b. Muhammed Hemedanî tercümesi, Asgar Mehdevî tashihi, s. 905-908.

³⁰ Daha fazla bilgi için, Mekatibu’r-Resul, Ali Ahmedî Meyanecî.

geçen atalarının, ehlibeytinden temiz kişilerin yolunu tutmandır. Onlar, yaptıklarına dikkat ettiler, senin dikkat ettiğin gibi; onlar, işlediklerini düşündüler; senin düşündüğün gibi. Sonra onlar, içinden çıkamayacakları şeyleri bıraktılar, şüpheli gördüklerinden vazgeçtiler. Ama onların yolunu tutmaz da nefsin, seni buna zorlarsa, iyice anlamak, iyice bilmek şartıyla bu yolu tut. Şüphelere uymak, düşmanlıklara başvurmak yoluyla değil. Böyle bir işe girişmeden önce Allah'tan yardım iste, rızasına mazhar olman, seni şüpheye düşürecek her çeşit fenalıkta bulunmaman, seni sapıklığa götürecek şeylerden kurtulman için başarı dile. Gönlünün arılığa ulaştığına iyice inandın, aklın yattı, reyin/seçimin o işte toplandı, bütün düşüncelerin, bir tek düşünce haline geldi mi de sana anlattıklarımıza bak, onları hatırla. O iş, gönlüne hoş gelmez, görüşüne, düşüncene uygun olmazsa bil ki geceleyin gözü görmeyen deve gibi bilmeden adım atıyorsun, karanlıklara dalıyorsun. Dini dileyen kişinin bilmeden adım atması, hakla batılı birbirine karışması caiz olamaz; bu çeşit şeyden el çekmek daha doğrudur; oğulcuğum, vasiyetimi iyi anla.”³¹

İmam Ali (a.s), ülke siyasî açıdan en zor durumundayken dahi insanların zorla kendisine uymasını istemedi ve Muaviye ile yapacağı savaşta onları katılıp katılmama konusunda özgür bıraktı. Tüm savaşlarında insanların orduya katılma veya karışmama konusunda seçimi kendilerinin yapması için onları özgür bıraktı. İnsanlar ona itaat etme konusunda biat ettikleri halde, Muaviye ile savaşmak için hiç kimseyi zorla kendi yanında götürmedi. Şöyle buyurmuştu:

“Yaşamayı seviyorsunuz; ben de istemediğiniz şeye sizi zorlayamam.”³²

Başka bir nakilde İmam, Medine’de ordudan kaçıp Muaviye’ye katılanlar yüzünden rahatsız olan ve çare arayan komutanı Sehl b. Huneyf el-Ensari’ye mektubunda şöyle yazmıştır:

“Yanında olan, idaren altında bulunan kişilerin bir kısmının birer birer Muaviye’ye katıldığını haber aldım. Onların gitmesiyle sana uyanların sayısının azaldığına, onların yardımından mahrum kaldığına hayıflanma. Onların hidayetten ve haktan kaçarak körlüğe ve bilgisizliğe sığınarak gitmeleri, onlara sapıklığa düşmek bakımından yeter bir belâdır. Senin için de onlardan kurtulmak bakımından adeta şifadır.”³³

³¹ Nehcu'l-Belağa, 31. Mektup.

³² Nehcu'l-Belağa, 208. Hutbe.

³³ Nehcu'l-Belağa, 70. Hutbe.

İmam Ali (a.s), Abdullah ibn Abbas'ın yerine Fars bölgesine vali olarak atadığı Ziyad ibn Ebih'e sertlikten ve zorlamadan uzak durmasını emretmiştir:

“Adaleti icra et ve zulümden sakın; zira zulüm, halkı avare eder ve adaletsizlik, kılıcı kınından çeker.”³⁴

İmam Ali (a.s), Malik Eşter'e de yazdığı emirnamede baskı ve zorlamadan sakınmasını emretmiş ve zorlamaktan sakınan rehber halkın itimat edeceğini buyurmuştur:

“Bil ki halkı valiye itimat etmeye cezbeden, onlara ihsanda bulunmak, vergilerini düşürmek ve vazifeleri olmayan işlere zorlamamaktan başka bir şey değildir.”³⁵

Zorlamak, öğrencinin eğitmenine karşı beslediği hüsn-ü zannı, su-i zanna dönüştürür ve nefret etmek ve eğitmene muhalefetten başka hiçbir sonucu yoktur. Bazen İmam'ın kontrolü altında olan bölge halkı bir işi yapmak istiyorlardı ve bundan dolayı sorumlu olan validen hükümet kararı talebinde bulunuyorlardı. Vali de İmam'a mektup yazıp hükümet kararı istediğinde İmam şöyle buyuruyordu:

“Ben hiç kimseyi, yapmak istemediği bir şeye zorlamam.”³⁶

İmam yukarıdaki cümleyi Kurze ibn Ka'b'ın yazmış olduğu mektubun cevabında buyurmuştur. Kurze mektubunda şöyle yazmıştı: “Halk yanıma gelip eski bir nehirlerinin olduğunu ve bölgelerinin yeşermesi için yeniden kazılması gerektiğini söylüyorlar. Sizin böyle bir emri vermeniz için bana rica ediyorlar.” İmam da cevabında yukarıdaki cümleyi buyurmuş ve şöyle yazmıştır:

“Onları davet et ve birlikte meşveret edin. Eğer durum dedikleri gibiyse, çalışmak isteyenlere izin ver. İşin sonucu da (su ile dolmuş nehir de) o işte çalışanlarındır...”

Şimdiye kadar nakledilenlerden anlaşılmıştır ki, hem Kur'an'ın mantığı, hem Allah Resulü'nün (s.a.a) sünneti ve hem de İmam Ali'nin (a.s) ve diğer imamların sünneti, özellikle inanç konularında baskı ve zorlamadan

³⁴ Nehcu'l-Belağa, 476. Hikmet.

³⁵ Nehcu'l-Belağa, 53. Mektup.

³⁶ Ahmed ibn Yahya ibn Babir Belazuri, Ensabu'l-Eşraf, c. 2, s. 390.

sakınmaktır. Aynı şekilde baskı ve zorlama, insanı özgür ve seçim hakkı bulunan bir varlık olarak gören insanbilim temellerine terstir.

Zikredilenler, insanı itaatkâr ve inançlı yapma konusunda baskı ve zorlamanın yasak oluşu hakkındaki delillere genel bir bakıştır. Elbette bu deliller, dini tebliğ etmeye ve teklif yaşından sonrasına yöneliktir. Ancak eğitim hakkında ve özellikle küçük yaşlara yönelik eğitimde Hz. Peygamberin şu hadisine istinat edilebilir:

“Evlat (ilk) yedi yıl efendidir, (ikinci) yedi yıl köledir...”³⁷

Peygamber’in (s.a.a) bu buyruğuna göre, çocuk ilk yedi yılda efendidir ve efendiliğin gereği de onun özgür olmasıdır. Bu yıllar içinde ona bir şey emredilmez ve bir şeyden men edilmez, baskı ve zorla bir şeyi yapmaya veya yapmamaya mecbur bırakılmaz. Öyleyse bu yaşlardaki çocukların eğitiminde onları zorlamak yasaktır. Ancak ikinci yedi yıl, Peygamber’in buyruğuna göre kölelik; (bir şeyi yapması veya yapmaması için) izin alması gereken yıllardır. Zira köleliğin gereği budur.

Bu yöntemi beyan etmekteki kastımız, eğitimin genelinde baskı ve zorlamayı kabul etmememiz değildir. Kastımız, eğitime hâkim olan ruhun baskı ve zorlamadan uzak olması gerektiğidir. İster istemez bazı durumlarda bu yöntemi de kullanmak gerekmektedir.

İslâm genel olarak hiç kimseye mutlak bir özgürlük vermemektedir. Öğrenciyi kendi haline bırakmak da, hatta gerekli olan durumlarda onu zorlamamak da aklın kabul edebileceği bir yöntem değildir. Kıyas, diyet, hadler ve İslâm şeriatındaki diğer hükümlerin ve hatta dindar olmayan toplumlardaki hüküm ve kanunların varlığı, bireylerin özgürlüklerinin sınırları olduğuna ve fertlerin eğitiminde zorlamaya izin verilmesine işaret etmektedir.

Başka bir ifadeyle, bireyin eğitiminde birinci ilke seçiminde özgür olmasıdır. Ancak birey özgür seçimiyle ilahî hidayet yolundan çıkıp kendisine ve toplumuna zarar verecek ortamı yaratması durumunda özgürlüğü

³⁷ Biharul-Envar, c. 104, s. 95, 42. Hadis. Hadisin tam metni: “Evlat, (ilk) yedi yıl efendi (ve evin sahibidir), (ikinci) yedi yıl köle (ve evin hizmetkâdır), (üçüncü) yedi yıl vezir (ve danışmandır). Eğer yirmi bir yaşına kadar onun huyundan ve ahlâkından razıysan ne âlâ; değilsen terbiye etmeyi bırak. Zira sen Allah katında sorumluluğunu yerine getirdin.”

kısıtlanır. İslâm böylesi durumlarda ebeveyne ve eğitmenlere, çocuğu zorlayarak ve hatta ona bedensel ceza vererek yanlış yoldan döndürüp kurtarmaya izin vermiştir.

2. Zorlamanın Tatsız Sonuçları

Aslında eğitim, bireyin kendi isteği ve içsel motivasyonu olmadan gerçekleşmez. Eğitim sanatı, tehdit, baskı ve zorlamayla bireyin eğitimi değil, tamamen öğrencinin, kendisini eğitmen ile eğitmek ve problemlerini gidermek istemesidir. Eğitim yolundaki engeller, güç kullanılarak ortadan kaldırılabılır. Ancak bireyler zorlanarak eğitim yoluna çekilemez ve iman kalplerine zorlayarak yerleştirilemez. Bireyin kendisi istemeli ve eğitim için işbirliği yapmalıdır ki hem kendisindeki ve hem de eğitimi kabul etmesi karşısındaki engeller ortadan kaldırılabilsin. İnsanları diktatörce davranışlarla kendine yol arkadaşı edebilirsin, ancak böyle bir hareket fitrata uygun eğitim değildir ve zaten eğitim önündeki en ciddi engeller olan nifaka ve küfre neden olur.³⁸ Baskı ve zorlama eğitim açısından kötü sonuçlar doğurur. Şimdi bunlardan birkaçına değineceğiz.

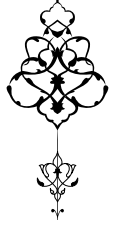
2.1. Eğitilmemek

Genel bir bakışta, baskı ve zorlamanın ilk ve en büyük sonucunun eğitilmemek olduğu söylenebilir. Eğitmenin baskı ve zorlama yöntemini kullanmaktaki amacı, öğrenciyi eğitmek ve onu hidayet yoluna sokmaktır. Hâlbuki bu yöntem tam ters etki yapmaktadır ve aslında kendisi eğitim önündeki bir engeldir. Zira insan, özgür bir ruha sahip olduğu için diktatörlüğü, baskı ve zorlamayı kabul etmemekte ve bunlara tepki göstermektedir. Diğer taraftan zorlamaya dayalı bir eğitim insan tabiatına ters olduğundan dolayı bu, onun eğitilmesini engellemektedir.

“Eğitimin insanın tabiatıyla kaynaşması gerekir ve fitratıyla bir olmalıdır. ‘Dışarıdan’ olan her çeşit eğitim ve öğrencinin tabiatıyla ve fitrî içsel motivasyonu ile uyumlu olmayan her çeşit kural, başarısızlıkla sonuçlanacaktır.”³⁹

³⁸ Mustafa Dilşad Tahrani, Mah-ı Mihrperver (Terbiyet Der Nehcu'l-Belağa), Haneyi E - dişeyi Cevan, Tahrân 1378, s. 58.

³⁹ Abdulazim Kerimi, Zarar Oluşturan Eğitim, s. 62.

Yani eğitmen tarafından öğrenciye dışarıdan zorlanan ve onun fıtrat ve içsel istekleriyle uyumlu olmayan her çeşit eğitim, başarısız olacaktır. Zira gerçekten kabul edilmiş olmayacaktır. Kabul edilmiş olsa bile bu, yüzeysel olacaktır.

Eğitmek, öğrencinin kalbinde inanç oluşturmak ve ona imanı yerleştirmektir. Şehit Mutahharî'nin bu konudaki görüşü şöyledir: “İman ve inanç baskıyla oluşturulmaz, sevgi ve aşk baskıyla oluşturulmaz, içsel temayüller baskıyla oluşturulmaz... Evet, birisi ‘filancayı seviyorum’ diye yalan söyleyene kadar dövülebilir. Ancak eğer dünyanın tüm sopalarını sırtında kırsan dostluk oluşur mu? Böyle bir şeyin gerçekleşmesi imkânsızdır. Bunun başka bir yolu var. Yolu hikmet ve güzellikle nasihattir, yolu güzellikle mücadeledir.”⁴⁰

İmam Ali (a.s) şöyle buyuruyor: “İlahî delil ve hüccetler, baskı ve zorla oluşturulmaz.” İmam bir cümleyi devamlı söylerdi: “Beni kaybetmeden önce sorun bana.” Bir seferinde, Yahudînin biri terbiyesizce İmam’a itiraz etti ve hiçbir şey bilmeyen ama iddialı biri olduğunu söyledi. İmam’ın yarenleri ona karşı gelmek için davrandıklarında, onları bu hareketlerinden men etti ve şöyle buyurdu: “Onu bırakın ve acele etmeyin. Zira ilahî hüccetler zorla ikame edilmez ve ilahî deliller zorla ispat edilmez.” Eğer ilahî hüccetleri ikame etmek istiyorsanız, yolu yumuşaklık ve hoşgörüdür. Zira iş, kalp ve düşünceyledir. Sonra İmam şöyle buyurdu: “Her ne sorun varsa sor ve ben cevap vereyim.” Yahudî sorusunu sordu ve İmam da cevap verdi. Yahudî aldığı cevabın doğru olduğunu tasdik için de başını sallıyordu. Sonunda kelime-i şahadeti söyledi ve Müslüman oldu.”⁴¹

Eğer İmam yarenlerini sakinleştirmeseydi ve onlar o Yahudî’yi kızarak ve döverek yerine oturtsalardı, asla Müslüman olmamakla birlikte, İslâm’dan, Müslümanlardan ve İmam’dan nefret edecekti ve onlara karşı kalbinde kin besleyecekti.

Eğitim, eğitmenin programlarının öğrencinin kalbinde kabulüyle gerçekleşir. Eğer kalbin böyle bir rağbeti olmazsa ve programlara ilgisiz davranılırsa sonuca ulaşmayacaktır. Zira kalbe baskı ve zorlama olursa,

⁴⁰ Murtaza Mutahhari, Sireyi Nebevî, s. 225. Cümle sonundaki ayet: Nahl, 125.

⁴¹ Murtaza Mutahhari, Sireyi Nebevî, s. 226. Sefinetu’l-Bihar, c. 1, s. 586.

körleşir ve programın güzelliklerini ve faydalarını anlamaz. Bu nükte, zarif bir psikolojik tespittir ve bunu bin dört yüz yıl önce İmam Ali (a.s) açıkça dile getirmiştir: “Kalplerin ilgi, ikbal ve ayrılık halleri vardır. Öyleyse ilgi ve ikbal hallerinde onları ele geçirin (yani kalbin temayülünü artırın ve onu zorlamayın). Zira kalp zorlanırsa körleşir (ve bu durumda anlayış ve kabulden yoksun kalır).”⁴²

2.2. İzzet-i Nefsin Tezyifi

Zorlamanın sonuçlarından birisi de bir tür aşağılanma duygusundan kaynaklanan izzet-i nefsin tezyifi, yani gururun kırılması olabilir. Bazı durumlarda bireyin duygularına, inançlarına ve temayüllerine dikkat edilmezse, öğrencinin nadiren seçme hakkı olsa ve kendinden güçlüler tarafından bazı işleri kabul etmeye mecbur bırakılsa, kendine güven duygusu zayıflar ve bir çeşit boşluk, beyhudelik ve işe yaramazlık hissine duçar olur. Eğer bu duygular şiddetlenirse, aşağılık kompleksiyle sonuçlanır.

Kendini küçük görme, kendine güvensizlik, birine bağımlılık ve körü körüne itaat etmek de baskı ve zorlamanın sonuçlarındandır. Devamlı baskı altında olan, karar verme ve seçim cesareti ve izni olmayan ve baskı değneğini devamlı başının üstünde gören bir insan, hayat neşesini kaybeder ve sonunda hayata küser.

2.3. Nifak ve İkiyüzlülük

Zorlama, nifak ve ikiyüzlülük isminde tehlikeli sonuçları da beraberinde getirebilir. Birey kendi isteği olmadığı halde zorlama nedeniyle bir işi kabul ettiği için nifak tehlikesine düşebilir. Zira bir taraftan kendi isteklerinden, eğilimlerinden ve inançlarından vazgeçmemektedir, diğer taraftan da kendisini mecbur bırakan güç karşısında direnememektedir. Bundan dolayı nifaka yönelecektir. Ne zaman kendisini kontrol altında tutan eğitmeni uzakta görse, hırsla zorla men edildiği şeyi yapacaktır. Ancak eğitmeninin yanında kendini halis itaatkâr ve programları uygulamaya hazır biri gibi gösterecektir.

⁴² Nehcu'l-Belağa, 193. Hikmet.

2.4. Misilleme Girişimi

Eğitmene misilleme girişimi de zorlamanın başka bir sonucu olarak karşımıza çıkabilmektedir. Zira insan ruhu, baskı ve zorlama karşısında sınırlı derecede direnebilmektedir. Eğer zorlama, insan ruhunun direnebileceği sınırı geçerse, öğrenci asileşir ve eğitmene itaat etmez, yardımcı olmaz ve işbirliği yapmaz. Eğer gücü yetiyorsa eğitmenine karşı açıkça direnir ve ona eziyet etme girişiminde bulunur. Eğer gücü yetmiyorsa, gizli olarak intikam almaya ve işleri bozmaya çalışır.

2.5. Kötülüğü Öğrenme

Eziyet gören ve baskı ve zorlama altında olan öğrenci, aynı zamanda kendi eli altındakilere zorbalık ve zulüm yapmayı da öğrenir. Zira eğitmenler, öğrenciler için her zaman pratikte modeldirler. Eğitmenlerin sergilediği her türlü davranış, öğrencilere aynı şekilde intikal edebilir.

Bölüm Özeti

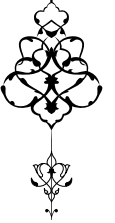
Zararlı yöntemlerden üçüncüsü baskı ve zorlamadır. Baskı ve zorlamanın kanun koyucu açısından yasak oluşunu aşağıdaki delillerle beyan edebiliriz:

- 1- Ayet ve hadisler. İnsanın en belirgin özelliklerinden birisi, özgür ve seçme hakkına sahip oluşudur. Bireye baskı yapmak ve zorlamak, ona bahşedilmiş ilahî hediye mahrum bırakmaktır ve bu şariat ve geleneklerin zıddı bir davranıştır.
- 2- Kur'an-ı Kerim'in açık ayetine göre, ilahî sünnet insana iman ve dinî inancı zorla ve baskıyla kabullendirmek değildir. Bu nokta Kur'an'ın "Dinde zorlama yoktur..."⁴³ gibi birçok ayetinde görülmektedir.
- 3- Allah Resulü'nün (s.a.a) sünnetinde ve pratik yaşantısında da baskı ve zorlama olmadığını görmekteyiz. Yüce İslâm Peygamberi'nin insanlara ve toplumun değişik sınıflarına davranışını ve ahlâkını anlatan ayet ve hadislerde bu konuya açıkça işaret edilmiştir. Bu bölümde bunlardan bazılarını değindik.

⁴³ Bakara, 256.

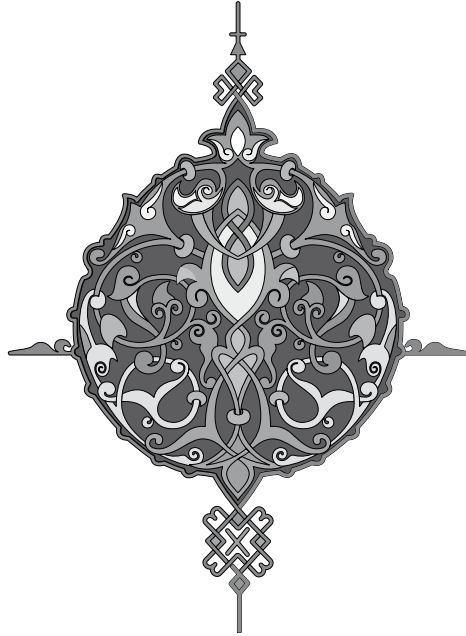
- 4- İmam Ali'nin (a.s) mantığı da baskı ve zorlamayı terk etmek yönündedir. İmam'ın halkla olan diyaloglarından ve valilerine yazdığı emirnamelerden bazılarını, bu konuyu teyit etmesi açısından yine bu araştırmada zikrettik.

Eğitim için kullanılan bu yöntemin en bariz sonucu öğrenciyi eğitemektir. Zira eğitmek, eğitim programıyla eğitilebileceğine dair öğrencide inanç oluşturmaktır. Baskı kurarak ve zorlayarak kalpte inanç oluşturulamaz. Buna ilave olarak, aşağılık kompleksi, kendini küçük görme, kendine güvensizlik, birine bağlılık, körü körüne itaat, nifak ve ikiyüzlülük ve intikam ve misilleme girişimi de baskı ve zorlamanın yol açacağı zararlardan bazılarıdır.

Dördüncü Bölüm

Aşağılama ve Hakaret

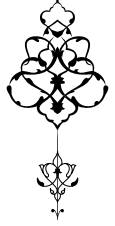

G enelde halk arasında ve özelde de eğitim ve öğrenci ilişkisinde kullanılan eğitim yöntemlerinden birisi de aşağılama ve hakarettir. Aşağılama, bireyi küçük düşürme ve şahsiyetini küçültme anlamındadır. Birey bir kelime veya işaret etme ya da bir hareket ve benzerleri ile aşağılanabilir. Bu eylem diğer insanların gözleri önünde yapılabilir ki bu durumda birey diğer insanların yanında küçük düşecektir veya insanların görmediği bir yerde yapılabilir ve bu durumda da kendi benliğinde küçük düşmüş olacak ve kendi şahsında belirlediği makamı yine kendi içinde yitirecektir.

Bu eylem, her ne kadar az etkisi olan ve bazen etkili olan bir yöntemse de, yıkıcı etkisi faydasından çok daha fazladır. Ayrıca bu eylem ahlâkî rezilliklerden birisi olarak zikredilmektedir. Eğitim tarafından eyleme dönüştürülmesi durumunda, eğitmenin eğitim amacıyla mı yoksa ahlâkî rezilliğinin ortaya çıkması neticesinde bireye eziyet etmek için mi yaptığı belli değildir. Bu belirsizlik, yöntemden kaynaklanan zararları daha da çoğaltmaktadır.

Her halükârda, bu eylemin insanın izzeti ve saygınlığıyla direkt irtibatı olması ve bireyin şahsiyetine zarar vermesi nedeniyle kanun koyucu tarafından şiddetle yasaklanmıştır. İnsan, yaratılmışların en şerefli ve Allah'ın yeryüzündeki halifesidir. Eğer kendi makamını bilirse ve kendini Allah'ın velayetinin çerçevesi içinde görürse, ebedi bir izzete nail olur. Allah Teala Kur'an-ı Kerim'de mümin bir kimsenin izzetini ve saygınlığını, kendisinin ve Resulü'nün (s.a.a) izzeti ve saygınlığı olarak görmekte ve şöyle buyurmaktadır:

﴿وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ﴾

“Asıl izzet, ancak Allah’ın, Resulü’nün ve müminlerindir.”¹

Allah’ın aziz olması gibi, onun kulu da azizdir ve bundan dolayı bu izzetin her daim korunması gerekir ve hiç kimsenin bu izzete zarar vermeye hakkı yoktur.

1. Allah Kullarını Aşağılamanın Haram Oluşu

Mukaddes İslâm dinine göre, genelde tüm insanlar ve özelde Müslümanlar, kadın ve erkek, fakir ve zengin, güçlü ve güçsüz, küçük ve büyük ayrımı yapmaksızın aziz ve saygındırlar. Nakledilen hadislerle göre de bunların hiç birisini aşağılamak caiz değildir. Allah resulü (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

“Müslümanlardan birini asla küçük görüp aşağılamayın; zira onların küçüğü de Allah katında azizdir (üstündür).”²

Allah’ın veli kulları halkın arasında gizli olduklarından ve onları belirlemek zor olduğundan; hatta mümkün olmadığından dolayı, kullardan hiçbirini aşağılamak caiz değildir. Peygamberimiz bir hadiste şöyle buyurmuşlardır:

“Sizden hiçbiriniz, insanlardan birini asla aşağılamasın. Zira hangisinin Allah’ın sevgili kulu olduğunu bilemez.”³

Allah Teala mümin kullarını çok üstün tutar. İmam Cafer Sadık’ın (a.s) buyurduğuna göre, Allah Teala müminleri kendi azametinin ve celâlinin nurundan yaratmıştır. Bundan dolayı her kim onlara bir zarar verse ve sözlü olarak onlara muhalefet etse, gerçekte Allah ile O’nun arşında savaşa kalkışmıştır.⁴

¹ Munafikun 8.

² Mizanu’l-Hikme, Muhammedî Reyşehrî, c. 2, 4077. Hadis.

³ Biharul-Envar, c. 75, s. 148, 21. Hadis.

⁴ İmam Cafer Sadık (a.s) hadisinde şöyle buyurmuştur: “Allah azze ve celle müminleri kendi azametinin ve yüce büyüklüğünün nurundan yaratmıştır. O halde her kim onlara hakaret etse ve onları sözüyle reddetse, hakikatte Allah’ın arşında Allah’a savaş açmıştır.” Biharul-Envar, c. 75, s. 145, 13. Hadis. Aynı babın 1 ve 17. Hadislerine de bakılabilir.

Müminin yüce bir saygınlığı ve arkasında Allah'ın desteği vardır. Zira her kim bu saygınlığı yıkmak istese ve saygınlığını görmezden gelse, Allah ile savaşa kalkışmıştır ve bu savaşın sonucu zelil ve rezil olmaktan başka bir şey değildir. Allah Resulü (s.a.a) şöyle buyurmaktadır:

“Her kim bir mümini rezil ederse, Allah da onu rezil eder.”⁵

Allah'ın rezil etmesi, sadece bu dünya ile sınırlı değildir. Ahiret azabı da o kimseyi beklemektedir. Allah Resulü (s.a.a) şöyle buyurmaktadır:

“Her kim fakirlikten dolayı bir mümini zelil görse veya aşağılasa, Allah Teala onu kıyamette parmakla gösterilecek kötülükle meşhur eder, sonra da rezil rüsva eder.”⁶

Hadislerde, mümini aşağılamanın kötülüğü, Allah ile savaşmakla eş-değer tutulmuştur.

İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur: “Allah azze ve celle şöyle buyurmuştur: Her kim benim mümin bir kulumu aşağılarsa, kendisini benimle savaşmak için hazırlasın.”⁷

Şöyle de buyurmuştur: “Allah Teala şöyle buyurmuştur: Her kim benim veli bir kuluma hakaret ederse, benimle savaşa hazırlanmıştır ve ben kendi veli kullarıma çok çabuk yardıma koşarım.”⁸

Allah Resulü (s.a.a) şöyle buyurmuştur: “Allah azze ve celle şöyle buyurmuştur: Her kim benim mümin bir kulumu aşağılarsa, açıkça benimle savaşa kalkışmıştır.”⁹

Şu ana kadar zikredilenler, dinî kaynaklarda Allah'ın kullarını aşağılama hakkında nakledilen hadislerin küçük bir bölümüydü ve bu eylemin şeriat açısından yasaklanmışlığına yakın derecesinde delalet etmektedir. Hiç şüphesiz bu haram oluş, bireyleri aşağılamanın kötü sonuçlarından kaynaklanmaktadır. Şeriata ilave olarak, akıl ve toplumsal gelenekler de bu konuya vurgu yapmakta ve ferdin saygınlığını yok etmek için kimseye izin vermemektedir.

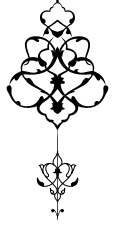
⁵ Biharu'l-Envar, c. 75, s. 142, 3. Hadis.

⁶ Biharu'l-Envar, c. 75, s. 142, 4 ve 5. Hadisler.

⁷ Biharu'l-Envar, c. 75, s. 145, 12. Hadis.

⁸ Usul-u Kafi, c. 2, İman ve Küfür Kitabı, Müslümanlara Eziyet ve Hakaret Eden Kimse Babı, s. 262, 5. Hadis.

⁹ Usul-u Kafi, c. 2, İman ve Küfür Kitabı, Müslümanlara Eziyet ve Hakaret Eden Kimse Babı, s. 262, 6. Hadis.

Elbette bazı istisna durumlar da vardır. Eğer birey insanî şahsiyetini zedeleyecek kadar kötülöklere bulaşsa, şariat, akıl ve toplumsal gelenekler özel şartlarla bireyin saygınlığını zedelemeye izin vermektedir. Bu, yerinde bahsedilmesi gereken bir konudur. Şu anda önemli olan, bu gayri ahlâkî davranış tarzının ve sonuçlarının açıklanmasıdır. Bunları da sırası geldikçe beyan edeceğiz.

2. Aşağılama Yöntemleri

Aşağılama, içsel ve nefsi bir eylemdir. Alaya alma, sitem, ayıp arama, sövme, töhmet, iftira ve vurma gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir. Başka bir tabirle, bunlar aşağılama yöntemleri olabilirler. Ortaya çıkmadığı ve eyleme dönüşmediği müddetçe, açıktır ki içsel ve nefsi sayılır. Eyleme dönüşmediği müddetçe, bireyin zihnindedir ve zararı genellikle düşüncesinin kendisine dönüktür. Ancak yukarıda zikrettiğimiz yöntem kalıplarından birine bürünürse, başka insanların hakkına müdahaledir ve sonuç ve etkileri başka insanlara ulaşacaktır. Bundan dolayı haram oluşunun şiddeti de artmaktadır.

2.1. Alaya Alma

Alaya almak, bireyin konuşmasını, davranışını ve zahiri veya batını sıfatlarını, başka insanların gülmesine neden olacak şekilde sözle, eylemle, işaretle ve kinayeyle beyan etmektir.¹⁰ Yani eğer bir kimse, başka bir kimsenin sözünü veya hareketini taklit etse, başkaları bu taklide gulse ve taklit edilen kişi utansa, alay etme eylemi gerçekleşmiş demektir. Bu eylemi gerçekleştiren kimse ya nefsinin kötülüğünden veya kin ve düşmanlıktan yahut kibrinden ya da etrafındakileri güldürmek için gerçekleştirmiştir. Her halükârda alaya almak şariat açısından haramdır ve şiddetle yerilmiştir. Ku'ân-ı Kerim bu konuda şöyle buyurmaktadır:

“Ey inananlar! Bir topluluk başka bir toplulukla alay etmesin. Belki alay ettikleri kimseler, kendilerinden iyidirler. Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesin. Belki onlar kendilerinden iyidirler. Birbirinizde kusur aramayın; birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın.”¹¹

¹⁰ Miracu's-Saadet, Molla Ahmed Nerakî, s. 426.

¹¹ Hucurat, 11.

Bu ayet, tüm müminleri birbirini alaya almaktan açıkça men etmekte ve bu kötü amelden uzak durmaları yönünde uyarmaktadır. Zira alaya almanın temelinde, birçok savaşın sebebi ve toplumsal uyuşmazlıklara neden olan kendini daha iyi görme, kibir ve gurur vardır. Birçok insan, maddî ve zahirî menfaatlere sahip olduklarından dolayı kendilerini diğerlerinden üstün görmekte ve bundan dolayı başkalarını küçük görüp alaya almaktadırlar. Ayet de, insanları bu batıl rüyaya karşı uyarmakta ve “kendinizi diğerlerinden üstün sanmayın, belki de diğerleri sizden üstündür; zira Allah katında üstünlük ölçüsü takvadır” demektedir. Ayetin devamında müminlerin vahdetine işaret etmesi de ilginç nüktelerdendir. “Birbirinizde kusur aramayın” cümlesiyle de müminlerin tek bir nefse sahip olduklarını ilan etmektedir; “eğer birbirinizin ayıbını ararsanız, gerçekte kendi ayıbınızı aramış sayılırsınız; eğer başkalarını alaya alırsanız, gerçekte kendinizle alay etmişsinizdir.”¹²

Mağrur ve bilgisiz insanlar, genellikle bir kimsenin körlüğü veya çolaklığı gibi görünüşteki noksanını dile getirerek veya ferdin aile geçmişindeki bir hatayı beyan ederek yahut da bireyin babasının veya ecdadının geçmişte yaptığı kanunsuzluğu hatırlatarak, o şahsa eziyet eder, aşağılar ve alaya alır. Hz. Peygamber’in hanımları Aişe ve Hafsa’nın Peygamberin diğer hanımı Safiyye’yi alaya alıp aşağılamaya çalışmaları gibi. Safiyye’ye, babası Hayy b. Ahtab’ın Hayber Yahudilerinden olması nedeniyle, “Ey Yahudînin kızı!” diyerek eziyet ediyorlardı. Zikrettiğimiz ayet de bunun için nazil olmuş ve müminleri bu kötü amelden sakındırmıştır.¹³ Bu hadise ilave olarak başka hadisler de alaya almanın haram oluşu hakkında nakledilmiştir. Örnek olması için bunlardan birkaçını zikredeceğiz.

İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Her kim bir mümin hakkında, halkın gözünden düşmesi için onu rezil etmek ve şahsiyetini küçük düşürmek amacıyla bir söz söylese, Allah onu kendi velayetinden çıkarır, şeytanın velayetine koyar. Ancak şeytan da onu kabul etmez.”¹⁴

¹² el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an, c. 18, ilgili ayet. Tefsir-i Numune, c. 22, ilgili ayet.

¹³ Biharu'l-Envar, c. 75, s. 144, 10. Hadis.

¹⁴ Usul-u Kafi, c. 2, Mümin Hakkında KonuşmakBabı , s. 267, 1. Hadis.

İmam Muhammed Bâkır (a.s) şöyle buyurmuştur: “Bir müminin adını kötüye çıkaran ve rezil eden her insan, ölümlerin en kötüsüyle bu dünyadan gider ve asla iyiliğe dönmemesi hakkıdır.”¹⁵

Başka bir hadiste de alaya alan kimsenin dengesiz karakterine işaret edilmiş ve bu hareketin cahiller ve akılsızlar tarafından yapıldığı beyan edilmiştir: “Alaya almak, aptalların şakası ve cahil insanların hüneridir.”¹⁶

Her halükârda yüce İslâm dininde ve şeriat açısından bu haram eylemin hükmü, kesin ve inkâr edilemez bir gerçektir. Buna ilave olarak, toplumsal gelenek de aynı inanç üzeredir ve insanların birbiriyle alay etmesini kabul etmez.

Bu eylemi daha menfur yapan, özellikle eğitim ve öğretim alanındaki istenmeyen sonuçlarıdır. Aşağılık ve kendini küçük görme duygusu, kendine güven temellerinin zaafı, günaha düşmüşlük ve utanma duygusu, depresyon ve münzevi olmak ve niceleri, bu eylemin sonuçlarından sayılabilir. Bunlardan her biri, öğrencinin hayatını yaşanmaz ve tutarsız hale getirebilir.

Bunlardan başka kardeşlik temellerini gevşetir, muhabbeti yok eder ve sonunda düşmanlık yaratır. İmam Cafer Sadık (a.s) bu konuda şöyle buyurmaktadır: “Her kim halkla alay ederse, onların (veya kendisinin) sevgisinin doğruluğuna ümit beslemesin.”¹⁷

Evet, insanlarla alaya edenler, oyun oynayanlar ve bu eylemleriyle aslında onlarla ilişkisinin sadakatsiz olduğunu ilan edenler, başkalarından sadakat de beklememelidirler. Hatta kendilerini, insanların nefretine, düşmanca tavırlarına ve misillemelerine hazırlamalıdır.

2.2. Sitem

Melamet, şematet ve ta'yir kelimeleri çok az farklılıklarla “sitem” anlamına gelmektedirler ve her üçünün de kullanım yerleri aynıdır.

Melametın ıstılahtaki tanımı, birine başarısız olmasından veya kötü bir iş yaptığından ya da bir hata ve noksanının olmasından dolayı sitem etmektir.

¹⁵ Usul-u Kafi, c. 2, Hakaretler babı, s. 269, 9. Hadis.

¹⁶ Biharu'l-Envar, c. 75, s. 147, 20. Hadis.

¹⁷ Biharu'l-Envar, c. 75, s. 144, 9. Hadis.

Şematetin tanımı ise, birinin başına gelmiş kötü bir şeyi, kötülüklerinden kaynaklandığını ona söylemektir. Bu eylem aynı zamanda bir tür sevinçle birlikte olmaktadır. Merhum Molla Muhammed Mehdi Nerakî bu konu da şöyle buyurmaktadır: “Şematet, başka birinin başına gelmiş belayı, yaptığı kötülüklerin sonucu olarak bilmektir. Genellikle bu eylem düşmanlık ve haset yüzünden yapılır. Alameti de sevinçle birlikte olmasıdır.”¹⁸ Örnek: Ahmet, Mehmet’e nasihat eder. Mehmet de nasihat uymayıp Ahmet’in dediğinin tersini yapar ve sonuçta başına bir kötülük gelir. Ahmet sözü dinlenmediği için o kötülüğün Mehmet’in başına gelmesine sevinir ve gülümseyerek Mehmet’e “Başına gelen bu kötülük, başkalarının nasihatini dinlemediğinden dolayıdır.” der ve sitem eder. Buna şematet denir.

Ta’yir ise, bir kimseyi bir çirkinliğe mensup ederek o kimseyi ayıplamaktır. Örnek: Ebu Zerr, annesinin zenci olmasından dolayı birine “Ey zenci kadının oğlu!” diye seslenir. Peygamberimiz de bunu duyduğunda Ebu Zerr’e “*Onu annesi nedeniyle mi ayıplıyorsun ey Ebu Zerr!*” buyurur. Ebu Zerr hatasını anlar, Allah Resulü onu affedene kadar yüzünü top-rağa sürerek af diler ve sonunda affedilir.¹⁹

Görüldüğü gibi bu üç kelime de anlam açısından birbirlerine çok yakındırlar ve sitem etmek anlamındadırlar.

Bu eylem de fertlerin şahsiyetini aşağılamak ve küçük düşürmek için kullanılan eylemlerden birisidir ve İslâm’da şiddetle yasaklanmıştır. Bu konuda nakledilen hadisler oldukça fazladır. Şimdi bunlardan bazılarına değineceğiz.

İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur: “Her kim bir mümine sitem ederse, Allah Teala ona dünyada da ahirette de sitem eder.”²⁰

İmam başka bir hadiste şöyle buyurmuştur: “Her kim bir günahından dolayı mümine sitem (ta’yir) ederse, o günahı işlemeyen (ve halk ona o günahından dolayı sitem -ta’yir- etmeden) bu dünyadan geçmez.”²¹

Yine İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmaktadır: “(Sözüne) kardeşine sitem (şematet) ederek başlama. Zira (bu durumda) Allah onu affeder ve seni ona

¹⁸ Camiu’s-Saadet, c. 2, s. 281.

¹⁹ Biharu’l-Envar, c. 75, s. 146, 19. Hadis.

²⁰ Usul-u Kafi, c. 2, İman ve Kûfür Kitabı, Ta’yir babı, s. 265, 1. ve 4. Hadis.

²¹ Usul-u Kafi, c. 2, İman ve Kûfür Kitabı, Ta’yir babı, s. 265, 2. Ve 3. Hadis.

duçar eder. Her kim, kardeşine gelen bir musibetten dolayı ona sitem (şematet) etse, o musibet başına gelmeden ölmez.”²²

Bu konuda nakledilmiş hadislerin geneli, bu ahlâkî rezilliğin haram oluşuna delalet etmektedir. Bundan dolayı insanların ve özellikle yol göstericilerin davranışları arasından çıkması gerekmektedir. Zira bu beğenilmeyen hareketin hem sitem eden ve hem de sitem edilen için çok kötü sonuçları vardır. İmam Sadık'ın (a.s) buyruğuna göre sitem edenin karşılaşacağı kötü sonuç, başkasının başına geldiğinden dolayı sevinen ve sitem edenin hemen bu dünyada başına gelmesidir. Ahlâk üstatlarının sözlerine göre, İmam'ın sözleri tecrübe ile sabittir.

“Tecrübe ile sabit ve haber ile bildirilmiştir ki, sitem eden kendisinin de başına gelmeden ve başkaları da kendisine sitem etmeden bu dünyadan göçmeyecektir. O halde kendi halinden âmânı olmayan akıl, kimseye sitem (şematet) etmemelidir.”²³

Bunlardan başka, sitem eden, sitem edilenin misillemesinin, kininin ve düşmanlığının da âmânında olmayacaktır.

Sitem edilen için bu eylemin sonuçları, aşağılanma, şahsiyetinin küçük düşürülmesi, utanma ve kindarlık olacaktır. İyimserlikle beyan edecek olursak, eğitim ve öğretim alanında eğitmen, eğitime ve düzeltme amacıyla bu yöntemi kullanıp öğrencisine sitem etse ve bundan kastı da onun gayretini harekete geçirmek olsa, yüzdeye vurulduğunda müspet etkileri kötü sonuçlarından çok az olacaktır. Bu yöntem nadiren ve hesaplanarak kullanılmalıdır. Aksi halde ters etki yapar ve nefret oluşturur. Şehit Mutahharî bu konuda şöyle buyurmaktadır: “Birçok durumda, fazla melamet etmek nefrete yol açmaktadır. Mesela birçok insan çocuk terbiyesinde bu yanlışla düşüyorlar. Devamlı çocuğa sitem ediyorlar. “Yazıklar olsun sana! Falancanın çocuğu da senin yaşında ama bak nasıl ilerledi? Sen işe yaramazın tekisin, bunlara layık değilsin. Benim artık senden beklentim yok.” Bu sitemlerle çocuğun gayrete geleceğini hayal ediyorlar. Böyle durumlarda eğer sitem haddi aşarsa, ters tepki yapacaktır. Ruhu daralma ve kaçma haline dönüşecektir. Sonunda ruhsal açıdan hasta olacak ve (istediğimiz veya istediği) işin peşince gitmeyecektir.”²⁴

²² Usul-u Kafi, c. 2, İman ve Küfür Kitabı, Şematet babı, s. 267, 1. Hadis.

²³ Şeyh Abbas Kummî, Makamatu'l-İlliyye, (Muhtasarı Mi'racu's-Saadet), s. 122.

²⁴ Murtaza Mutahharî, Sireyi Nebevî, s. 216.

O halde bu yöntem, düzelterceğine daha da bozmaktadır ve eğitim karşıtı bir yönetime dönüşmektedir. Gayrete getireceğine, nefret ettirmekte ve öğrenciyi eğitmene karşı cesur hale getirmektedir.

Burada iki noktanın açıklanması gerekli görünmektedir.

Birinci Nokta: Melamet ve sitem her zaman kötü değildir. Hatta bazen eğitmen makamındaki eğitmenin bu yöntemi kullanması ve öğrenciyi bu şekilde eğitmesi gereklidir de. İmam Ali'nin (a.s) birçok hutbede halka, emre uymamaları ve kötü işleri nedeniyle sitem etmesi gibi. Elbette bu yöntem, zararlı sonuçlar oluşturmada kullanılmamalıdır. Dolayısıyla (öğrenciyi) tanımak ve eğitimin kendine özgü becerilerinden istifade etmek gereklidir. Bunun üstesinden de herkes gelemez.

İkinci Nokta: Bu alanda zarar oluşturan ve yasak olan şey, eğitmenin davranışlarına ve eğitim ortamına sitemin hâkim olmasıdır. Bundan dolayı sitemin fazla olmasından sakınılmalıdır. İmam Ali'nin (a.s) buyurduğu gibi:

“Fazla sitem, inatçılık ateşini yakar.”

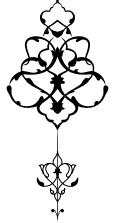
Her halükârda eğer bu yöntem kullanılacaksa, çok dikkatli olunmalıdır.

2.3. Ayıp Arama

Bireyleri aşağılama sayılan davranışlardan bir diğeri de ayıp aramaktır. Ayıp aramak, diğer insanların sırları olan hatalarını ve sürçmelerini ortaya çıkarmak için araştırma yapmaktır. Bu eylem kendi başına aşağılamak sayılmamaktadır. Ancak aşağılamaya hazırlıktır. Ayıp aramak, aşağılamanın misdaklarından olan başka insanları alaya almak ve sitem etmenin ilk basamağı konumundadır. Bu eylem İslâm kaynaklarında şiddetle yerilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de bu konu hakkında şöyle bir ayet vardır:

“Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin.”²⁵

²⁵ Hucurat, 12.

Bu ayette, her biri diğerinin hazırlığı olan üç eylem açıkça yasaklanmıştır. Zan, ayıpları araştırmak ve gerçeği ortaya çıkarmak için başvuru-
lan kötü bir faktördür; ayıpları araştırmak da gıybet ve insanların sırlarını
ortaya çıkarmak için kullanılan bir faktördür. İslâm, insanların aşağıla-
nacıkları sırlarının açığa çıkmasına asla izin vermez.

Humeze suresinde de “Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlen-
meyi adet edinen herkesin vay haline!”²⁶ cümlesiyle şiddetle yerilmiş-
tir. “Humeze” ayıp arayan ve “Lumeze” de alaya alan anlamındadır.
“Veyl” kelimesi de yermenin şiddetini göstermekte ve ayıp arayanları
ve alaya alanları çok acı bir azapla tehdit etmektedir. Kur’ân’da ayıp
arama ve alaya alma hakkında var olan sert tutum diğer günahlar hak-
kında yoktur. Zira İslâm, fertlerin gururuna ve haysiyetlerine çok saygı
duymakta ve fertlerin saygınlığının ayaklar altına alınmasına izin ver-
memektedir.

Kur’ân ayetlerine ilave olarak hadislerde de bu eylem haram kılın-
mış ve onun küfre çok yakın olduğu beyan edilmiştir. İmam Muhammed
Bâkır (a.s) ve İmam Cafer Sadık’tan (a.s) nakledilen hadis şöyledir:

“Bir ferdin küfre en yakın olduğu an, başka birisine dinde kardeş olduğunu
izhar edip sonra da bir gün ona sitem edebilmek için hata ve sürçmelerini
tek tek belirlediği andır.”²⁷

Başka bir hadiste İmam Cafer Sadık (a.s), Allah Resulü’nün (s.a.a)
şöyle buyurduğunu nakletmektedir:

“Müminlerin günahlarının peşinde olmayın. Zira her kim din kardeşinin
günahı peşinde koşarsa, Allah da onun günahlarının peşinde olacaktır. Al-
lah günahları peşinde koştuğu herkesi de, evinin içinde (günah işlemiş)
bile olsa rezil edecektir.”²⁸

Mukaddes kanun koyucunun bu kötü sığata duyduğu nefret o kadar
şiddetlidir ki İmam Ali (a.s) onu, en çirkin hatalardan, en fena günahlar-
dan ve bu eylemi gerçekleştireni de en kötü insan bilmektedir:

²⁶ Humeze, 1.

²⁷ Usul-u Kafi, Müminin Günahlarını ve Ayıplarını Arayan Kimse babı, s. 264, 1, 3, 6,
ve 7. Hadis.

²⁸ Usul-u Kafi, Müminin Günahlarını ve Ayıplarını Arayan Kimse babı, s. 264, 5, 2 ve
4. Hadis.

“Ayıp aramak, en çirkin hatalardan ve en kötü günahlardandır.”²⁹

Diğer bir hadisinde de şöyle buyurmaktadır:

“Halkın en kötüsü, günahlardan geçmeyen ve sırları örtmeyendir.”³⁰

Bu eylemin hem ayıp arayan hem de ayıbı aranan için istenmeyen sonuçları vardır. Açıktır ki bunca yergi ve uyarının nedeni eylemin kötü sonuçlarıdır. Hadislerde, Allah'ın velayeti dışına çıkmak, Allah'ın günahları örtmesinden mahrum kalmak, halkın sevgisinden mahrum olmak, dünyada ve ahirette rezil olmak, aynı hataya duçar olmak ve benzeri sonuçlar, ayıp arayan kimse için zikredilmiştir.³¹ Mahcubiyet, aşağılanma, kindarlık, düşmanlık, intikam girişimi, misilleme veya daha kötü tepkiler de ayıbı aranan kimsenin duçar olabileceği durumlardır.

Bu eylem eğer eğitim ve öğretim alanında kullanılırsa, zikredilen sonuçların yanında eğitimsel bir tarafı da olacaktır ve pratik model olma açısından eğitmenen öğrenciye de geçecektir. Eğer eğitmen devamlı öğrencilerin zayıf yönlerini bulmakla uğraşsa, bulduklarını onların yüzüne vursa ve alaya almak ve aşağılamak için kullansa, şüphesiz aşağılanma ve işe yaramazlık duygusundan, kendine güvensizlikten, ruhsal ve duygusal karmaşadan, kindarlıktan, düşmanlıktan, intikam alma duygusundan ve bu eylemi öğrenip başkalarına uygulamaktan başka hiçbir sonucu olmayacaktır.

2.4. Töhmüt

Töhmüt, bir günahı su-i zan üzere bir kimseye nispet etmektir. Bu tanım, insanı aşağılamanın mısaklarından biridir.

Bühtan, iftira ve ifk de aynı manadadır. Aralarında lügat açısından ufak farklılıklar olsa da, hepsi yalana dayalı olduğu için genellikle bir mana akla gelmektedir. Bu mana da kısaca şudur: “Bir şeyi bir ferde, gerçek olmadığı veya gerçekliği ispat edilmediği halde nispet etmektir.”³² Bu

²⁹ Gururü'l-Hikem ve Durerü'l-Kelim, 4581. Hadis.

³⁰ Gururü'l-Hikem ve Durerü'l-Kelim, 5735. Hadis.

³¹ Seyyid Muhammed Şefî, Perverîş-i Ruh, c. 1, s. 401 ve 406.

³² Usul-u Kafi, c. 2, s. 267, Gıybet ve Bühtan babı, 7. Hadis. “İmam Cafer Sadık'tan şöyle duydum: Bühtan, onun hakkında olmadığı halde bir şeyi varmış gibi söylemektir.”

eylem, başka insanların gurur ve şahsiyetleriyle irtibatlı olduğu için kanun koyucu tarafından açık günah olarak beyan edilmiş ve eylemi gerçekleştiren için azap vaat etmiştir:

“Kim kasıtlı veya kasıtsız bir günah kazanır da sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa, muhakkak ki, büyük bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmiş olur.”³³

Töhmets altında bırakmanın nedeni genellikle, su-i zandır. Su-i zan eyleme dökülmediği müddetçe kalbî günahlardandır. Ancak eyleme dökülüp töhmet ve benzer kalıplara bürünürse, daha büyük bir günaha dönüşür ve töhmet altında bırakan için kötü sonuçlar doğurur. İmanı kaybetmek, istenmeyen maddi neticeleri de beraberinde getiren en önemli manevî sonuçlarından birisidir.

İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmaktadır:

“Ne zaman bir mümin din kardeşini töhmet altında bıraksa, tuzun suda yok olması gibi iman kalbinde yok olur.”³⁴

Eğer bir insanın kalbindeki iman yok olur da ölçü ve ilkeler hareketlerine hâkim olmazsa, arzular, temayüller ve nefsanî heva ve hevesler onu bireysel ve toplumsal açıdan uygunsuz hareketlerin kucağına itecektir ki bu, insanı hem dünyevî hem de uhrevî azaba duçar edecektir. Dünyevî azabın ne olduğu açıktır; kim uygun olmayan hareketlere yönelip kötü bir iş yaparsa, toplumsal kontrol mekanizmaları ve hatta toplumsal gelenekler onu cezalandıracaktır. Uhrevî azap da birçok hadiste zikredilmiş ve insanlar uyarılmıştır. Burada bunlardan birisini nakledeceğiz:

“Allah Resulü (s.a.a) şöyle buyurmuştur: Her kim bir mümine yalan nispet etse veya onda olmayan bir şeyi söylese, Allah Teala onu kıyamet gününde ateşten bir dağın tepesine koyar ve söylediklerini telafi edene kadar orada tutar.”³⁵

Töhmets altında bırakmanın günahı çok ağır ve büyüktür. Hadislerde sabit dağlardan daha büyük olduğu tavsif edilmiştir. İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur:

³³ Nisa, 112.

³⁴ Usul-u Kafi, c. 2, s. 269, Töhmets ve Su-i Zan babı, 1. Hadis.

³⁵ Biharu'l-Envar, c. 75, s. 194, 5. Hadis.

“Suçsuz bir insana yalan nispet etmek, sabit ve sağlam dağlardan daha ağırdır.”³⁶

Bu eylemin eğitim ve öğretim alanında yapılması, öğrencinin ruhunu rahatsız eder, düşünme gücünü ondan alır ve duygusal ve ruhsal karmaşaya duçar eder. Bunlara ilave olarak, öğrencinin gururu ve haysiyeti tehlikeye girer. Bu eylem öğrenci içinde intikam alevini yakacak ve örnek alarak aynı eylemi başkalarına uygulamasına sebep olacaktır.

2.5. Sövmek

Lügatte kötü sözlere ve eylemlere, sövmek denir.³⁷ Istilahtaki anlamı ise, kötü sözleri açıkça dile getirerek sitem etmektir.³⁸ Basit tanımla sövmek, başka birisine kötü sözler sarf etmek ve aşırı nispetler vermektir.

Bu davranış şekli de ahlâkî rezil sıfatlardandır ve İslâm'da yerilmiştir. Zira dinî öğretiler tarafından saygınlığı ve değeri belirtilmiş olan kişiliğe saldırıdır ve bireylerin kişiliklerinin aşağılanması ve yok edilmesi ile sonuçlanır.

İslâm'ın mantığına göre, hatta İslâm düşmanlarına bile sövmek menfur ve terk edilmesi gereken bir eylemdir. Allah Teala müminleri bu eylemden sakındırmaktadır:

“Allah'tan başkasına tapanlara (ve putlarına) sövmeyin; sonra onlar da bilmeyerek düşmanlıkla Allah'a söverler.”³⁹

Gördüğünüz gibi Kur'an-ı Kerim, mantık temellerine, edebe, nezakete ve sövmekten sakınmaya riayet etmeyi, hatta batıl inançlara ve hu- rafe dinlere karşı bile gerekli görmüştür. Zira aksi durumda İslâm'ın mu- kaddesatına saldırı olacak ve saygınlıkları zedelenecektir. Ayrıca bu eylem, insanın izzetine, saygınlığına ve kerametine terstir ve zatî açıdan da kö- tüdür. Bundan dolayı mutlak olarak İslâm tarafından reddedilmiştir. Al- lah Resulü (s.a.a) şöyle buyurmaktadır:

³⁶ Biharu'l-Envar, c. 75, s. 194, 1. Hadis. Daha fazla bilgi için: Usul-u Kafi, c. 2, s. 269. Biharu'l-Envar, c. 75, s. 193. Töhmets ve Bühtan babı.

³⁷ El-Muncid, sövmek kelimesi.

³⁸ İhya-u Ulumi'd-Din, c. 3, s. 118.

³⁹ Enam, 108.

“Sövmek ve sövüşmek, İslâm’da yoktur.”⁴⁰

Hız. Peygamber başka bir hadisinde de kötü dilli kimsenin kıyamet-teki yerinin en kötü yer olduğunu beyan etmiştir:

“Kıyamet gününde, Allah katında insanların en kötüsü, kötü dili yüzün-den halkın kendisini terk ettiği kimsedir.”⁴¹

Cennete yasaklanmak da, sövme ve kötü dilli olmanın nedenlerinden birisidir. Başka bir hadiste Peygamberimiz şöyle buyurmaktadır:

“Tüm söven insanların cennete girmesi haramdır.”⁴²

Başka bir hadiste de şöyle buyurmaktadır:

“Hakikaten Allah cenneti, söylediğinden ve hakkında söyleneceklerden korkmayarak hayâsızlıkla söven kimseye haram kılmıştır.”⁴³

Bu hadislerin genelinden anlaşılmaktadır ki, bu davranış kanun ko-yucu tarafından yasaklanmıştır ve haramdır. Müslümanların davranış-ları arasında olmamalıdır. Hatta bu davranışı sergileyenlerden uzak du-rulması ve onlarla arkadaş olunmaması gerekir. Bir hadiste İmam Cafer Sadık'ın (a.s) bir arkadaşı olduğu nakledilmiştir. İmam ondan hiç ayrıl-mazdı. Bir gün bu arkadaşıyla çarıkçılar çarşısında yürüyordu. Adamın yanında da Hintli hizmetçisi vardı. Adam hizmetçisine üç sefer seslendi ama hizmetçi onu duymadı. Dördüncü seferde hizmetçisi geldi ve ona “Ey zina zade, neredeydin?” dedi. Bu sahneyi gören İmam elini alnına vurup “*Subhanallah, annesini zina ile mi suçluyorsun? Ben seni takvalı bir insan sanırdım. Öyle değilmişsin.*” dedi. Adam “Sana feda olayım, annesi Hintli bir kâfirdir.” dedi. İmam da “*Her ümmetin bir nikâhının olduğunu bilmiyor musun? Benden uzak ol!*” dedi. Hadisi nakleden ravi diyor ki: “O adamı ömrünün sonuna kadar İmam ile birlikte görmedim.”⁴⁴

Sövmek sadece kanun koyucuya göre değil, toplumun bakışına göre de sevilmeyen bir davranış şeklidir. İnsanların çoğu ağız bozuk ve küfür-baz kimselerden uzak dururlar ve onları da kendilerine yaklaştırmazlar.

⁴⁰ Kenzu'l-Ummal, c. 3, s. 598, 8089. Hadis.

⁴¹ Kenzu'l-Ummal, c. 3, s. 598, 8090. Hadis.

⁴² Kenzu'l-Ummal, c. 3, s. 598, 8085. Hadis.

⁴³ Usul-u Kafi, c. 2, s. 243, el-Bez'a babı, 3. Hadis.

⁴⁴ Usul-u Kafi, c. 2, s. 243, el-Bez'a babı, 5. Hadis.

Böyle insanlarla karşılaşuklarında onlara itina etmez ve geçip giderler. Bu kimselere küfür ettikleri için itina etmemek belki de onlara verilen en büyük ceza ve en güzel cevaptır. Cabir b. Abdullah el-Ensari şöyle demektedir:

“Emirülmüminin Ali (a.s) birisinin Kanber’e küfür ettiğini ve Kanber’in de ona cevap vermek üzere olduğunu görünce şöyle buyurdu: Ey Kanber! Sabret. Sana küfredene itina etme. Bu hareketinle Allah’ı hoşnut eder Şeytan’ı gazaplandırır ve düşmanına ceza vermiş olursun...”⁴⁵

Önemli olan, şariat açısından haram oluşuna ilaveten bu davranış şeklinin araştırılması gereken eğitimdeki kötü sonuçlarıdır. Alaya alma, ayıp arama ve diğer örneklerdeki sonuçlar, bu davranış şeklinde de aynen görülmektedir; özellikle Kur’ân-ı Kerim’in beyan ettiği misilleme ve hadislerde zikredilen kindarlık ve düşmanlık. Eğitimci eğer bu şekilde öğrencilerine davransa, şüphesiz onların da küfür ve kötü sözlerine maruz kalacaktır. Buna ilave olarak, kin ve düşmanlık ateşi de benliklerinde alevlenecek, eğitimci ve öğrenci arasında olması gereken sevgi, saygı ve samimiyetin yerini nefret ve öfke alacaktır. Ebu Basir’in İmam Muhammed Bâkir’dan (a.s) naklettiği hadiste şöyle geçmektedir: Benî Temim kabilesinden biri Hz. Peygamber’in yanına geldi ve şöyle arz etti: “Bana nasihat et.” Peygamber nasihatleri arasında şunu da buyurdu:

“Halka küfür etmeyin. Aksi halde nasibinize düşmanlıkları düşer.”⁴⁶

Son olarak şu noktanın zikredilmesi gerekir. Bedensel eziyet ve dayak atmak da aşağılamanın mısdaqlarından biri sayılabilir ve İslâm’da yasaklanmıştır.⁴⁷ Ancak bu konu ve caiz olup olmadığı tembih yönteminde işleneceğinden, burada bahsetmeyeceğiz. Saygıdeğer okuyucuyu bu kitaptaki tembih yöntemi bölümüne yönlendiriyoruz.

3. Aşağılamanın Sonuçları

Aşağılamanın istenmeyen sonuçlarını, şekilleri ve nedenleri konusunda açıkladık. Aşağılık duygusu, kendine güvenin zaafı, ruhsal işe yaramazlık

⁴⁵ Sefinetu'l-Bihar, c. 1, s. 300.

⁴⁶ Usul-u Kafi, c. 2, Küfürler babı, s. 268, 3. Hadis.

⁴⁷ Biharu'l-Envar, c. 75, 57. Bab.

ve karmaşa, kin, düşmanlık, intikam alma, misilleme, kötü örnek ve örnek alma gibi sonuçları açıklandı ve bunları tekrar etmeyeceğiz. Ancak özetle şıklara ayırıp birkaç hadisin analizini yapacağız.

Daha önce de belirtildiği gibi aşağılamanın en önemli sonucu ferdin duçar olduğu aşağılık duygusudur. Elbette bu sonuç, konuma, aşağılamanın mısak ve niceliğine ve aynı şekilde öğrencinin ruhsal ve duygusal özelliklerine bağlı olarak azalıp çoğalabilir. Ancak sonucun varlığı inkâr edilemez. Zira öğrenci, eğitmenin her türlü aşağılama davranışını kendi izzeti, kerameti, hüviyeti ve varlığına ters görecektir ve bu davranışların eğitmen tarafından sergilenmesi durumunda izzet-i nefsinin zedelediğini ve azaldığını hissedecektir. Bu duygu çoğalırsa ve birey zillet-i nefse duçar olursa, uygunsuz davranışların kapısı ona açılacak ve tehlikeli bir sürece sokacaktır.

Hadislerde zillet-i nefsin birkaç neticesine işaret edilmiştir:

3.1. Diğer İnsanların Saygınlığını Görmezden Gelmek

İmam Ali Hadî'den (a.s) nakledilen bir hadiste şöyle geçmektedir:

“Nefsini aşağılık görenin şerrinden âmânda olma.”⁴⁸

Gerçekten de kendine değer vermeyen ve insanî değerini unutmuş bir kimse, başkalarına saygı göstermez ve değer vermez. Her türlü kötü ve aşağılık işleri yapabilir ve diğer insanlara türlü davranışlarda bulunabilir. İmam bundan dolayı buyurmaktadır; bu tür şahısların şerrinden âmânda olma, onlarla karşı karşıya gelme veya onlara bahane verme.

3.2. Hayır İşlerden Uzak Durmak

İmam Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır:

“Nefsi kendisi için aşağılık olan birisinden hayır bekleme.”⁴⁹

Zira artık o zillet ve alçaklıkla yakınlaşmıştır, yüceliği anlayamaz ve hayırlı bir işi kendi menfaatine ters görür; hatta menfaatini rezilliklerde

⁴⁸ Tuhefu'l-Ukul, s. 362.

⁴⁹ Şerh-i Gururu'l-Hikem ve Dururu'l-Kelim, c. 2, s. 237.

bulmaya çalışır. Zelil ve değersiz bir benlikten yüce ve değerli bir amel meydana gelemez. Zira İmam Ali'nin (a.s) buyruğuna göre zelil ve aşağılık bir nefis, alçaklıklarla ve rezilliklerle yakınlaşmıştır ve onlardan ayrılamaz:

“Zelil nefis, alçaklıklardan ayrılmaz.”⁵⁰

Aşağılık insan, rezilliklere ve alçaklıklara alışmıştır ve varlığını, onlara yakınlıkta görmektedir. Bundan dolayı onlardan ayrılamaz. Yaptığı her uygunsuz amelle, yeni tecrübeler elde edecek ve ahlâkî rezilliklerle ilişkisi daha da sağlamlaşacak ve bu ilişki ne kadar sağlamlaşsa, o insanı kötülüklerden ayırması o kadar güçleşecektir.

3.3. Tekebbür ve İsyan

İmam Cafer Sadık'ın (a.s) nefsin zilletinin neticesi olarak zikrettiği diğer bir şey de tekebbür ve isyandır:

“Nefsinde zillet gören kimseden başka hiç kimse tekebbür etmez ve isyan etmez.”⁵¹

Benliğini aşağılık ve zelil gören ve eksiklik duygusuna sahip kimse, bunu gizleyebilmek için bir savunma mekanizması geliştirir ve ahlâkî rezilliklerden ve şeytanî sıfatlardan olan tekebbüre yönelir. Bu şekilde kendisini zillet ve alçaklıktan kaynaklanan baskıdan kurtarmaya çalışır.

3.4. Nifak ve İkiyüzlülük

Emirülmüminin Ali'nin (a.s) bir hadisinde nefsin zilletinin neticelerinden başka birisi zikredilmiştir. Bu netice, nifak ve ikiyüzlülüktür. İmam bu konuda şöyle buyurmaktadır:

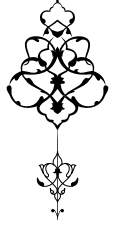
“İnsanın nifakı, nefsinde hissettiği zilletinden kaynaklanır.”⁵²

Fert benliğinde zilleti hissettiğinden ve bu duyguyu oluşturan sebeplere direneme gücünün olmayışından dolayı görünüşte kendisini di-

⁵⁰ Şerh-i Gururü'l-Hikem ve Dururü'l-Kelim, c. 2, s. 2.

⁵¹ Usul-u Kafi, c. 2, Babu'l-Kibr, s. 236, 17. Hadis.

⁵² Şerh-i Gururü'l-Hikem ve Dururü'l-Kelim, c. 2, s. 298.

renemediği şeye uyumlu gösterir ancak ondan intikam almak için de benliğinde zıt ve muhalif davranışlar sergilemeye başlar.

Bölüm Özeti

Zarar oluşturan yöntemlerin dördüncüsü, aşağılama yöntemidir ve birçok ayet ve hadis bunu yasaklamıştır. İnsan, yaratılmışların en şerefli ve Allah'ın yeryüzündeki halifesidir. Aşağılamanın insanın izzetiyle direk bir ilişkisi olduğundan kanun koyucu tarafından yasaklanmıştır. Birçok hadiste Müslümanların birbirine saygı göstermesi emredilmiş ve aşağılaması da yasaklanmıştır. Aşağılayıcı hareketlerde bulunanlara azap vaat edilmiştir ve bu, şariat açısından haram olan bir davranış şekline delalet etmektedir.

Aşağılama farklı kalıplarda ortaya çıkan bir davranış şeklidir. Alaya alma, sitem etme, ayıp arama, sövme, iftira, itham altında bırakma ve son olarak dayak atma ve vurma gibi davranış şekilleri, aşağılamanın büründüğü kalıplardandır. Başka bir ifadeyle, bu sayılanlar aşağılamanın mıs-daklarından. Bu davranış şekilleri ahlâkî rezilliklerden sayılmaktadır ve birçok ayet ve hadis bu hareketleri yapmanın haram olduğuna delalet etmektedir. Kitap metninde bunlardan bazılarına değinilmiştir.

Bu davranışın istenmeyen sonuçları olarak, aşağılanma duygusu, kendini küçük görme, kendine güven temellerinin zaafı, günaha girme duygusu, utanç, depresyon ve toplumdan uzaklaşma, düşmanlık ve kin-darlık, kötülüklere yönelme, nifak ve ikiyüzlülük ve diğer durumlar sayılabilir. Bunlardan her biri tek başına bireyin yaşantısını tehlike ve zararlarla karşı karşıya getirebilir.

Beşinci Bölüm

Cedel ve Mira' (Tartışma)

Öğrencilere yönelik doğru olmayan davranışlardan birisi de cedel ve mira' yöntemidir. Cedel ve mira' Türkçede cebelleşmek, inatlaşmak, ağız kavgası, münakaşa etmek, çekişmek ve tartışmak anlamlarına gelmektedir. Elbette Kur'ân'a ve rivayetlere göre cedel (tartışma), iyi veya kötü olabilir ve bu başlıkta kastedilen, cedelin (tartışmanın) kötü olanıdır. Konunun açıklığa kavuşması için cedel ve mira'nın tanımını ve çeşitlerini beyan edeceğiz ve sonra da kötü olan çeşidine ve sonuçlarına değineceğiz.

1. Kavram Tanımlaması

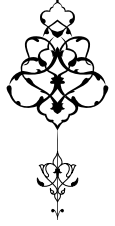
1.1. Cedel

Cedelin lügatteki tanımı, istihkâm ve kuvvettir. Arapça'da "cedeltu'l-habl" yani "ipi sağlam dokudum" demektir ve cedel bu kökten alınmıştır. Sağlam oluşturulmuş her şey için, cedelin türevleri kullanılır. Örnek olarak; sağlam sipere "der'un mecdule" denir, sağlam inşa edilmiş saraya "micdal" ve deve ipine de "cedil" denir.¹

Müfaale babının mastarı olan ve mübareze ve savaş anlamına gelen "cidal" kelimesinin tanımı da aynı şekildedir. Zira her iki taraf da diğer tarafın görüşünün değişmesini ve inancından vazgeçmesini istemektedir. Elbette cidalin aslında güreş anlamına geldiği söylenmiştir ve güreşte her iki taraf da karşıdakini "cidale"ye yani sert zemine vurmaya çalıştığından bu spora cidal/güreş denmiştir.² Her iki tanım da doğru olabilir. İlk tanımda cidal, sözlü mücadele anlamındadır. İkinci tanımda ise, fiziksel mücadele anlamındadır.

¹ Lisani'l-Arab ve Mufredatu Rağıb, Cedel kelimesi.

² Mufredatu Rağıb, cedel kelimesi.

Cedel ıstılahta, iki taraftan birinin kendi görüşünü ispat etmesi veya karşı görüşü iptal etmesidir. Karşı görüşün savunucusu, savunduğu görüşü terk etsin diye bu ilmî diyalog kullanılır. Cedelde her iki taraf da hakkın ispatı peşinde değillerdir. Her iki görüşün kabul ettiği bilgilerden (doğruluğundan şüphe edilmeyen umumî kaidelerden) istifade edilir. Bu bilgilerin hak ile uyuşup uyuşmadığına da bakılmaz. Her halükârda bu yöntemin kendine has temelleri, kuralları, şartları ve faydaları vardır ki mantık ilminde bunlara değinilmiştir.³

1.2. Mira'

Rağıb İsfahanî, “mirye”nin tereddüt ve şek anlamında olduğunu ve “mumarat” ve “imtira”ın da hakkında şek olan konu için karşılıklı bahsetme ve delil getirme olduğunu söylemektedir. İsfahanî, aslının “meryetu'n-Nage” yani “süt alma kastıyla devenin memesine el çektim” cümlesinden olduğunu belirtmektedir.⁴

Lisanu'l-Arab'ın yazarı İbn Manzur da bu tanıımı teyit etmekte ve şöyle demektedir: “Mirau kelimesi, imtira' ve şekten türemiştir ve insan, koyundan süt alabilmek için onu sağması gibi münazara ettiği kimseden onun sözünü ve delilini çekip almaya çalıştığından aslı lügatte cidal manasındadır. Bundan dolayı münazaraya “mumarat da denmektedir. Zira her iki taraf da birbirine karşı kullanabilmek için diğerinin istidlalini ve delilini almaya çalışmaktadır.”⁵

Dehhoda da mira'ı ağız kavgası, mücadele ve çekişme olarak tanımlamış ve karşıdakinin sözünün tesirini azaltmak veya şahsını aşağılamak için inatçılık etmek ve alaya almak olarak beyan etmiştir. Dipnotta da, Akrabu'l-Mevarid'den nakille “Mücadele aslında muhalebedir (dışarı çekmektir). Her iki tarafın da gerçekte diğerinde bulunan delili ve istidlali ağzından almaya çalışmasıdır.”⁶

³ el-Mantık, Allame Muhammed Rıza Muzaffer, 3. Bölüm, 6. Bab, 2. Fasıl, Cedel s - natı, s. 371.

⁴ Mufredatu Rağıb, me-ra-ye kelimesi.

⁵ Lisanu'l-Arab, me-re-e kelimesi.

⁶ Lugatnâme-yi Dehhoda, mira' maddesi.

Beyan edilenlerden anlaşılmaktadır ki mira' lügatte, sözlü olarak cedel ve karşılıklı hasım olma anlamındadır. Istılahta ise mira' ve cedel arasında bir takım farklılıklar dile getirilmiştir.

Merhum Allame Meclisî (r.a) mira' ve cedelin farkı hakkında şöyle demektedir: “Eğer karşılıklı konuşmanın amacı diğerini yenmek ve onu aciz bırakmak olursa bu mira'dır. Ancak amaç hakkın ortaya çıkması ise bu mira' değildir.”⁷

Merhum Nerakî (r.a) Camiu's-Saadet adlı eserinde mira'ı, başka birinin sözüne zarar vermek, onu aşağılamak ve hakaret etmek, aynı zamanda kendinin daha üstün olduğunu göstermek amacıyla itiraz etmek olarak beyan etmiştir. Cidalı de mira'ın bir türü saymakta ve inanç konuları bahsinde irdelenmesi gerektiğini açıklamıştır. Husumeti de hakkın edası ve malın kullanımı için sözel bazda olması gerektiğini beyan etmiştir. Sözün devamında şöyle demektedir: Cidal, karşı taraf bir şey söylememişken diğer tarafın söylemiyle başlar. Bazen de diğer tarafın sözüne itiraz amacıyla cidal ve husumetle başlar. Hâlbuki mira' her zaman hakaret, aşağılama ve karşı tarafın sözünü etkisiz kılmak amacıyla yapılan itirazdır. Bundan dolayı taciz başlığında değerlendirilir. Bu davranışın kaynağı, ya düşmanlık veya hasettir. Hâlbuki cidal düşmanlık, haset veya başka bir nedenden dolayı olabilir.⁸

Şehid-i Sani Zeynuddin ibn Ali ibn Ahmed Amulî de mira'ın itiraz boyutuna vurgu yapmıştır ve bunun da dinî ve ilahî olmadığını beyan etmiştir.⁹

Beyan edilenlere göre mira' ve cedelin arasındaki farkları aşağıdaki şekilde sıklara ayırabiliriz:

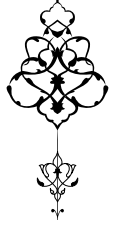
1- Bu eylemin insan tarafından fiile dökülmesi açısından, mira' sadece itirazdır, cedel ise hem itirazdır ve hem de hiçbir şey yokken başlangıçta fiile dökülebilir.

2- Hedef açısından, mira' aşağılama ve eziyet etme kastıyla yapılır ve bunlar genel olarak dinî amaçla yapılmamaktadır. Cedelde ise dinî amaç olabilir de olmayabilir de.

⁷ Biharu'l-Envar, c. 75, s. 129.

⁸ Camiu's-Saadet, c. 2, s. 282.

⁹ Munyetu'l-Murid fi Adabi'l-Mufid ve'l-Mustefid, s. 172.

3- Çıkış kaynağı açısından, mira'nın düşmanlıktan veya hasetten kaynaklandığı söylenebilir. Cedelde ise kaynak düşmanlık ve haset olmayabilir. Kendini ve konumunu müdafaa ve kendini sevmek gibi nedenlerden dolayı da ortaya çıkabilir.

4- Konu açısından, cedel genellikle inanç ve marifet ile ilgili konularda kullanılır. Ancak mira' her konuda kullanılabilir.

O halde cedel ve mira' arasındaki ilişkiyi umum ve hususu mutlak olarak tanımlayabiliriz. Yani cedel mira'a göre daha geneldir. Cedel iyi veya kötü olabilir. Ancak mira' her zaman kötü cedel kategorisinde değerlendirilir. Daha dakik bir ifadeyle, mira' kötü cedele ait özel bir çeşittir ve başka birisini aşağılamak ve sözünü etkisizleştirmek için düşmanlık ve haset ile gerçekleştirilir. Bizim zararlı yöntemler konusundaki cedel ve mira'dan kastımız kötü olan cedeldir ve genelde eğitmen ve öğrenci arasında ağız kavgası ve çekişme dediğimiz tabirlerle gerçekleşmektedir.

2. Cedel ve Mira' (Tartışma) Çeşitleri

Geçmiş beyanlardan anlaşıldığı üzere cedel ve mira' lügat açısından iyi ve kötü olarak vasıflandırılmamaktadır ve bunları yapana iyiliği emir ve kötülükten nehiy ilkesi icra edilmez. Ancak ıstılahta iyi ve kötü olmak üzere ikiye ayrılır ve iyiliği emir ve kötülükten nehiy ilkesi uygulanır. Bu sınıflandırmayı Kur'an-ı Kerim'de görmekteyiz. İslâm Peygamberi Hz. Muhammed'e (s.a.a) hitaben şöyle buyurulmaktadır:

﴿أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ

رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ﴾

“(Resulüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütlerle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele (cidal) et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir.”¹⁰

Merhum Allame Tabatabaî bu ayet'in açıklamasında şöyle demektedir: “Subhan olan Allah öğüdü (mev'iza) güzel (hesene) kelimesi ile ve mücadeleyi de (cidal) en güzel (ehsenu) kelimesi ile ilişkilendirmiştir.

¹⁰ Nahl, 125.

Anlaşıyor ki öğüdün güzel olmayanı ve cidalin de en güzel ve güzel olmayan türleri de vardır.”¹¹

Ankebut suresinin 46. ayeti de bu sınıflandırmaya işaret etmektedir:

﴿وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ ...﴾

“İçlerinden zulmedenler bir yana, ehl-i kitapla ancak en güzel yoldan mücadele (cidal) edin...”¹²

Allame Tabatabaî bu ayetin açıklamasında cidal-i ehzen konusunu tefsir etmekte ve şöyle demektedir: “Mücadele, kötü huy, aşağılama ve hakaret olmadığında iyi olur. İyi mücadelenin özelliklerinden birisi de hasıma eziyet olmayacak şekilde konuşmada yumuşak olmaktır. Aynı şekilde ferdin hasmına yaklaşmasını da sağlamalıdır. Öyle ki birbirleriyle uyum içinde olmalı ve hakka ulaşma yolunda birbirlerine yardımcı olmalılarıdır. Yumuşak huylu olmak ve empati kurmak güzel mücadeleyi geliştirir ve onu en güzel mücadele yapar. Bundan dolayı zalimlere bu şekilde davranmak istisna edilmiştir. Zalimler öyle kimselerdir ki, yumuşak huylu olmanın onlara hiçbir katkısı yoktur (ve onların kalbini hakka yönlendirmez). Hatta onlar yumuşak huyluluğu fert için bir tür zaaf, gevşeklik ve zillet saymaktadırlar. O halde en güzel mücadelenin onlara hiçbir faydası yoktur.”¹³

Ayetin devamında hasıma nasıl yaklaşılması gerektiği ve empati kurup yol arkadaşlığı etmeye neden olacak en güzel cidalin başlangıç noktası beyan edilmiştir:

﴿...وَقُولُوا أَمَّا بِالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَأُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَالْهَنَاءِ وَالْهَيْكَمِ وَاجِدٌ وَنَحْنُ لَهُ

﴿مُسْلِمُونَ﴾

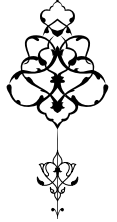
“...ve deyin ki: Bize indirilene de, size indirilene de iman ettik. Bizim Tanrımız da sizin Tanrınız da birdir ve biz O'na teslim olmuşuz.”¹⁴

¹¹ Tefsiru'l-Mizan, c. 12, s. 272.

¹² Ankebut, 46.

¹³ Tefsiru'l-Mizan, c. 16, s. 137.

¹⁴ Ankebut, 46.

Mira' da cedel, mücadele ve genel itibariyle tartışma anlamına gelirse, aynı sınıflandırma onun içinde doğru olur ve bu Emirülmüminin İmam Ali'nin (a.s) sözünde beyan edilmiştir:

“Gençlerinize mira’ı, orta yaşlılarınıza tefekkürü ve yaşlılarınıza sükûtu tavsiye edin.”¹⁵

Bu hadiste mira' iyi cidal anlamında kullanılmıştır. Zira gençler bu şekilde kavrama rûştüne ulaşacak, düşünme gücüne erişecek ve istidlal yeteneğine sahip olacaklardır. Ancak mira'ın ıstılahtaki manası ve cidal ile arasındaki farklar dikkate alınırsa, iyi ve kötü sınıflandırmasının onun için geçerli olmadığı kabul edilir. Hatta mira' hakkındaki tanımdan ve ıstılah manasından anlaşılıyor ki o kötü cidaldır ve aşağılama, hasmı susturma ve ayıp ortaya çıkarma amacıyla yapılır. Zira mira' ya inattan ya hasetten ya da başka bir nefsi nedenden kaynaklanmaktadır.

1.1. Yerilen Tartışma¹⁶

Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinde ve Masum İmamların (a.s) rivayetlerinde tartışmanın defalarca yasaklandığına şahit olmaktayız. Münazara ve cidalin ilmî tartışmalarda bir yöntem olması ve istenen sonuçlara da ulaşabildiği ve akil insanların gündelik hayatlarında da bu yöntemi kullandığı dikkate alınırsa, şüphesiz bu nehyin mutlak manada tartışma için olmadığı anlaşılır. Hatta yerilen tartışmaya delalet eder. Bu başlıkta ilk olarak ayet ve rivayetlerdeki yasaklamaları ele alacağız ardından da sebep ve sonuçlarına değineceğiz.

A) Ayet ve Rivayetlerde Tartışmanın Yasaklanması

Dinî metinlerde tartışma bazen mutlak olarak yasaklanmıştır. Örnek olarak Ebu Derda'nın ve diğerlerinin naklettiği bir hadisi ele alacağız: “Bir gün dinî bir konu hakkında tartışıyorduk. Yanımıza Peygamber geldi ve halimizi görünce öyle sinirlendi ki onu asla böyle görmemiştik. Sonra şöyle buyurdu:

¹⁵ Nehcu'l-Belağa, 285. kısa söz.

¹⁶ Cedel ve mira' kelimelerini bundan sonra tartışma olarak tercüme edeceğiz (müt).

Bilin ki sizden önceki insanlar tartışma yüzünden helak oldular. Tartışmayı bırakın. Zira mümin mira' etmez. Tartışmayı bırakın. Zira mira' ehli tamamen ziyandadırlar. Tartışmayı bırakın. Zira ben kıyamet gününde tartışan kimseye şefa'at etmeyeceğim. Tartışmayı bırakın. Tartışmayı sadıkane bırakın kimsenin cennetin alt, orta ve üst katında üç evi olacağına kefil olurum. Tartışmayı bırakın. Zira putlara tapınmaktan sonra Rabbimin beni yapmaktan sakındırdığı ikinci şey tartışmadır.”¹⁷

Gördüğünüz gibi Hz. Peygamberin (s.a.a), ashabının bu davranışına şahit olmasından sonra sinirlenmesi ve nehyi tekrar tekrar söylemesi, tartışmanın yasak olduğuna sağlam bir delildir.

Başka hadislerde tartışma aşağılık hastalıklardan ve şeytanın özelliklerinden sayılmıştır. İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Tartışma kötü bir hastalıktır ve insan için ondan daha kötü bir özellik yoktur. Tartışma şeytanın ve onun takipçilerinin huyudur. Kendisinin ve diğer insanların cahil olduğunu ve dinin hakikatlerinden mahrum kaldığını bilen hiçbir insan tartışmaz.”¹⁸

Başka bir hadiste de İmam Ali Rıza (a.s) şöyle buyurmaktadır:

“Tartışma, Allah'ın kitabında küfürdür.”¹⁹

Sekizinci İmam'ın bu sözü belki de Mümin suresinin dördüncü ayetine işaret etmektedir:

﴿ مَا يُجَادِلُ فِي آيَاتِ اللَّهِ إِلَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَا يَغْزُوكَ تَقْلُبُهُمْ فِي الْبِلَادِ ﴾

“Kâfirlerden başkası Allah'ın ayetleri hakkında tartışmaz.”²⁰

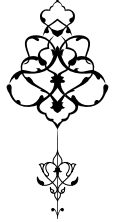
Aynı surenin 35 ve 56. ayetleri de kâfirlerin tartışma nedenlerinin onların kibir ve gururundan kaynaklandığını ve davranışlarının neticesi olarak Allah'ın ve müminlerin bu şahıslara karşı şiddetli gazabını ve onların kalplerine mühür vurulduğunu ifade etmektedir:

¹⁷ Biharu'l-Envar, c. 2, s. 138, 54. Hadis.

¹⁸ Biharu'l-Envar, c. 2, s. 134, 31. Hadis.

¹⁹ Vesailu's-Şia, c. 18, s. 150, 70. Hadis.

²⁰ Mümin, 4.

﴿الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَتْهُمْ كَثِيرٌ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ

أَمَنُوا كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى كُلِّ قَلْبٍ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ﴾

“Kendilerine gelmiş hiçbir delil olmadığı halde Allah’ın ayetleri hakkında tartışanlar gerek Allah yanında, gerekse iman edenler yanında büyük bir nefretle karşılanır. Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler.”²¹

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَتْهُمْ إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ مَا

هُمْ بِبَالِغِهِ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾

“Kendilerine gelmiş kesin bir delil olmaksızın, Allah’ın ayetleri hakkında tartışanlar var ya, hiç şüphe yok ki, onların kalplerinde, asla yetişemeyecekleri bir büyüklük hevesinden başka bir şey yoktur. Sen Allah’a sığın. Kuşkusuz O, işiten ve görendir.”²²

Şüphesiz eğer bir insan, kalbi mühürlenir de hakikatleri kavrayamaz ve ilahî maarifleri kabul edemez duruma gelirse, küfür ve şirkin pençesine düşer ve Allah ile savaşa kalkışır.

Bazı hadislerde de hatta kendisi haklı olduğu halde tartışmayı bırakan kimsenin imanının kemale ereceği ve imanın hakikatini anlayacağı ve bu şahsın insanların en takvalısı olduğu beyan edilmiştir.

Allah Resulü (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

“Kul, tartışmayı haklı olsa dahi bırakmadıkça imanın hakikatine ulaşamaz.”²³

İmam Cafer Sadık’ın (a.s) Hz. Peygamber’den nakille buyurduğu uzun bir hadis de şöyledir:

“İnsanların en takvalısı, haklı olduğu halde bile tartışmayı terk eden kimsedir.”²⁴

Zikredilen hadislere dikkat edilirse görülür ki insan haklı olsa da olmasa da ve hangi konu hakkında yapılıp yapılmayacağına değinilmeksizin

²¹ Mümin, 35.

²² Mümin, 56.

²³ Biharu'l-Envar, c. 2, s. 138, 53. Hadis.

²⁴ Biharu'l-Envar, c. 2, s. 127, 3. Hadis.

genel olarak tartışma yasaklanmıştır. Gerçekte bu yöntemin mutlak anlamda kendisi yasaklanmıştır ve içerik ve amacına hiç değinilmemiştir bile. Bu yasağın sebebi belki de güzel tartışma yapılıyor olsa dahi, insanı fark etmeksizin güzel olmayan tartışmaya çekmesidir. Ancak bazı hadislerde de tartışma özel durumlarda yasaklanmıştır. Yani bu hadislerde kötü tartışma ve durumları açıklanmıştır.

B) Dinî Metinlerde Yerilen Tartışmanın Çeşitleri

Hakkı İnkâr

İlmî münazara ve tartışmalar daha çok hakikatlerin ortaya çıkması ve üzerindeki perdelerin ortadan kaldırılması için yapılır. Bundan dolayı münazaraya katılan iki taraf ilk olarak: bu amaçla münazaraya katılmalı ve bu amacı gerçekleştirme peşinde olmalıdırlar; ikinci olarak: münazara esnasında karşı tarafın söylediği hak sözü kabul etmelidir. Aksi halde bu tartışma, kötü tartışmanın mısdağlarından biri olacaktır. İmam Hasan Askerî'nin (a.s) İmam Cafer Sadık'tan (a.s) naklettiği bir hadiste güzel tartışma ile güzel olmayan tartışma arasındaki farkın hak sözün kabul edilmemesiyle anlaşıldığı belirtilmektedir. Buradaki ölçü hakkın inkârıdır:

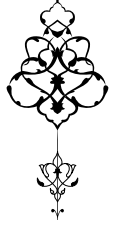
“...Güzel olmayan tartışma ise batıl ehli olan biriyle münazara yapman, onun sana batıl bir delil getirmesi, senin onun batıl delilini Allah'ın ona karşılık getirdiği delille ret etmen, hatta onun delilini inkâr etmen veya batıl sözünü güçlendirmek için doğru bir söz söylemesi ve onun lehine ve senin aleyhine olacak korkusuyla ve ondan kaçmayı bilmediğin için senin o doğru sözü inkâr etmendir.”²⁵

Hadisin sonunda İmam şöyle buyurmaktadır:

“Bu haramdır. Zira sen de aynı onun gibi olursun. O bir hakkı inkâr etmiştir ve sen de başka bir hakkı inkâr etmişindir.”

Bundan daha kötüsü, insanın daha ilk başta hakkı inkâr etmek için böyle bir tartışmaya girmesi ve hak kendisine aşikâr olduğu halde yine de onu inkâr etmesidir. Bu davranış, imanı zayıf olanların davranışdır ve Kur'ân onlar hakkında şöyle buyurmaktadır:

²⁵ Biharu'l-Envar, c. 2, s. 125, 2. Hadis.

﴿يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ﴾

“Hak ortaya çıktıktan sonra sanki gözleri göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi seninle tartışıyorlardı.”²⁶

Bu tartışmanın nedeni şeytanî vesveselerdir. Kur’ân’ın tabiriyle, şeytanlar kendi dostlarına sizinle tartışmaları için gizlice fısıldarlar. Eğer onlara itaat edersen sen de müşriklerden olursun:

﴿وَأَنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَى أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ

لَمُشْرِكُونَ﴾

“Gerçekten şeytanlar dostlarına, sizinle mücadele etmeleri (tartışmaları) için telkinde bulunurlar. Eğer onlara uyarsanız şüphesiz siz de Allah’a ortak koşanlar olursunuz.”²⁷

Bu güruhun amacı hak ile mücadele ve onu yok etmekten başka bir şey değildir. Bundan dolayı mücadeleye girişmişlerdir ve ilahî ayetlerle oynayıp maskara etmektedirler:

﴿وَمَا تُزِيلُ الْمُوسْلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ

لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَمَا أُنْذِرُوا هُزُوءًا﴾

“Biz resulleri, sadece müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kâfir olanlar ise, hakkı batıla dayanarak ortadan kaldırmak için batıl yolla mücadele verirler. Onlar ayetlerimizi ve uyarıldıkları şeyleri alaya almışlardır.”²⁸

İlimsiz Tartışma

Güzel tartışmanın özelliklerinden birisi de münazara konusu hakkında bilgiye sahip olmaktır. Münazarada birbirinin sözlerini anlayabilmeleri için her iki tarafın da bilgisinin olması gerekir. Tartışmada her birinin, diğerine gizli kalmış noktaları açığa çıkarması gerekir ve böylelikle karşı tarafı savunduğu görüşü kabul etmeye mecbur bırakır. Aksi

²⁶ Enfal, 6.

²⁷ Enam, 121.

²⁸ Kehf, 56.

halde bu tartışmanın sonucu şaşkınlık, düşmanlık, inat, bitkinlik, hüsrân, Allah'ın haramını helâl, helâlini haram etmekten ve mantık çerçevesinden dışarı çıkmaktan başka bir şey olmaz. Cabir Cu'fî'nin İmam Cafer Sadık'tan (a.s) naklettiği hadiste İmam şöyle buyurmaktadır:

“Bir grup babamın (Allah ona rahmet etsin) yanına geldiler ve insanlarla girdikleri tartışmaları anlattılar. Babam da onlara şöyle dedi: ‘Allah'ın kitabındaki nasih ve mensuhları biliyor musunuz?’ Onlar da hayır dediler. Babam onlara ‘O halde sizi tartışmaya zorlayan şey nedir? Belki siz bilmeden bir haramı helâl veya bir helâli haram yapmaktasınızdır. Allah'ın kitabı (ve ilahî ahkâm) hakkında konuşacak olan kimse ilahî haram ve helalleri bilmelidir.’ dedi. Onlar da ‘Bizim Mürcie²⁹ olmamızı mı istiyorsun?’ dediklerinde babam ‘Yazıklar olsun size! Ben Mürcie değilim (ve sizi Mürcie inancına davet etmiyorum;) size hakkı söylüyorum.’ dedi.”³⁰

Görüldüğü gibi bu hadiste insanlar ilimsiz tartışmanın kötü sonuçları hakkında uyarılmışlardır. Kur’ân-ı Kerim’de de ilimsiz tartışma yerilmiş ve sebebinin asi şeytana uymak olduğu beyan edilmiştir:

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَّرِيدٍ﴾

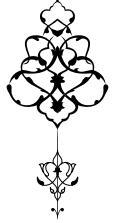
“İnsanlardan, bilgisi olmaksızın Allah hakkında tartışmaya giren ve her inatçı şeytana uyan birtakım kimseler vardır.”³¹

Aynı surenin sekizinci ayetinde de yine ilimsiz tartışmaya işaret edilmiş ve sonraki ayetinde de bu insanların amacının temelsiz çekişme ve Allah yolundan insanların saptırılması olduğunu beyan etmiştir:

²⁹ Mürcie, İmam Ali'nin (a.s) şahadetinden ve hilafete Muaviye'nin geçmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Bu fırka, İmam Ali'nin (a.s) imametini de, Muaviye'nin hilafetini kabul etmeyen Haricilere ve İmam Ali (a.s) taraftarlarına karşı ortaya çıkmıştır. En çok Haricilere karşı muhalefet etmişlerdir. Zira Hariciler bir Müslümanın büyük günah işlediği takdirde kâfir olduğuna inanmaktaydılar. Mürcie de büyük günahların işlenmesinin küfre sebep olmadığını söylemişler, bundan dolayı suskunluk politikası uygulamışlardır. Haricilerle tartışmalarında halifenin büyük günah işlemesi durumunda imandan çıkmadığını ve kendisine itaatın vacip olduğunu iddia edip Muaviye'nin hükümetinin Allah'ın bir takdiri olduğunu ve ona itaatın de vacip olduğunu söylemişlerdir. Ferheng-i Fırak-ı İslâmî, Dr. Muhammed Cevad Meşkur, s. 401 ila 407.

³⁰ Biharu'l-Envar, c. 2, s. 139, 59. Hadis.

³¹ Hacc, 3.

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ ثَانِي عِطْفِهِ﴾

﴿لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَنَذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ﴾

“İnsanlardan bazıları, bir bilgisi, bir rehberi ve (vahye dayanan) aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın, Allah hakkında tartışır. Allah yolundan saptırmak için yanını eğip bükerek (kibir ve azamet içinde) Allah hakkında tartışmaya kalkar. Onun için dünyada bir rezillik vardır; kıyamet gününde ise ona yakıcı azabı tattıracağız.”³²

İlimsiz tartışma iki şekildir; ya fert cahildir ve bir âlim ile cedale girer veya fert tartışacağı konu hakkında âlimdir ama tartıştığı kimse cahildir. Bu iki şekil de yerilmiştir. Zira her ikisinin de kendine göre kötü sonuçları bulunmaktadır. İmam Ali Rıza’dan (a.s) nakledilen bir hadiste şöyle buyurmaktadır:

“Âlimlerle tartışmaya girişme. Zira seni ret ederler. Cahil ve sefihlerle de tartışmaya girişme. Zira onlar da seni cahil ve bilgisizlikle suçlarlar.”³³

Başka bir hadiste İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmaktadır:

“Varaka b. Nevfel ne zaman kardeşi Huveylid’in kızı Hatice’nin (s.a) yanına gitse şöyle tavsiye ederdi: Ey kardeşimin kızı! Âlimlerle ve cahillerle tartışma. Zira cahille tartışırsan seni zelil ve rezil eder. Eğer âlimle tartışırsan (senin cahilliğinden dolayı) ilmini senden esirger. Âlimlerin eliyle saadete eren kimseler şüphesiz onlara uyan kimselerdir.”³⁴

Faydası Olmayan Durumda Tartışma

İslâmî bilgilerde, gereksiz olan durumlarda sükût etmek insan için güzel özelliklerden sayılmıştır. Zira sükût ve dilin korunması nedeniyle insan dil sebebiyle duçar olduğu birçok hata ve gûnahtan korunur. Sonuçta güzel bir İslâm’a ve değerli bir imana sahip olur. İmam Cafer Sadık (a.s) ceddinden nakille Hz. Peygamber’in (s.a.a) şöyle buyurduğunu bildirmiştir:

“İslâm’ın insanı güzelleştirmesine neden olan şeylerden birisi de faydasına olmadığı zamanlarda konuşmamasıdır.”³⁵

³² Hacc, 8 ve 9.

³³ Biharu’l-Envar, c. 2, s. 137, 45. Hadis.

³⁴ Biharu’l-Envar, c. 2, s. 130, 16. Hadis.

³⁵ Biharu’l-Envar, c. 2, s. 136, 37. Hadis.

Başka bir hadiste İmam Ali Rıza (a.s) Abdulazim Hasanî vasıtasıyla Şialarına selam gönderdikten sonra şöyle buyurmaktadır:

“...Onlara faydalarına olmayan durumlarda konuşmamayı ve tartışmayı terk etmeyi emret...”³⁶

Her iki taraf için de konunun açık olduğu veya hiçbirinin diğerinin delillerini anlamadığı yahut inat ve diğer ahlâkî rezilliklerden dolayı birbirinin sözünü kabul etmeme ya da tartışma ortamının birbirine yakınlaşmayı engeller nitelikte olması gibi durumlar, münazara ve tartışmanın her iki tarafın da faydasına olmayan durumlardır ve bu durumlarda tartışmanın terki önemle tavsiye edilmiştir. Bir hadiste, adamın biri ile İmam Hüseyin'in (a.s) arasındaki diyalog şöyle nakledilmektedir:

“Adam İmam'a hitaben 'Otur da din hakkında münazarda bulunalım' dedi. İmam da adama cevaben şöyle buyurdu: Ben kendi dinimi biliyorum ve benim hidayet yolum benim için açıktır. Eğer sen kendi dinine cahilsen, git kendi dinini öğren. Benim tartışma ile işim olmaz. Şüphesiz şeytan insanın kulağına 'insanların senin cahil olduğunu düşünmemeleri ve münazarada aciz olduğunu sanmamaları için onlarla din hakkında tartış' diye vesvese verir.”³⁷

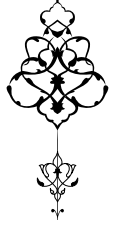
Görüldüğü gibi İmam insana açık olan konularda tartışmayı yasaklamıştır ve onu şeytanın vesvesesi kabul etmektedir. Hadisin devamında İmam Hüseyin (a.s) tartışmayı genel olarak dörde ayırmış ve her birinin ahlâk dışı sonuçlarına işaret etmiştir:

“Tartışma dört şekildir. Ya arkadaşınla bir şey hakkında tartışırsın ki bu durumda birbirinize iyilik etmeyi bırakmış, rezil rüsva etmeye yönelmişsiniz ve ilmi zayi etmişsinizdir. Veya her ikiniz de bir konu hakkında cahilsinizdir ki bu durumda konuyu gündeme getirmeniz ve aranızda tartışmanız temelden cahilcedir. Yahut sen bir konuyu biliyorsundur ve arkadaşın bilmiyordur ki bu durumda sen onun ayağının kaymasına ortam hazırladığın için ona zulüm etmişsindir. Ya da arkadaşın konuyu biliyordur ve sen cahilsindir ki bu durumda da onun saygınlığını korumayıp onun makamına itinasızlık etmişsindir. Her dört durum da olması imkânsız bir durumdur (yani bir Müslüman böyle davranmamalıdır). Kim insafli olursa, hakkı kabul ederse ve tartışmayı bırakırsa, imanını sağlamlaştırır, diniyle yoldaşlığını güzelleştirmiştir ve aklını korumuştur.”³⁸

³⁶ Biharul-Envar, c. 74, s. 230, 27. Hadis.

³⁷ Biharul-Envar, c. 2, s. 135, 32. Hadis.

³⁸ Biharul-Envar, c. 2, s. 135, 32. Hadis.

Allah'ın zatı veya açık ve sade deliller kullanmadan münazara etmek gibi anlaşılması imkânsız olan konularda tartışmak, kötü olan ve yerilen tartışmanın misdaklarından. Konunun daha fazla uzamaması için sözü kısa kesiyoruz.³⁹

3. Eğitim Alanında Tartışma Yöntemi

Geçmiş konulardan anlaşılacağı üzere tartışma genel anlamda ve hadislerin tabiriyle 'haklı olursa dahi' ve aynı şekilde değişik durumları beyan edilen güzel olmayan tartışmalar dinî metinler açısından yasaklanmıştır. Genelde Müslümanların ve özelde de ebeveynlerin ve öğretmenlerin davranışları arasında olmaması gerekir. Zira ebeveyn ve evlât ve öğretmen ve öğrenci ilişkisi, etkileyen ve etkilenen ilişkisidir. Ebeveyninden ve öğretmeninden görülen her hareket, evlât ve öğrenciye süratle intikal olur. O halde, eğer bir davranış şekli din tarafından yasaklanmışsa, o yasağa ilk etapta eli altındakileri etkileme gücü bulunan kimselerin uyması çok önemlidir. Ne yazık ki bazı öğretmenlerin öğrencilere bu davranış şeklini kendi görüşlerini kabullendirmek için kullandıklarını görmekte ve öğrencilerle gereksiz yere çekişip tartıştıklarına şahit olmaktayız. Öğretmenini kendisi için örnek gören öğrenci, mantıklı ve açık delillerle kendisine davranılması beklentisi içindedir ve mantıksız davranışlardan hoşlanmaz. Başka bir ifadeyle öğrenciyle tartışmak, genellikle öğrenciyi susturmak için gerçekleştirilir. Zira öğretmen kendisini bilgili ve öğrenciyi de cahil farz etmektedir. Bundan dolayı onun hakikatleri anlamada cahil ve yetersiz olduğunu düşünerek, kendi görüşünü öğrenciye kabullendirmeye çabalar. Ancak bu tür mantıksız davranışların onda olumsuz sonuçlar doğuracağından ve eğitimin amacına ters düştüğünden gafilidir. Şimdi bu olumsuz sonuçları inceleyeceğiz.

4. Tartışmanın Sonuçları

Tartışmanın, muhatabın tartışılan konuda daha faal olması, onda öğrenme amacı oluşturmaması, onun istidlal ve mantıklı düşünme gücünün takviyesi gibi faydalı etkileri vardır. Ancak denge kaybedilirse, güzel

³⁹ Daha fazla bilgi için: Şivehayî Ta'lim der Kur'ân ve Sunnet, Seyyid Mehdi Burumend, s. 104 ila 113. Adab ve Reveşhayî Amuşeş der Sireyi Ma'suman, Seyyid Ali Hüseyinîzade, Tez.

olmayan tartışmaya dönüşür ve nihayetinde kötü sonuçlar doğurur. Bazı hadislerde mutlak olarak yasaklanmasının sebebi de bu olabilir. Zira insanlar tartışma esnasında farkına bile varamadan dengeyi kaybedip tartışmanın usul ve adabına riayet edememektedirler. Merhum Feyz Kaşanî bu konuda şöyle demektedir: “Şüphesiz Masumlar tartışma ve münazarayla yasaklamışlardır. Zira bunların riayet edilmesi gereken adabı ve şartları vardır ve sakınılması gereken afetleri vardır. Çok az kimse bunları uygulayabilir ve adap ve şartlarına göre davranabilir. Bunun dışında güzel tartışma emredilmiştir.”⁴⁰

Merhum Allame Meclisi de Hz. Peygamberin “*İnsanların en takvalısı, haklı olduğunda dahi tartışmayı terk edendir.*”⁴¹ hadisini açıklarken mira'n aslında cedel oluşundan ve güzel olan ve güzel olmayan tartışmanın durumlarını beyandan sonra şöyle demektedir: “...Ancak bu ikisinin (övülen ve yerilen tartışmanın) teşhisi, çok zordur. Birçok durumda daha ilk başlarda onlardan biri diğerine benzemekte ve nefis de onun hakkında çok zarif ve gizli kötü çıkarımlar yapmaktadır. Öyle ki, böyle bir yanlışlığın ortaya çıkmasından kurtulmak Allah'ın lütfundan başka hiçbir şeyle mümkün değildir.”⁴²

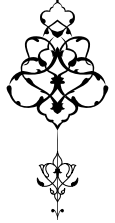
Her halükârda, güzel ve güzel olmayan tartışmanın birbirine benzerliği, insanın istemi dışında güzel olmayan tartışmaya girmesi hatta haklı olduğu durumlarda bile yasaklanmıştır. Zira insanın istemi dışında tartışmaya girmesi durumunda nefisî temayüller, heva ve hevesler atağa geçer ve insanı itidal dairesinden dışarı çıkarır. Buna ilave olarak bazı hadislerde bu davranışın kötü sonuçları hakkında söylemler bulunmaktadır. Bu hadislerde bazen kötülük tohumlarının ekilmesi veya sapkınlık, inhiraf ve fitne çıkartıcı gibi genel sonuçlarından bahsedilmiştir. İmam Ali'den (a.s) nakledilen bir hadiste şöyle geçmektedir: “*Tartışma, kötülük tohumudur.*”⁴³ Başka bir hadisinde de şöyle buyurmaktadır:

⁴⁰ Molla Muhsin Feyz Kaşanî, el-Hakaiku fi Mehasini'l-Ahlâk ve Gurretul-Ayni fi'l-Mearifi ve'l-Hikem, s. 23.

⁴¹ Biharu'l-Envar, c. 2, s. 127, 3. Hadis.

⁴² Biharu'l-Envar, c. 2, s. 127, 3. Hadis.

⁴³ Şerhu Gururu'l-Hikem ve Dururu'l-Kelim, Cemaluddin Muhammed Honsarî, c. 1, s. 106.

“Kötülüğün odağı, inat ve tartışmadır.”⁴⁴

Başka bir hadiste de yoldan çıkmayı onun sonucu olarak beyan etmektedir: “Allah Resulü (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

Hiçbir kavim hidayet üzere olduğu yoldan tartışmadan başka bir şey yünden çıkmaz. Ardından şu ayeti tilavet etmiştir: Bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa o mu? dediler. Bunu sana ancak tartışmak için söylediler. Doğrusu onlar kavgacı bir toplumdur.”⁴⁵

Bir başka hadiste de fitne çıkarmak onun bir sonucu olarak gösterilmektedir. Allah Resulü (s.a.a) şöyle buyurdu:

“Tartışmayı terk edin. Zira onun hikmeti (ve faydası) anlaşılmaz ve onun fitnesinden (ve sonucundan) kimse korunaklı değildir.”⁴⁶

Görüldüğü üzere, fitne çıkması, dalalet, inhiraf, kötülüğün ve şerrin meydana gelmesi gibi istenmeyen sonuçlar, güzel olmayan tartışmanın genel sonuçları olarak zikredilmiştir. Ancak birçok hadis de vardır ki onun özel sonuçlarına işaret etmektedir. Bu kötü sonuçlar bazen bireye yöneliktir ki daha çok tartışan kimsenin kendi yakasına yapışır ve bazen de diğer insanlara da sirayet etmekte ve toplumsal zararlara yol açmaktadır.

4.1. Bireysel Sonuçlar

Güzel olmayan tartışmanın bir takım kötü sonuçları vardır. Bunlardan bazıları şahsın kendisinedir. Çekişmeden doğan hüsrân ve zararları şahsın kendisine yönlendirir. Hadislerde de dikkat çekilen bu zararlar şunlardan ibarettir:

A) **İnsanın gururunun yok edilmesi:** Güzel olmayan tartışmada amaç, karşı tarafı susturmak, aşağılamak ve onu yenmek olduğundan, bu amaca ulaşabilmek için her türlü temelsiz söz kullanılmaktadır. Aynı zamanda heva ve hevesler amaca ulaşmak için insanı uygunsuz her hareketi yapmaya zorlamaktadır. Bu da insanın gururunun ayaklar altına

⁴⁴ Şerhu Gururu'l-Hikem ve Dururu'l-Kelim, Cemaluddin Muhammed Honsarı, c. 3, s. 376.

⁴⁵ Sunen-i İbn Mace, c. 1, 48 nolu hadis. Zuhurf, 58.

⁴⁶ Biharu'l-Envar, c. 2, s. 138, 50. Hadis.

alınmasına ve diğer insanların yanındaki itibarının zedelenmesine sebep olmaktadır. İmam Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır:

“Her kim gururunu korumak istiyorsa, tartışmayı terk etmelidir.”⁴⁷

Zira bir kimse çekişmeye ve yersiz tartışmaya yönelirse, akıl dairesi dışına çıkar. Bu durumdayken de kötü hareketlerini derk edemez. Boğulan kimsenin farkına varmadan her şeye el atması gibi, o da hasmını yenmek için yaptığı kötü hareketlerin farkına varamaz. Böylelikle kendi mertliğini, gururunu ve itibarını kaybeder. İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmaktadır:

“İnsanlarla tartışmaya giren kimsenin gururu yok olur.”⁴⁸

B) İyiliklerin yok edilmesi ve kötülüklerin yayılması: Akıl ve mantıktan uzaklaşılması ve hasmı yenmek için her türlü eylemin gerçekleştirilmesi, insanın gittikçe kötü ve çirkin hareketlerinin artmasına neden olur ve güzel hareketleri kötü hareketlerin etkisi altında kalarak ortaya çıkması engellenir. İmam Cafer Sadık'tan (a.s) nakledilen hadiste şöyle geçmektedir:

“İnsanlara kötülük yapmaktan (veya insanlarla çekişmekten) sakının. Zira bu eylem kötülükleri ortaya çıkarır ve iyilikleri gömez.”⁴⁹

İmam başka bir hadiste de kendi eylemleriyle amellerini yok eden insanların yedi grup olduğunu dile getirmekte ve bu gruptan birisinin de din kardeşleriyle devamlı düşmanca tartışan kimseler olduğunu beyan etmektedir:

“Amellerini (kendi elleriyle) yok edenler yedi gruptur: ...Bir grup da her zaman kardeşleriyle düşmanca tartışanlardır.”⁵⁰

C) Kalbin hasta olması: Bir hadiste tartışmanın aşağılık bir hastalık olduğu beyan edilmiştir. Öyle bir hastalık ki bu hadisin tabiriyle, insan için ondan daha kötü ve aşağılık bir şey yoktur. Bu şeytanın ve onun tabilerinin özelliklerindendir. İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmaktadır:

⁴⁷ Nehcu'l-Belağa, 362. Kısa söz.

⁴⁸ Biharu'l-Envar, c. 2, s. 128, 7. Hadis.

⁴⁹ Biharu'l-Envar, c. 2, s. 131, 7. Hadis. Bu babın üçüncü hadisi de husumetin amelleri yok etmesinden bahsetmektedir.

⁵⁰ Muhammed b. Ali b. Hüseyin Şeyh Saduk, el-Hisal, s. 348, 22. Hadis.

“Tartışma kötü bir hastalıktır ve insan için ondan daha kötü bir özellik yoktur. Tartışma şeytanın ve onun takipçilerinin huyudur.”⁵¹

Bu hastalığa devam etmek ve insanın eyleminde ortaya çıkması, günden güne yayılmasına sebep olur ve kalbin hastalanmasını ve bulanıklaşmasını çoğaltır. Öyle ki artık insanın kalbi, hakikatleri görüp anlamaktan mahrum kalır.

Yalan söylemek, faydasız işlerle ilgilenmek, hakikatten kaçış ve benzeri sonuçlar, tartışmanın diğer kötü sonuçları olarak ortaya çıkmaktadır.

4.2. Toplumsal Sonuçlar

A) Düşmanlığın oluşması: Bu davranışın ilk toplumsal etkisi, dostlukları düşmanlıklara çevirmesidir. Zira tartışan kimse, karşı tarafın nefretini uyandıracak mantık dışı hareketler sergiler. Bu durumda tartışan kimsenin haklı olup olmamasında fark yoktur. Zira haklı değilse, mantık dışı hareketlerinin temelsiz olduğu açıktır. Bu davranış muhatabın zihninde, tartışanın taassup ehli, baskıcı ve makul olmayan bir kimse olduğu fikrini oluşturur. Eğer haklıysa da düşmanca tavır takınmasından dolayı muhatabında kendisine yönelik nefret oluşturur. Çünkü bu tavırdan dolayı uygunsuz olan hareketler sergilediği görülecektir ve muhataba yönelik münasebetsiz davranışlarda bulunacaktır. Her şekilde bu davranış, dostluk ilişkisini yok eder ve yerini gittikçe düşmanlığa bırakır. Belki de bundan dolayı İmam Cafer Sadık (a.s) “*Eğer birisini seviyorsan, onunla şakalaşma ve tartışma.*”⁵² buyurmuştur.

Zira şakalaşmak ve tartışma ferdin diğer insanların yanındaki konumunu ayaklar altına alır ve diğer insanların o fertten uzaklaşmasına neden olur. Hz. Süleyman’ın oğluna öğütlerinde şöyle geçmektedir:

“Oğlum! Tartışmaktan sakın, zira faydası olmadığı gibi kardeşler arasında düşmanlık da yaratır.”⁵³

Bu davranışın hiç kimseye bir faydası olmadığı gibi hatta insanların menfaatlerine de terstir ve muhabbet ve dostlukları yok eder.

⁵¹ Biharu'l-Envar, c. 2, s. 134, 31. Hadis.

⁵² Vesailu's-Şia, c. 8, s. 481, 3. Hadis.

⁵³ Biharu'l-Envar, c. 14, s. 134, 9. Hadis.

Emirülmüminin Ali'nin (a.s) Kumeyl'e öğütlerinde de bu nokta açıkça beyan edilmiştir:

“Ey Kumeyl! Tartışmaktan sakın. Zira böyle davranırsan sefihleri kendini aşağılamaya zorlamışsındır ve bu davranış dostlukları yok eder.”⁵⁴

B) Nifak ve ikiyüzlülüğün oluşması: Bu davranışın topluma yönelik kötü sonuçlarından birisi de nifak çıkarmak ve fertlerin ikiyüzlü davranışlarıdır. Zira birlikte yaşayan insanlar, birbirleriyle dostturlar ve bu ilişkinin devamı için çaba sarf ederler. İnsanlar birbirine muhtaçtır ve bu dostluk şemsiyesi altında birbirlerinin sorunlarını birlikte çözerler. Bir kimsenin mantıksızca kendileriyle tartışıp çekiştiğini gördüklerinde ondan nefret eder ve onunla ilişkilerini kesmeyi isterler. Ancak bazı nedenlerden dolayı içten içe ondan nefret ederken görünüşte ilişkilerini devam ettirirler. Bu da insanları nifaka ve ikiyüzlülüğe sürükler. Hz. Peygamber (s.a.a) bir hadisinde bu kötü sonuca işaret etmekte ve insanlara çekişmeyi yasaklamaktadır:

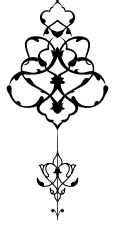
“Tartışma ve husumetten sakının. Çünkü bu ikisi kalpleri kardeşlere karşı hasta yapar ve kalplerde nifakı yeşertir.”⁵⁵

Bu davranıştan dolayı insanların kalplerinde birbirlerine karşı kin, düşmanlık, nefret, nifak ve ikiyüzlülük oluşur. Bu da insan için en kötü hastalıktır. Eğer bu hastalık insanlar arasında yayılırsa, toplumsal ilişkiler dağınık ve toplum emniyeti şiddetli bir tehlikeyle karşı karşıya kalır.

C) Başkalarına eziyet: Daha önce de zikredildiği gibi tartışmada, tartışan kimsenin kibri, gururu ve kendini üstün görme duygusu gibi dinî olmayan amaçlarla tartışmaya girilmektedir. Bu tartışmada tek amaç da karşı tarafı susturmak, aşağılamak ve kendi sözünü kabul ettirmektir. Tartışma böyle bir amaçla yapılırsa doğal olarak karşı tarafı yenmek için her türlü kötü girişimden de geri kalınmayacaktır. Bu durumda da yapılan her şey karşı tarafa eziyetten başka bir şey değildir.

⁵⁴ Biharu'l-Envar, c. 77, s. 286, 1. Hadis. Başka bir hadiste de şöyle nakledilmiştir: “*Tartışmanın meyvesi nefret ve kındır.*” Şerhu Gurur-i'l-Hikem, Cemaluddin Honsarı, c. 3, s. 325. Bir başka hadis: “*Nefret ve kinin nedeni tartışmanın çokluğudur.*” Aynı kaynak, c. 4, s. 122.

⁵⁵ Biharu'l-Envar, c. 73, s. 299, 5. Hadis.

Şehid-i Sani Zeynuddin ibn Ali ibn Ahmed Amulî, Minyetu'l-Murid adlı eserinde başka birisine üstünlük sağlamanın ve ona (sözlü) saldırmanın, aşağılık ve helâk edici iki şehvet olduğunu söylemektedir. Tartışmanın da bu iki aşağılık özelliği takviye eden unsurlar olduğunu belirtmektedir. Bu konudaki sözleri şöyledir: “Tartışma, bu helâk edici sıfatın takviye edicisidir. Tartışma, başka birisine eziyet etmek ve nefret oluşturmaktan ayrı değildir. Bu davranış, kendisine itiraz edilen şahsı, itiraz eden şahsa karşı tüm gücüyle saldırmaya mecbur eder. Haklı olsun veya olmasın fark etmez (kendisini savunur), kendi konumunu takviye etmeye sevk eder ve itiraz edene karşı istediği gibi saldırmaya yönlendirir. Sonunda iki taraf arasında ihtilaf çıkar. Bu iki köpeğin arasında şiddet ve kavganın artması gibidir. Böyle bir durumda her iki taraf da ne kadar güçleri varsa hasmını yenmek için birbirine darbe vurmaya çalışır.”⁵⁶

Eğer toplumda böyle davranışlar yayılacak olsa, kardeşlik ve yardımlaşma toplum arasında yok olur ve yerini düşmanlık, inat, karışıklık ve çatışma alır. Sonunda toplumsal sağlık ve emniyet, çok ciddi buhran ve zararlar karşı karşıya kalır. Doğal olarak bu durum, toplum bireyleri üzerinde, özellikle de yaşı küçük ve tecrübesiz bireyler üzerinde istenmeyen etkiler bırakacaktır.

D) Örnek oluşturmak: Tartışmanın istenmeyen sonuçlarından birisi de öğrencinin eğitimcisi örnek alarak bu kötü özelliği öğrenmesidir. Temelde ebeveyn ve eğitimciler, evlatlar ve öğrenciler için etkili ve sevilen örnekler sayılmaktadırlar. Onların hayatlarına en fazla etki eden örneklerdir. Onlar tarafından sergilenen her hareket, öğrenciler üzerinde özel bir etki uyandırmaktadır. Küçük yaşta öğrencilerde ise daha fazla etki etmektedir. Zira onlar tecrübesizliklerinden, temyiz ve teşhis yetisine sahip olmamalarından dolayı eğitimcilerinin ve ebeveynlerinin hareket ve davranışlarını körü körüne taklit etmekte ve davranışlarını, örnek aldıkları ebeveyn ve eğitimcilerinin davranışlarına benzetme çabasına girmektedirler.

Öğrenci ileriki yaşlarda, her ne kadar temyiz ve teşhis yetisi gelişmiş olsa da ve bir noktaya kadar eğitimcinin kötü ve iyi davranışlarını ayırt

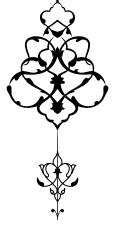
⁵⁶ Minyetu'l-Murid, s. 172. İhya-u Ulumi'd-Din'e de müracaat edilebilir: Muhammed Gazali, c. 3, s. 114.

edebilse de, bu davranışın eğitmen tarafından yapıldığını gördüğünde az da olsa etkilenecek ve bu davranışın kötü olduğuna inancı azalacaktır.

Öğrenci, eğitmeninin kendisiyle tartıştığını gördüğünde, o da ya eğitmeniyle tartışır ya da başka birisiyle. Sonuçta örnek aldığı eğitmeni gibi davranacak ve ondan başka insanlara nasıl davranılması gerektiğini öğrenecektir. Aslında öğrenci tartışma ve düşmanca davranma anını görerek, benliğinde muhatabını susturma, aşağılama, kendini yüceltme ve övme gibi mantıksızca ve bencilce davranma temellerini atmakta ve kişiliğini buna göre oluşturmaktadır. Bu davranışlar, onun toplum tarafından dışlanmasına, bir köşeye çekilmesine ve yalnız kalmasına sebep olacaktır. Zira toplum, bencil ve mantıksız davranışlarını görünce ondan uzaklaşacak ve ilişkilerini kesecektir.

Bölüm Özeti

Zararlı yöntemlerin beşincisi, öğrenciyle cebelleşmek, inatlaşmak, ağız kavgası, münakaşa etmek, çekişmek ve tartışmak anlamlarına gelen cedel ve mira'dır. Cedel (tartışma), eğitim yöntemlerinden birisidir ve öğrencilerin öğrenme, düşünce ve istidlal gücünün takviyesinde etkilidir. Bundan dolayı şeriat koyucunun, akil insanların ve toplumsal örfün kabul ettiği bir yöntemdir. Tartışma, güzel ve güzel olmayan tartışma olarak ikiye ayrılır. Birçok durumda tartışan kimselerin dengeyi gözetemeyip itidali kaybetmelerinden ve güzel tartışmayı bırakıp güzel olmayan tartışmaya ve husumete yönelmelerinden dolayı ayet ve hadislerde yasaklanmıştır. Şeriat koyucunun, kötü sonuçlar doğuracağından dolayı bu durumlarda yasaklaması doğaldır. Bazı hadislerde tartışmanın kötü sonuçlarına değinilmiş ve şeriat koyucunun neden yasakladığı delillendirilmiştir. Kötü sonuçları bazen fert bazen de toplum üzerinde etkili olmakta ve birçok zarara uğramalarına neden olmaktadır. Bu davranışın eğitim ve öğretim alanında ve eğitmen ve öğrencinin özel diyalogunda bir yöntem olarak kullanılması, bireysel ve toplumsal sonuçlarının yanı sıra eğitmenin kötü örnek olarak öğrenciye de bu davranışı öğretmesine neden olmaktadır.

Altıncı Bölüm

Söz ve Eylemin Farklı Olması

Eğitim sürecini birçok sorunla karşı karşıya bırakan ve eğitime birçok zarar veren yöntemlerden birisi de eğitmenin sözlerinin ve eylemlerinin farklı olmasıdır. Eğitim ve öğretimde söz ve eylemin uyumu, asıl konulardandır ve her yerde bu asla riayet etmek gerekir. Yöntemin teknik tanımı yoktur. Ancak eğer gaflet edilir de söz ve eylemin farklılığı bir alışkanlık olarak ortaya çıkar ve eğitmen bu şekilde davranırsa, yöntem ihmali olarak adlandırılabilir ve bu unvanla konu edilebilir.

Bu davranış şekli, yalan, sözden dönme, emanete ihanet ve nifak gibi çeşitli davranışları da kapsamaktadır. Bu davranışlar ne yazık ki, ebeveynlerde, eğitmenlerde hatta topluma mâl olmuş insanlarda sıkça görülmekte ve genelde gaflet üzere sergilenmektedir. Kendine özgü tesirini de bırakmakta ve bireyde itimatsızlık, şüphe, davranış ve inanç sarılması yaratmaktadır.

Bu bölümde ilk önce söz ve eylem uyumu, sonrasında farklılığı hakkındaki ayet ve hadislerle işaret edeceğiz ve daha sonra da doğurduğu kötü sonuçları inceleyeceğiz.

1. Ayetler ve Hadisler Açısından Söz ve Eylem Uyumu

Sadakat ve doğruluk, insanın en çok beğenilen sıfatlarından sayılmakta, hatta nefsi faziletlerin en başında gelmekte ve ahde vefa, emaneti eda, sözde doğruluk ve amelde sadakat gibi diğer başka faziletleri de kapsamaktadır. Bu sıfatlar, bu özelliğin misdaklarındandır. Söz ve eylem uyumu sıfatına sahip olmak, insana dünya ve ahiret saadetinin kapılarını açar. Bundan dolayı birçok ayette ve hadiste bu davranış şeklinin faziletleri ve faydaları beyan edilmiştir. Şimdi özetle bunlara değineceğiz.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ﴾

“Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve doğrularla beraber olun.”¹

Başka bir ayette de “doğrularla” ibaresindeki doğruların kimler olduğunu açıklamaktadır:

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ وَالشَّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ

وَنُورُهُمْ﴾

“Allah’a ve peygamberlerine iman edenler, (evet) işte onlar, Rableri yanında özü sözü doğru olanlardır.”²

Kur’ân-ı Kerim başka bir yerde de doğru olan kimseleri takva ehli olarak tanıtmakta ve onlara verilecek sevabı şöyle beyan etmektedir:

﴿وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ

ذَٰلِكَ جَزَاؤُ الْمُحْسِنِينَ لِيَكْفِرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَشْوَى الَّذِي عَمِلُوا وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُمْ

بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾

“Doğruyu getiren ve onu tasdik edenler var ya, işte kötülükten sakınanlar onlardır. Onlar için Rableri yanında diledikleri her şey vardır. İşte bu, iyilik edenlerin mükâfatıdır. Böylece Allah, onların geçmişte yaptıkları en kötü hareketleri bile örtecek ve yaptıklarının en güzeline denk olarak mükâfatlarını verecektir.”³

﴿لِيَجْزِيَ اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ﴾

“Çünkü Allah sadakat gösterenleri sadakatleri sebebiyle mükâfatlandıracaktır...”⁴

Son olarak, bazı peygamberleri yüceltmek için onların sadakat özellikleri dile getirilmiştir.⁵

¹ Tevbe, 119.

² Hadid, 19.

³ Zümer, 33 ila 35.

⁴ Ahzab, 24.

⁵ Meryem, 41, 54 ve 56. Yusuf, 46.

Hadislerde de sadakat ve emanet özelliklerine özel bir vurgu yapılmış ve bu sıfatların peygamberlerin özelliklerinden olduğu beyan edilmiştir. İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmaktadır:

“Allah Teala, sözünde doğru olanlardan ve emaneti iyi ve kötü demeden sahibine verenlerden başka kimseyi peygamber olarak yollamamıştır.”⁶

Başka bir hadiste İmam Muhammed Bâkır (a.s) şöyle buyurmaktadır:

“Bir şey söylemeden önce sadakati öğrenin.”⁷

Hatta bir hadiste bir kimsenin imanına ve dinine bağlılığını öğrenmek istediğimizde, o şahsın uzun rükû ve secdelerine değil sözünde doğruluğuna ve emaneti koruyuşuna bakmamız söylenmiştir. İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmaktadır:

“Bir kimsenin rükû ve secdelerinin uzunluğuna bakmayın, zira bu onun alıştığı bir şey olabilir ve hatta bunları bırakırsa rahatsız da olabilir. O kimsenin sözünün doğruluğuna ve emaneti korumasına bakın.”⁸

Zikredilen hadislerde doğru sözlülük anlatılmaktadır. Doğru sözlülüğün sınırları geniştir ve çeşitli mısdaqları vardır. Örnek olarak; bir kimse bir haber verse ve verdiği haber gerçeklerle örtüşse veya bir kimseyle ahitleşse ve ahdine vefa gösterse ya da sözlü olarak bir şey söylese ve eylemleri de o sözüyle uyumlu olsa, bu şahsa doğru sözlü denir. Verilen bu örnekler doğru sözlülüğün mısdaqlarındandır.

Zikrettiğimiz söz ve eylemin uyumluluğuna vurgu yapan bu hadislerle ilaveten, özel olarak eyleme vurgu yapan hadisler de vardır. Bu hadisler konuşmak yerine eylem yapılması gerektiğine ve eylemle insanların hidayetine vesile olmaya delalet etmektedir. İmam Cafer Sadık (a.s):

“İnsanları dilinizden başka şeyle (hakka) davet edin. Böylelikle sizde takvayı, çabayı, namazı ve diğer hayırlı işleri görürler. Şüphesiz bu ameller (hakka) davet edicilerdir.”⁹

⁶ Uşulu Kafi, c. 2, s. 85. Babu's-Sıdk ve Edai'l-Emane, 1. Hadis.

⁷ Uşulu Kafi, c. 2, s. 85. Babu's-Sıdk ve Edai'l-Emane, 4. Hadis.

⁸ Uşulu Kafi, c. 2, s. 86. Babu's-Sıdk ve Edai'l-Emane, 12. Hadis.

⁹ Uşulu Kafi, c. 2, s. 86. Babu's-Sıdk ve Edai'l-Emane, 10. Hadis ve s. 64, Babu'l-Vera, 14. Hadis.

İmam bu hadiste açıkça taraftarlarından insanları hakka güzel eylemlerle davet etmelerini istemektedir. Zira İmam eylemleri cezbedici bilmektedir. Aslında eğitimdeki bir noktaya işaret etmektedir; eğer eylemsel girişimleri diğer insanlar görseler, bu onları cezbeder ve eyleme dökülen fiillerin gerçekleşebilmesi için ortam sağlar.

Başka bir hadiste Emirülmüminin İmam Ali (a.s) eğitimde eylemsel yöntemin önemine dikkat çekmekte ve topluma örnek olan önder için gerekli bir sıfat olarak beyan etmektedir:

“Kendisini topluma önder yapmış kimsenin, başkalarını eğitmeden önce kendisini eğitmesi gerekir ve (başkalarını) sözle eğitmeden önce eylemle eğitmelidir.”¹⁰

Bu hadiste İmam, eğitmenin iki önemli özelliğine dikkat çekmektedir. İlki eğitmenin her şeyden önce kendi ilmî ve ahlâkî salâhiyetini elde etmesidir. İkincisi de onun eylemsel eğitmenliğinin, sözel eğitmenliğinden önce gelmesidir. Diğer bir tabirle, başkalarına söylemek istediği şeyi eylemiyle göstermeli ve eylem ve sözü bir diğerini tasdikliyor olmalıdır.

İmam Ali (a.s) başka bir hadisinde kendi eylemsel yöntemine işaret ederek açıkça ve kesinlikle insanlara söylediklerinin daha önce kendisinin amel ettiği şeyler olduğunu buyurmaktadır:

“Ey insanlar, Allah’a yemin ederim ki, kendim amel etmediğim hiçbir şeyi size emretmiyorum ve terk etmediğim hiçbir günahıtan sizi sakındırmıyorum.”¹¹

İmam’ın buyruğu, sözde ve eylemde sadakate ve söz ve eylem uyumuna yapılan başka bir vurgudur. İmam bu sözünde, başkalarının da aynı yolda yürümesi için kendi tebliğ metodunu beyan etmektedir.

Bu konuda ayetler ve hadisler oldukça fazladır. Biz bu kadarıyla yetiniyoruz ve ayet ve hadis ışığında söz ve eylem farklılığı ve ahde vefasızlık konusunu incelemeye başlıyoruz.

¹⁰ Nehcu’l-Belaga, 83. Kısa söz.

¹¹ Nehcu’l-Belaga, 175. Hutbe.

2. Ayetler Açısından Söz ve Eylem Farklılığı

Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette bir şekilde bu konu ele alınmış ve ondan nefret edildiği beyan edilmiştir. Söz ve eylem farklılığını açıkça yeren ayet, belki de şu ayetlerdir:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبِرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا

مَا لَا تَفْعَلُونَ﴾

“Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük bir nefretle karşılaşır.”¹²

Yukarıdaki ayetler, eylemsiz söylemi şiddetle yermekte, kınayarak müminleri bu davranıştan sakındırmakta ve bu davranışla Allah'ın şiddetli nefretine duçar olunacağını beyan etmektedir. Merhum Allame Tabatabaî bu ayetin tefsirinde şöyle demektedir: “(3. ayetteki Arapça) megt kelimesi, şiddetli nefrettir. Bu ayet bir önceki ayetin anlamının analizidir. Allah Teala insanın yapmadığı bir şeyi söylemesinden nefret eder. Zira bu davranış nifak mısdaqlarından birisidir.”¹³

Allame sözünün devamında şöyle demektedir: “Eylemsiz söylemin iki şekli olabilir: bazen insan bir söz söyler ancak onu eyleme dökme düşüncesi hiç yoktur ki bu bir tür nifaktır. Bazen de bir söz söyler ancak sonrasında onu eyleme dökmez ki bu da irade zayıflığından kaynaklanmaktadır. İrade zayıflığı da insanın saadete ermesine engeldir.”

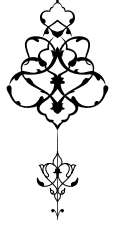
Her ne kadar sonraki ayetlerin siyakından dolayı bu ayetin hitabı savaştan kaçıp Allah Resulü'nü ve ashabını yalnız bırakanlar olsa da, ayetin zahiri manası mutlakdır. Dolayısıyla her çeşit söz ve eylem farklılığına ve sözden dönmeye şamil olmaktadır. Bunun delili, Emirülmüminin Ali'nin (a.s) Malik-i Eşter'e yazdığı emirnamedeki buyruğudur:

“İnsanlara söz verip sözünden dönmekten sakın. Zira sözden dönmek Allah'ın ve halkın şiddetli nefretine neden olur. Allah şöyle buyurmaktadır: Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük bir nefretle karşılaşır.”¹⁴

¹² Saf, 2 ve 3.

¹³ Tefsiru'l-Mizan, c. 19, s. 249.

¹⁴ Nehcu'l-Belaga, 53. Mektup.

İmam sözden dönmenin kötü ve istenmeyen bir şey olduğunu beyan etmek için yukarıdaki ayeti zikretmektedir. O halde ayet mutlak ve söz ve eylem farklılıklarının tümünü kapsamaktadır. Başka bir ayette de İsrail Oğullarını yermek için şöyle buyurmaktadır:

﴿أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾

“(Ey âlimler!) Sizler Kitabı (Tevrat’ı) okuduğunuz (gerçekleri bildiğiniz) halde, insanlara iyiliği (birri) emredip kendinizi unutuyor musunuz? Akılınızı kullanmıyor musunuz?”¹⁵

Eminu’l-İslâm Tabersî (r.a) Mecmau’l-Beyan adlı eserinde “birr”den kastın Allah Resulü’ne iman etmek olduğunu beyan etmekte ve Yahudi âlimlerine hitap ettiğini söylemektedir. Zira yakınlarına ve akrabalarına Tevrat’ta müjdesi verilen gelecek son peygambere iman ve yardım etmeleri telkininde bulunuyor ancak yine kendileri Tevrat’ta sıfatlarıyla anlatılıp müjdesi verilen İslâm Peygamberini inkâr ediyor ve sonuçta Tevrat’a asi oluyorlardı.¹⁶

Bundan dolayı bu ayet onları kınamakta ve kötü ve münafıkça davranışlarından ötürü onları yermektedir. Ardından da aynı zamanda cevap da olan şu soruyu sormaktadır: Acaba başkalarını iyiliğe davet edip kendinizin ona amel etmemesi gibi kötü bir davranış hakkında düşünüp aklınızı kullanmaz mısınız?

Gerçi önceki ayetlerin siyakından dolayı hitap İsrail Oğullarınadır, ancak şüphesiz ayetin mefhumu daha geniştir. Şeriat koyucu indinde bu davranışın kötü olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla kim bu şekilde davranırsa ilâhî nefreti kazanacaktır. Özellikle âlimler ve davetçiler buna dikkat etmelidirler.

Eylemsiz söylemi şiddetle kınayan bu iki ayete ilave olarak, haram ve nefret edilen bir davranış olduğunu söyleyen başka ayetler de vardır. Dolayısıyla bu ayetlerin umumiyeti, bu tür davranışları da kapsamaktadır. Aşağıda bu ayetlerden bazılarına değineceğiz.

¹⁵ Bakara, 44.

¹⁶ Mecmau’l-Beyan, c. 1, s. 215.

2.1. Nifak ve Münafıklarla İlgili Ayetler

Kur'an'a göre nifak, imanın gösterilmesi ve küfrün gizlenmesidir.¹⁷ Yani dil ile imanı ikrar etmek ve dilin ikrar ettiğine kalben iman etmemektir.¹⁸ Kur'an-ı Kerim münafığı vasfederken şöyle buyurmaktadır:

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَيَالِئُومَ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ﴾

“İnsanlardan bazıları da vardır ki, inanmadıkları halde ‘Allah’a ve ahiret gününe inandık’ derler.”¹⁹

Bu ayetlerin devamında onların özelliklerine ve kalplerinin hasta oluşuna vurgu yaparken, davranışlarını şöyle açıklamaktadır:

﴿وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنُوا وَإِذَا خَلَوْا إِلَى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا

نَحْنُ مُسْتَهْزَؤُونَ﴾

“(Bu münafıklar) müminlerle karşılaştıkları vakit ‘(Biz de) iman ettik’ derler. (Kendilerini saptıran) şeytanları ile baş başa kaldıklarında ise ‘Biz sizinle beraberiz, biz onlarla (müminlerle) sadece alay ediyoruz’ derler.”²⁰

Yukarıdaki ayetten anlaşılacağı üzere, münafıkça davranış zahirde ve batında iki farklı şekilde davranmaktır; batında inanmadığı şeyi zahirde inanıyormuş gibi yapmaktır. Böyle bir davranış şekli Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde yerilmiş ve yapana azap vaat edilmiştir. Bunun için iki örnek zikrediyoruz.

﴿بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾

“Münafıklara, kendileri için acı bir azap olduğunu müjdele!”²¹

﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا﴾

“Şüphe yok ki münafıklar cehennemın en alt katındadırlar. Artık onlara asla bir yardımcı bulamazsın.”²²

¹⁷ Tefsiru'l-Mizan, c. 19, s. 278.

¹⁸ Mefâhim-i Ahlâkî ve Dinî der Kur'an-ı Mecid, Toshihiko Izutsu, s. 361.

¹⁹ Bakara, 8.

²⁰ Bakara, 14.

²¹ Nisa, 138.

²² Nisa, 145. Daha fazla örnek için: Bakara suresi ilk ayetleri. Nisa, 60 ila 63 ve 137 ila 145. Tevbe, 61 ila 87 ve 101 ila 110. Munafikin, 1 ila 8.

Elbette söz ve eylemin birbiriyle farklı oluşu, nifak ve iki yüzlülükle aynı değildir. Zira nifakta, zahir ve batın birbiriyle uyumlu değildir, bu uyumsuzluk şeytanî bir hedef için gerçekleşmektedir ve görünüşte şahsın sözleri ve eylemleri birbiriyle uyumlu olabilir. Örnek olarak, bir şahıs verdiği sözü tutabilir veya Hz. Muhammed'in (s.a.a) peygamberliğine şahadet etmek gibi söylediği bir şey gerçekte uyuşabilir ancak benliğinde söylediğine iman etmeyebilir. Zira Hz. Muhammed'in (s.a.a) peygamberliği haklı ve buna şahadet gerçek ile uyuşmaktadır. Ancak şahadet eden şahıs kalben buna inanmamaktadır. Allame Tabatabaî'nin tabiriyle "Haber doğruluğu vardır ancak haberci doğruluğu yoktur."²³ Hâlbuki söz ve eylemin birbirinden farklı oluşunda; özellikle ebeveyn ve eğitmenlerin davranışlarında görülen farklılıkta, şahsın şeytanî bir amacı yoktur ve kasıtlı olarak bu farklılığı yaratmamaktadır. Düşüğü bu tezat, ya ihmalkârlıktan ya unutkanlıktan, ya gücünün yetmediğinden veya irade zayıflığındandır. Her halükârda iki şekilde de sadakatsizlik görülmektedir. Bundan dolayı söz ve eylemin birbiriyle farklı oluşu ile nifak ve ikiyüzlülük aynı kategoride değerlendirilmektedir. Dolayısıyla nifak ve münafıklığı yeren ayetler, söz ve eylemi birbirinden farklı olanlara da şamil olmaktadır.

2.2. Ahdini Bozma ve Ahde Vefasızlıkla İlgili Ayetler

Ahde vefa, İslâm'da üzerinde önemle durulmuş konulardan birisidir ve bu konuyla ilgili birçok ayet ve hadis mevcuttur.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ﴾

"Ey iman edenler! Akitleri yerine getiriniz."²⁴

﴿وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا﴾

"Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir."²⁵

Diğer ayetlerde de ahde vefa etmeye vurguyla birlikte müminleri yaptıkları anlaşmaları bozmaktan sakındırmakta ve aksi halde uhrevi azap ve kötü akıbete duçar olunacağından bahsetmektedir.

²³ Tefsiru'l-Mizan, c. 19, s. 279.

²⁴ Maide, 1.

²⁵ İsra, 34.

﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ

عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَعْمَلُونَ﴾

“Antlaşma yaptığınız zaman, Allah’ın ahdini yerine getirin ve Allah’ı üzerinize şahit tutarak, pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın. Şüphesiz Allah, yapacağımız şeyleri çok iyi bilir.”²⁶

﴿وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ

وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ﴾

“Allah’a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar, Allah’ın riayet edilmesini emrettiği şeyleri (akrabalık bağlarını) terk edenler ve yeryüzünde fesat çıkarırlar; işte lânet onlar içindir. Ve kötü yurt (cehen-nem) onlarındır.”²⁷

﴿الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ

وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾

“Onlar öyle (fasıklar) ki, kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler. Allah’ın ziyaret edilip hal ve hatırının sorulmasını istediği kimseleri ziyaretten vazgeçerler ve yeryüzünde fitne ve fesat çıkarırlar. İşte onlar gerçekten zarara uğrayanlardır.”²⁸

Hatta bazı durumlarda, diğerlerine uyarı ve ibret olması için Hz. Peygamber’e sözlerinden dönenlerle savaşıması emrini vermektedir.

﴿الَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ فَإِمَّا

تَنْقَضَتْهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِدَ بِهِمْ مَنْ خَلَفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذْكُرُونَ﴾

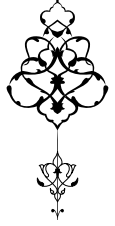
“Anlaşma yaptığın kimseler, sonucundan sakınmayarak anlaşmalarını her defasında bozarlar. Savaşta onları yakalarsan, arkalarındakilere ibret olacak şekilde, darmadağın et.”²⁹

²⁶ Nahl, 91.

²⁷ Rad, 25.

²⁸ Bakara, 27.

²⁹ Enfali 56 ve 57.

Yukarıda ahde vefasızlığı yeren ve karşılığında azap olunacağını bildiren ayetler, söz ve eylem farklılığına da şamil olmaktadır. Zira insanları daima söz ve eylem uyumuna çağıran İslâm ahlâkında ve aynı şekilde akıl insanların uygulamasında konuşmak, muhatapla anlaşmak ve sözleşmek anlamına gelmektedir. Özellikle başta öğrenciler olmak üzere muhataplar, konuşandan yani eğitmenlerinden ve ebeveynlerinden sadakatli olma beklentisi içindedirler ve onların konuşmasını aralarında bir tür sözleşme olarak görmektedirler. Onlar, konuşan kimseyi söylediklerinden sorumlu görmekte ve söyledikleriyle uyumlu davranışlar sergilemesi beklentisi içindedirler. Aksi halde kendilerine konuşanları, yalan söyleyen, sözünde durmayan ve münafıklar kategorisinde göreceklidir.

2.3. Yalan ve Yalancılarla İlgili Ayetler

Birçok ayette sadakat övülmüş, sadakate teşvik edilmiş ve doğru söz-lüler müjdelenmiştir. Bunun karşısında ise yalan yerilmiş ve yalan söylemekten sakındırılmış ve yalancılara İlahî azap vaat edilmiştir.

﴿ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ﴾

“...O halde, pislikten, putlardan sakının; batıl (yalan) sözden sakının.”³⁰

Bu ayet-i kerimede yalana da şamil olan batıl sözden kaçınılması emredilmektedir. Başka bir ayette de münafıkların duçar olacağı acı bir azaptan bahsedilmekte ve bunun sebebinin de sadakatsizlik ve yalancılık olduğu beyan edilmiştir.

﴿ فِى قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴾

“Söylemekte oldukları yalanlar sebebiyle de onlar için elim bir azap vardır.”³¹

Diğer bir ayette de ahde vefasızlığın ve yalancılığın münafıklığın sebebi olduğu beyan edilmiştir. Yani insan ilk önce yalana yönelir ve verdiği sözleri yerine getirmez ve sonunda da Allah nifak ruhunu kıyamete kadar onun ayrılmaz parçası olarak ona verir.

³⁰ Hac, 30.

³¹ Bakara, 10.

﴿فَاعْتَبِهِمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾

“Nihayet, Allah’a verdikleri sözden döndüklerinden ve yalan söylediklerinden dolayı Allah, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar onların kalbine nifak soktu.”³²

Son olarak, yalan, insanın Allah’ın hidayetinden mahrum kalmasına sebep olmaktadır.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ﴾

“Şüphesiz Allah, yalancı ve inkârcı kimseyi doğru yola iletmez.”³³

Yukarıdaki ayetler kanun koyucunun indinde yalanın kötü olduğuna delalet etmekte ve O’nun müminler için yalanı yasakladığını göstermektedir. Şimdi şu soru akla gelmektedir: Yalan nedir ve söz ve eylem farklılığına da şamil olmakta mıdır?

Bu sorunun cevabı şudur: Gerçekle uyuşmayan tüm sözlere yalan denir. Yani yalan gerçeğin tersini söylemektir.³⁴ Emirülmüminin Ali (a.s) yalanı tanımlarken şöyle buyurmuştur:

“Yalan, mantığın ilahî (asli) durumunun yok olmasıdır.”³⁵

Haber ve kendinden haber verilenin (haber ve muhbiru anıh’ın) arasındaki aslı nispet, birbirleriyle örtüşüyor olmasıdır. Bu örtüşmeye sıdk ve doğruluk denir. Eğer insan mantığı bu nispetten şaşar da gerçekleşen olay ve olayın haberi arasında örtüşme olmazsa, yalan ortaya çıkar. Yalanın kısımları olabilir. Bazen yalan sözlüdür; ferdin gerçekleşen olayın aksini haber vermesi gibi, yalan bazen niyet ve iradeyledir; niyetinde ve hedefinde ihlâs olmaması gibi, bazen de yalan eylemlerlidir; sözünün eylemiyle örtüşmemesi gibi veya dış görünüş bir şeye delalet ederken batının

³² Tevbe, 77.

³³ Zümer, 3.

³⁴ Mecmeu’l-Bahreyn, c. 4, s. 27. “Yalan, kasıtlı olarak veya yanılarak gerçek olanın tersini söylemektir.”

³⁵ Şerhu Gurur’l-Hikem ve Dureri’l-Kelim, Cemaluddin Muhammed Honsarî, c. 1, s. 400.

ondan yoksun olması gibi.³⁶ Her halükârda, söz ve eylemin farklı olması bir tür yalandır ve zikredilen ayetler bu türü de yasaklamıştır.

2.4. Fısk ve Fasıklarla İlgili Ayetler

Fısk ve fasıkları yeren ayetler de eylemsiz söyleme şamil olmaktadır.

Fısk lügatte, kabuktan çıkmaktır. Örnek olarak, “Fesege’r-rutb” cümlesi, “hurma kabuğundan çıktı” demektir. Dinî terminolojide ise Allah’ın itaatinden çıkmak anlamına gelmektedir.³⁷ Yani küçük bir günah işleyen insanı da kapsamaktadır. Başka bir tabirle, Allah’a her türlü itaatsizlik eden herkes fasıktır. Elbette günahın şiddetine veya zaafına veya küçüklüğüne veya büyüklüğüne göre fıskın da dereceleri vardır. O halde yalan söylemek³⁸, nifak³⁹, ahde vefa etmemek⁴⁰ vs. fıskın mısdaqlarından sayılmakta ve eylemsiz söylem de bu çerçevenin içinde yer almaktadır.

Izutsu Mefahim-i Ahlâkî ve Dinî der Kur’ân-ı Mecid adlı eserinde bu konuda şöyle demektedir: “Konuşmak ama amel etmemek ve sözle ihlası dillendirmek ama eylemde onun tersini yapmak temeli, öyle geliyor ki Kur’ân ayetlerinde önemli bir role sahiptir ve fasık bir insanın diğerlerinden ayrımında ciddi bir belirleyici özelliktir.”⁴¹

Bundan dolayı, fısk ve fasıkları tanımlayan birçok ayet, genel olarak tüm müminleri çok geniş olan fısk dairesine dâhil olmaktan men etmektedir.

3. Eylemsiz Söyleme Hadislerin Bakış Açısı

Masumlardan nakledilen hadislerde, başta dinî ilimler olmak üzere ilim ve bilimin öğrenilmesi tavsiye edilmiş ve bazı durumlarda da vacib-i kifayî ve şer’î sorumluluk olduğu beyan edilmiştir. Bununla birlikte,

³⁶ Camiu’s-Saadet, c. 2, yalan bahsi, s. 319.

³⁷ el-Mufredatu fi Garibi’l-Kur’ân, Ragıb İsfahanî, s. 380.

³⁸ “Onlar ağızlarıyla sizi razı ediyorlar, halbuki kalpleri (buna) karşı çıkıyor. Çünkü onların çoğu yoldan çıkmışlardır.” Tevbe, 8.

³⁹ “Çünkü münafıklar fasıkların kendileridir.” Tevbe, 67.

⁴⁰ “Onların çoğunda, sözünde durma diye bir şey bulamadık. Gerçek şu ki, onların çoğunu yoldan çıkmış bulduk.” Araf, 102.

⁴¹ Mefahim-i Ahlâkî ve Dinî der Kur’ân-ı Mecid, s. 317.

insanların ıslahı, hidayeti, onlara iyiliği emretme ve onları kötülükten sakındırma âlimlerin görevi olarak beyan edilmiş ve buna ciddiyetle vurgu yapılmıştır. Bunun karşısında ise amelsiz âlim ve eylemsiz söylemle insanlara tebliğ etmek şiddetle yerilmiş ve bunu yapanların azaba uğrayacağı beyan edilmiştir. İmam Cafer Sadık'tan (a.s) nakledilen hadiste şöyle geçmektedir:

“İnsanlar arasında kıyamette en şiddetli azaba duçar olanlar, insanlara iyi olanı anlatıp kendileri tersini yapanlardır.”⁴²

Başka bir hadiste de amelsiz âlimlerin insanların en kötüsü olduğu beyan edilmektedir. Hz. İsa (a.s) şöyle buyurmaktadır:

“İnsanların en kötüsü halk arasında ilmi ile meşhur olup, ameli meçhul olandır.”⁴³

Diğer bir hadiste de insanlara iyi şeyleri yapmalarını söyleyip kendisi yapmayan veya insanları kötü olandan sakındırıp kendisi sakınmayan kimseye İmam Ali (a.s) lanet etmektedir.⁴⁴ Bu tür insanların kıyamette nasıl bir azaba uğrayacakları Hz. Peygamberin mübarek dilinden şöyle dökülmektedir:

“Miraca çıktığım gece dudakları ateşten makasla kesilen ve sonra ateşe atılan bir grup gördüm. Ey Cebrail! Bunlar kimdir? diye sordum. ‘Senin ümmetinin nasihat edicileridirler. İnsanları iyiliğe çağırıp kendilerini unutanlardır. Kur’ân okudukları halde hiç düşünmezler mi?’ dedi.”⁴⁵

Bu şahıslar için üzüntü ve pişmanlığın ardından gelen en acılı azap, kıyamet gününde kendileri sayesinde cennetin âli makamlarına yerleşenleri görmeleridir. Kendileri de cehennemin en dibinde azaptadırlar. Cennetlikler “Sizin cehenneme düşmenize sebep nedir? Hâlbuki biz sizin eğitim ve öğretiminizin bereketiyle cennete girdik.” dediklerinde onların cevabı da “Biz size iyiliği emrederken kendimiz o iyilikleri yapmadık.” olacaktır.⁴⁶

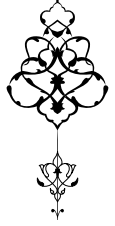
⁴² Usulu Kafi, c. 2, s. 227, 1, 2, 3 ve 4. Hadisler.

⁴³ el-Hayat, c. 2, s. 349.

⁴⁴ Vesailu's-Şia, c. 11, s. 420. 9. Hadis. “İyiliği terk edip onu başkasına emredene ve köt - lükten sakınmayıp başkasını sakındırana Allah lanet etsin.”

⁴⁵ Vesailu's-Şia, c. 11, s. 420. 11. Hadis.

⁴⁶ Vesailu's-Şia, c. 11, s. 420. 12. Hadis.

Eylemsiz söylem hakkında çok fazla hadis nakledilmiştir. Yalan, ni-fak, ahde vefasızlık, emanete ihanet ve amelsiz âlimler ve nasihatçiler hakkında nakledilen tüm hadisler, şeriatın bu davranıştan nefret ettiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla müminlerin ve özellikle ebeveynlerin, eğitimcilerin, hükümdarların, önderlerin ve topluma örnek teşkil eden insanların davranışları arasından çıkarılması gerekmektedir. Zira bu sayılan grubun insan üzerindeki etkileri çok açıktır ve bunların davranışları toplumun büyük bir bölümünün ya hidayetine veya yollarını kaybetmelerine sebep olacaktır. İmam Ali'den (a.s) nakledilen bir hadiste şöyle geçmektedir:

“Âlimin ayağının kayması, bir geminin parçalanıp içindekilerle batması gibidir.”⁴⁷

İmam başka bir hadiste de şöyle buyurmaktadır: “Âlimin ayağının kayması, âlemi bozar.”⁴⁸ Âlemin bozulması belki de âlimin hatasının kalıcı olmasından ve nesiller boyu devam edip onların yoldan çıkmasına sebep olacağından dolayıdır.

Şimdi bu davranışın kötü sonuçlarını inceleyeceğiz.

4. Söz ve Eylem Çelişkisi ve Sonuçları

Konuşmak ve hayır işlere davet etmek, konuşanın sözlerini eylemle tasdik ettiği zaman etkili olur. Yani şahıs söylediği şeyi yapıyor olmalıdır, hatta söylemeden önce onu uyguluyor olması gerekir. Şehit Mutahharî bu konuda şöyle demektedir: “Halkın peygamberlere ve evliyalara pek fazla tâbi olduklarını ancak filozoflara ve ilim adamlarına pek de o kadar bağlı olmadıklarını görüyorsunuz. Niçin? Çünkü filozoflar yalnızca konuşurlar. Yalnızca öğretileri vardır, yalnızca teori üretirler. Odalarının bir köşesinde oturur durmadan kitap yazar ve halka dağıtırlar. Fakat peygamberler ve evliyalar, sadece teorilere sahip değiller, amele de sahiptirler. Söyledikleri şeye ilk önce kendileri amel ederler, hatta önce söyleyip sonra amel etmezler, önce amel edip sonra başkalarına söylerler. Bu durumda söylediklerinin etkisi kat kat fazla olur (ve bu yüzden tâbileri çoktur).”⁴⁹

⁴⁷ Şerhu Gureri'l-Hikem ve Dureri'l-Kelim, c. 4, s. 110.

⁴⁸ Şerhu Gureri'l-Hikem ve Dureri'l-Kelim, c. 4, s. 109.

⁴⁹ Hamase-i Huseyni, c. 2, s. 106. Tercümesi: İmam Hüseyin ve Kerbela, Çeviri : H - san Kanaatlı, Evrensel Değerler ve Kevser Yayınları, s. 91.

Sözle birlikte eylem de olmazsa, etkisi olmaz. Allah Resulü eylemsiz söylemi, oku olmadan ok atmaya çalışan okçuya benzetmektedir:

“Ey Ebu Zer! Amelsiz dua eden, yaysız ok atana benzer.”⁵⁰

Ok yaya yerleştirilip ipi gerilmedikçe ok atmaya çalışmak beyhudedir. Eylemsiz söylem de etkisizdir ve kalplere ulaşmaz. İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmaktadır:

“Ne zaman bir âlim, ilmine amel etmezse, yağmurun düz kayaya etki etmediği gibi sözleri ve nasihatleri kalplere etki etmez.”⁵¹

Sadî'nin dediği gibi:

Sadece konuşsa ameli olmasa âlimin

*Kimse almaz nasihat ne derse desin*⁵²

Amelsiz âlimin sözünün etkisi yoktur derken kasıt, müspet etkisi olmadığıdır. Ama menfi etkisi oldukça fazladır. Şimdi bu davranışın yıkıcı etkilerine değineceğiz.

4.1. Öğrencide Nefret Uyandırması

Bu davranışın kötü sonuçlarından biri, öğrencinin ilme, âlime, eğitime ve eğitim programına karşı rağbetini azaltmasıdır. Hatta bunlara yönelik nefret de oluşturabilir. Emirülmüminin İmam Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır:

“Halk âlimlerin ilimlerine amel etmediğini çok fazla gördüklerinden dolayı ilim öğrenmeye de rağbet göstermezler.”⁵³

Gazalî Mizanu'l-Amel adlı eserinde eğitmenin sekiz görevinden birinin ilmine amel etmek olduğu beyan etmekte ve devamında şöyle demektedir: “Eğitmen sözünü, eylemiyle yalanlamamalıdır. Yoksa insanlar gelişim talep etmekten ve gelişimden nefret ederler. Bu, davranışın gözle hissedilmesinden dolayıdır. Zira ilim (ve söylem), göz ile derk edilir ve birçok göz sahibi akıl kimselerdir.”⁵⁴

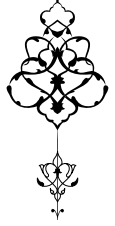
⁵⁰ el-Hayat, s. 287.

⁵¹ el-Hayat, s. 287.

⁵² Kulliyat-ı Sadî, Muhammed Ali Furuğî, s. 92.

⁵³ el-Hayat, c. 2, s. 287. Şerhu Gururî'l-Hikem ve Durerî'l-Kelim, Honsarî, c. 3, s. 86.

⁵⁴ Mizanu'l-Amel, Muhammed Gazalî, Ahmed Şemsuddin Haşiyesiyle, s. 150.

İnsanlar duyduklarından ziyade gördüklerine dikkat ederler. Psikolojide insanın en fazla görerek öğrendiği tespit edilmiştir. O halde ebeveynin ve öğretmenlerin konuşmaktan daha çok amel etmeleri ve söylemek istedikleri şeyleri eylemleriyle göstermeleri gerekmektedir. Gazalî sözüne bir örnekle devam etmektedir: “Bir doktor kendisi yiyip de insanlara “yemeyin, çünkü öldürücü zehri var” dese, onu aptallıkla ve bilgisizlikle suçlayıp yediği şeyi faydalı görürler. Doktor men ederek insanların onu yememesini ister, ancak yemesiyle de insanlar o yiyeceğe daha fazla yönelirler. Muhatabın nasihatçiyle nispeti, killi toprağın kalıpla ve gölgenin eğri çubukla nispeti gibidir. Deseni olmayan bir kalıp killi toprak hamuruna nasıl desen verebilir? Eğri çubuğun gölgesi nasıl düz görülebilir? Bundan dolayı şiirde şöyle denmiştir:

*Nehyetme yaptığın halde bir (kötü) ahlâktan
Büyük ayıp sanadır eğer nehyettiğini yaparsan⁵⁵*

O halde bu davranışın ilk sonucu, eğitim programına yönelik nefretin oluşmasıdır. Hatta öğrencilerin programın tersine yönlendirmektedir. Zira söylediklerine imanı olmayan ve söylediklerini yapmayan birisi, muhataplarının yanındaki itibarını kaybeder. Kendisi söylediklerine değer vermediğinden dolayı, muhatapları da onun söylediklerine dikkat etmez ve konuşmanın sonunda söylenenleri unutulmaya bırakır.

4.2. Öğrencide Güvensizlik Oluşturması

Eğitim ve öğretimde en önemli temel, öğretmen ve öğrenci arasındaki güvendir. Öğrencinin öğretmenine güveni ne kadar güçlü olursa, öğretmenin etkisi o kadar fazla olur; öğrendiği her şey daha sağlam ve zihnine nüfuzu daha derin olur. Zira öğrendiklerini güvendiği bir kaynaktan almaktadır ve onları kabul etmede herhangi bir endişesi yoktur. Ancak bu güven zayıflarsa, temelleri de, öğretmenin etkisi de zayıflar ve öğrencinin öğrenmeye ve öğretim programına yaklaşımı gevşek olur.

⁵⁵ Mizanu'l-Amel, Gazalî, s. 150. İhyau Ulumi'd-Din, Gazalî, c. 1, s. 58. Muhaccetu'l-Beyza, Feyz Kaşanî, c. 1, s. 124.

Bu güvene darbe vuran ve temellerini sarsan, eğitmenin söz ve eylemlerinin birbiriyle çelişkisidir. Eğitmenin sözleriyle eylemlerinin arasındaki farklılıkları görmek öğrenciyi şaşkınlığa düşürür ve kendine şu soruyu sormasına neden olur: “Eğitmenin sözleri mi yoksa davranışları mı doğru? Eğer sözleri doğruysa neden farklı davranıyor? Eğer davranışları doğruysa neden farklı konuşuyor?” böylelikle eğitmenine duyduğu güven yok olur. Bu güvensizlik yavaş yavaş başka işlere de sirayet ederek öğrenciyi çeşitli bilişsellığe ve eylemselliğe karşı şüpheli yaklaşmaya sevk eder. Bu tehlikeli davranış, öğrencinin eğitmeninin devamlı söz ve eylem farklılığına şahit olduğunda ve onların yalancılıklarını gördüğünde daha da pekişir. Emirülmüminin Ali (a.s) bu konuda şöyle buyurmaktadır:

“Her kim yalancılıkla tanınırsa, halkın ona olan güveni azalır.”⁵⁶

Böyle bir şahıs, yalancı çoban gibi doğru bile söylese, insanların inancını sağlayamaz.

“Her kim yalancılıkla tanınırsa, doğru sözü bile kabul edilmez.”⁵⁷

“Çok yalan söyleyen, doğrulanmaz.”⁵⁸

İmam başka bir hadisinde yalancı ile ölüyü bir tutmaktadır. Zira canlı insanın ölüye olan üstünlüğü onun güvenilirliğindedir. Canlı insandan bir şey istendiğinde yerine getirir veya ona bir sorumluluk verebilir. Ölü ise canlının aksine bunları yapamaz. Yani bir kimseye güvenip de sorumluluk veremiyorsan görünüşte canlı olsa ve nefes alsa da ölüdür. Yalancı bir kimse aynen bu durumdadır.

“Çok yalan söyleyen ve meyyit aynıdırlar. Canlının meyyite üstünlüğü doğru söylemedir. O halde sözüne güvenilmeyenin hayatı geçersizdir.”⁵⁹

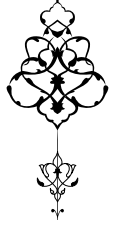
Her halükârda bu güvensizlik öğrencinin hayatının değişik boyutlarına da bulaşacak, diğer insanlarla ilişkilerini etkileyecek ve inancı ve öğrendikleri sarsıntıya uğrayacaktır.

⁵⁶ Şerhu Gururî'l-Hikem ve Durerî'l-Kelim, Honsarî, c. 5, s. 390.

⁵⁷ Şerhu Gururî'l-Hikem ve Durerî'l-Kelim, Honsarî, c. 5, s. 209.

⁵⁸ Şerhu Gururî'l-Hikem ve Durerî'l-Kelim, Honsarî, c. 5, s. 208.

⁵⁹ Şerhu Gururî'l-Hikem ve Durerî'l-Kelim, Honsarî, c. 2, s. 139.

4.3. Riya ve Nifakı Öğretmek

Eğitmenin söylem ve eylem farklılığının sonuçlarından birisi de öğrenciye riya ve nifakı öğretmektir. Öğrenci bu davranışa şahit olduğunda riya ve nifakı izin verildiğini sanmaktadır. Böylelikle hedefe ulaşabilmek için zahirde bir şekilde, batında farklı bir şekilde davranılabileceği veya konuşma esnasında istediğini söyleyebileceği ve sözler verebileceği ancak iş uygulamaya geldiğinde konuşma ve sözlerle uyulmayabileceği yargısına varır. Bu yargıyı eğitmen ona söylememektedir. Öğrenci bu yargıya kendisi varmaktadır. Zira o eğitmene örnek alabileceği birisi gözüyle bakmakta ve eğitmen ona söylemeden o eğitmenin söylem ve eylemlerinden örnekler almaktadır.

Nehlavî Usulu'l-Terbiyeti'l-İslâmiyye ve Esalibuha adlı eserinde eğiticinin özelliklerinden birisinin sadakat olduğunu beyan etmekte, ilmiyle amelinin birbiriyle uyumluluğunun da bunun işareti olduğunu söylemekte ve ancak bu şekilde eğitilenin onun söylem ve eylemlerine tabi olacağına değinmektedir. Sonra şöyle demektedir: “Eğer eğiticinin söylem ve eylemi birbiriyle uyumsuzsa, eğitilenler onun sözlerinde ciddi olmadığı ya da söylediklerine güvenmeme yargısına varırlar.” Sadakatsizlik hakkında da şunları söylemektedir: “Eğiticinin sadakatsiz olması, öğrenciye bazen riyayı öğretir. Hem de eğitici istemediği halde bu gerçekleşir. Zira özellikle yeni başlayanlar olmak üzere eğitilenler, eğitmenin sözlerinden etkilendikleri gibi davranışlarından da etkilenirler. O halde eğitmen, söyledikleriyle ve yaptıklarıyla eğitilenlere örnek teşkil etmektedir. O sadakatsizliğiyle, eğittiği çocuklara kötülük yapmış ve onların ahlâkî arınmalarını sağlayacakken bataklığa sürüklemiştir.”⁶⁰

4.4. Saygınlığı Kaybetmek

Şimdiye kadar beyan edilen sonuçlar öğrencilere yönelik sonuçlardı. Saygınlığı kaybetmek gibi daha başka sonuçlar da vardır ki bunlar eğitmene yönelik sonuçlardır. İmam Cafer Sadık (a.s), Hz. İsa'nın (a.s) ağzından şöyle nakletmektedir: “*Yalanı çoğalan kimsenin saygınlığı yok olur.*”⁶¹

⁶⁰ Usulu'l-Terbiyeti'l-İslâmiyye ve Esalibuha, Abdurrahman Nehlavî, s. 173.

⁶¹ Usulu Kafi, c. 2, Babu'l-Kizb, s. 255, 13. Hadis.

Çok az kimse onun sözüne değer verir ve onunla arkadaş olur. Hadislerde de böyle kimselerle arkadaşlık edilmesi yasaklanmıştır.⁶²

4.5. Günaha Cesaret Etmek

Genelde ferдин kendisiyle ilgili olan sonuçlardan birisi de daha çok ve daha büyük yalanlara (dolayısıyla günaha) cesaret etmesidir. İmam Muhammed Bâkır (a.s) şöyle nakletmiştir:

“İmam Ali Seccad (a.s) oğullarına daima şöyle derdi: Yalanın küçüğünden de büyüğünden de, ciddisinden de şakasından da sakının. Zira insan küçük (bir iş için) yalan söylediğinde, büyüğüne de cesaret eder...”⁶³

Şaka bile olsa küçük bir yalan söylemekle, sonraki yalana ortam hazırlanır ve nefis daha çok ve daha büyük yalanları söyleyebilme gücünü kendisinde bulur. Tekrarı halinde, bu halet nefse nüfuz ederek alışkanlık ve şahsın bir özelliği olarak ortaya çıkar.

Öğrencide nefret oluşması, gerçek imanı tatmaktan mahrum kalma ve benzeri şeyler de hadislerde yalan ve bu davranış şeklinin ortaya çıkaracağı sonuçlar olarak beyan edilmiştir.⁶⁴

5. Eğitimde Yalanı Kullanmak

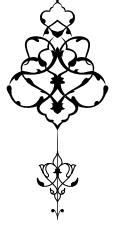
Eğitmenin söylem ve eyleminin farklılığı konusunu tamamlamak için “Acaba eğitimde yalan bir yöntem olarak kullanılabilir mi kullanılmaz mı?” sorusuna cevap vermeliyiz. Bu soruya cevap vermek, yalanın büyük günahlardan olmasından dolayı önemlidir. Zira yalan, bütün kötülüklerin kilidi olarak vasıflandırılmış ve birçok ayet ve hadiste şiddetle yasaklanmıştır.⁶⁵ Diğer taraftan yalanın toplum geleneklerine yayılması, hatta eğitimciler ve insanlara örnek kimseler arasında yayılması konunun önemini artırmaktadır. Zira bu soru, beraberinde başka soruları da

⁶² Uşulu Kafi, c. 2, Babu'l-Kizb, s. 255, 14. Hadis.

⁶³ Uşulu Kafi, c. 2, Babu'l-Kizb, s. 255, 2. Hadis.

⁶⁴ Uşulu Kafi, c. 2, Babu'l-Kizb, s. 255, 11. Hadis.

⁶⁵ İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s) şöyle nakledilmiştir: “Allah azze ve celle şerler için kilit yaratmış ve içkiyi onun anahtarı olarak belirlemiştir. Yalan, içkiden daha kötüdür.” Görüldüğü üzere içki tüm şerleri ortaya çıkaran anahtar olarak kötüyken, yalanın ondan da kötü olduğu söylenmiştir. Uşulu Kafi, c. 2, Babu'l-Kizb, s. 354, 3. Hadis.

zihinlere getirmektedir: “Hedefe ulaşmak için haram olan bir şeyden istifade edilebilir mi? Eğitim gibi mukaddes bir binanın temeli yalan gibi büyük bir haramla atılabilir mi?

Açıklanması gereken birinci nokta, yalanın anlamı hakkındadır. Neye yalan denir? Bu konuda çeşitli görüşler bildirilmiştir.

-Bazen gerçeğin tersi olarak tanımlanmıştır; bu durumda konuşan kimse, olayın doğruluğu veya yanlışlığı hakkında şüpheye düşerek veya gallet ederek gerçeğe örtüşmeyen bir şey söylese, yalan söylemiş sayılacaktır.

-Bazen gerçeğe ters olmasıyla birlikte inanca ters olması gerektiği de söylenmiştir; bu durumda da konuşan kimse gerçeğe örtüşmediğini bilerek ve ona inanmayarak bilinçli olarak bir şey söylese yalan sayılacaktır.

-Bazen de gerçeğe örtüşen bir şeyin inanmadan söylenmesine de yalan denmiştir; Hz. Muhammed’in (s.a.a) peygamberliğine şahadet eden münafıklar gibi ki Kur’ân-ı Kerim onları yalancı olarak nitelemektedir.⁶⁶ Zira onların şahadetinin içeriği Hz. Muhammed’in (s.a.a) peygamberliği ve dolayısıyla şahadetleri doğrudur. Ancak Hz. Muhammed’in (s.a.a) peygamberliğine inanmıyorlardı.

Birinci tanım yalanın lügat tanımı ile uyushmaktadır. Ancak örf terminolojisinde ikinci ve üçüncü tanımlar da yalan sayılmaktadırlar. Üçüncü tanıma her ne kadar nifak dense de belirttiğimiz gibi o da halk arasında yalan sayılmaktadır.

Açıklanması gereken ikinci nokta, yalanın şariat açısından haram ve yasak sayılmasında şüphe olmadığı ve birçok ayet ve hadisin yalanın yasak olduğuna delalet etmesidir. Hatta bazı hadisler yalanı büyük günahlar arasında saymışlardır.⁶⁷ Bu konu fikhî ve ahlâkî kitaplarda geniş bir şekilde ele alınmıştır. Bundan dolayı tekrar etmeyeceğiz ve değerli okuyucuları ilgili kitaplara yönlendiriyoruz.⁶⁸

⁶⁶ “Münafıklar sana geldiklerinde: Şahitlik ederiz ki sen Allah’ın Peygamberisin, deller. Allah da bilir ki sen elbette, O’nun Peygamberisin. Allah, münafıkların kesinlikle yalancı olduklarını bilmektedir.” Münafikun, 1. el-Mizan fi Tefsiru’l-Kur’ân, c. 19, s. 279.

⁶⁷ Vesailu’s-Şia, c. 11, s. 261, 33 ve 36. Hadisler.

⁶⁸ Mekasibu Muharreme, Şeyh Ensarî, 18. Konu (Kızb). Vesailu’s-Şia, c. 8. Ahkamu’l-Aşere, 138. Bab (Tahriru Kızb). El-Muhaccetu’l-Beyza, c. 5, s. 243. Camiu’s-Saadet, Molla Nerakî, c. 2, s. 321.

Açıklanması gereken üçüncü nokta, yalanın şer'i yasağının bazı durumlarda kaldırılmasıdır. Şer'i delillerden dolayı insan bazen yalan söyleyebilir ve hatta bazı durumlarda yalan söylenmesi de vaciptir.

Bu durumlardan birisi zaruret halidir. İnsan ne zaman kendisinin ya da başka birisinin canını veya malını tehlikede görse ve bu tehlikeden kurtuluşun yalan söylemek olduğunu bilse, bu durumda yalan söylemek caiz olmakla kalmaz hatta vacip bile olur ve yalan söylememek ceza almaya neden olur. Kitap, sünnet, icma ve akıl bu yalana izin verildiğine işaret etmektedir.⁶⁹ Hatta böyle bir durumda insan doğru söylese, Allah katında yalancı sayılmaktadır. İmam Ali Rıza'dan (a.s) şöyle nakledilmektedir:

“Birisi kardeşi hakkında doğru olan bir şey söylese ve bundan dolayı o kardeşine bir sıkıntı ulaşsa, Allah indinde yalancı sayılır...”⁷⁰

Yalana izin verilen ikinci durum, söyleyenin amacının ıslah olmasıdır. Örnek: Kavgalı olan iki tarafın arasını düzeltmek ve dostluk oluşturmak için her iki tarafın kalplerini yumuşatmak gerekir. Bu durumda her iki tarafa bir diğerinin olumlu bir şey dediğini söyleyerek yalan konuşulabilir. İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmaktadır: “*İslah eden (arayı düzeltmek için yalan söylemişse) yalancı değildir.*”⁷¹ İmam başka bir hadisinde sözü üç kısma ayırmaktadır: “*Söz ya doğrudur, ya yalandır ya da insanların arasını düzeltmektir.*”⁷²

Bu iki hadisten lügatte ve şeriatta yalan ve doğru tanımında fark vardır. Lügatte gerçekte uyuşup uyuşmadığı ölçüdür. Hâlbuki şeriatta söyleyenin niyeti ve amacı da dikkate alınmaktadır. Eğer amaç ıslah etmek ve dikkate değer zararı bertaraf etmekse, gerçekte uyuşmasa bile yalan değildir. Ancak böyle bir amaç olmazsa, yalandır ve şer'i olarak haramdır. Bu durumlara ilave olarak hadislerde, düşmanla savaşırken de veya eşi razı ve mutlu etmek için de yalan söylemeye izin verildiği beyan edilmiştir.⁷³

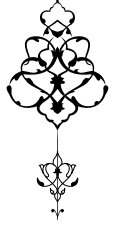
⁶⁹ Mekasibu Muharreme, Şeyh Ensari, c. 1, s. 143.

⁷⁰ Mekasibu Muharreme, Şeyh Ensari, c. 1, s. 147.

⁷¹ Usulu Kafi, c. 2, s. 256, 19. Hadis.

⁷² Usulu Kafi, c. 2, s. 255, 16. Hadis.

⁷³ Vesailu's-Şia, c. 8, s. 578, 1 hadis. Allah Resulü şöyle buyurmaktadır: “...Ya Ali! Üç durumda yalan söylemek iyidir: Savaşta hile için, eşinin sana geri dönmesi için ve halkın arasını düzeltmek için.” Ve 2 ila 5. Hadisler.

Açıklanması gereken dördüncü nokta, tevriye hakkındadır. Tevriye lügatte saklamak ve örtmek anlamındadır. Terminolojide ise yalandan kinaye yapmak veya onu saklamaktır; konuşanın bir olayı, biri gerçeği diğeri aksini yansıtan iki anlama gelebilecek kelimeyle anlatmasıdır. Örnek, konuşan kimse kelimeyi gerçek anlamını kastederek söylemekte, ancak muhatabı aynı kelimeyi aksini düşünerek anlamaktadır. Bir kimse birisinin kapısını çalmaktadır. Ev sahibi oğluna “babam burada değil de” der. Oğul “babam burada değil” derken “burada” kelimesi ile kastı tüm ev değil, sadece o an bulunduğu yerdir. Ancak kapıyı çalan şahıs “burada” kelimesinden “evde” anlamını çıkarır ve aradığının evde olmadığı hükmüne vararak geri döner.⁷⁴ Yani açıkça yalan söylemek yerine iki anlama gelen kelime kullanmaktadır. Tevriye, özel şartlar çerçevesinde yalandan kurtulmak için kullanılabilecek caiz bir yöntemdir. Tevriye yapabilme imkânı olduğu sürece, yalana tercih edilir ve insanın yalanın izin verdiği durumlarda dahi açıkça yalan söylememesi daha iyidir. Eğer ayet ve hadislerde gerçeğin aksine bir durum söz konusu olursa, bunu ya takiyeye veya tevriyeye ile açıklarız. “İbrahim: “Belki onu şu büyükleri yapmıştır, konuşabiliyorlarsa onlara sorun” dedi.”⁷⁵ ve “Yusuf onların yüklerini yükletirken, bir su kabını kardeşinin yüküne koydurdu. Sonra bir münadi şöyle bağırdı: Ey kervancılar, siz hırsızsiniz!”⁷⁶ ayetleri hakkında hadislerde bu tür tefsirler yapılmıştır.⁷⁷

Açıklanması gereken beşinci nokta, bir şeyin şer’î izninin olması ile eğitim ve öğretimde yöntem olarak kullanılması arasında gerekliliğin olmamasıdır. Yani şeriatın izin verdiği her şeyin eğitim ve öğretim alanında kullanılması zaruri değildir. Belki de bu alanda kullanılması durumunda bizi durduracak olan bir takım engelleri vardır.

Değinilen noktalara teveccühle, eğitim ve öğretim alanında yalanın kullanılmasına hem izin vardır, hem de yoktur. Yani bazı gerekli durumlarda kullanılması caizdir. Örnek olarak; uçurumun kenarında durup da istediği pahalı bir şey alınmadığı takdirde kendisini aşağıya atacağını söyleyen bir evlada babası o an için yalan söyleyip söz verebilir. Elbette evladını kurtardıktan ve cana zarar gelme tehlikesi geçtikten sonra yavaş

⁷⁴ Daha fazla bilgi için, Camiu’s-Saadet, c. 2, s. 329.

⁷⁵ Enbiya, 63.

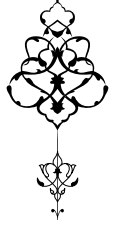
⁷⁶ Yusuf, 70.

⁷⁷ Camiu’s-Saadet, c. 2, s. 328.

yavaş ona doğruyu söylemeli ve bir şekilde razı etmelidir. Veya evden kaçıp kendini kötü insanlara kaptıran bir öğrenciyi eğitmeni yalan söyleyerek kurtarabilir. Ancak daha sonra söylediği yalanı telafi edebilmek için bir çare düşünmelidir. Böyle durumlarda ne şer'i açıdan haramdır ne de eğitimde kötü sonuçlar doğurur. Zira usulî ve fikhî kaide ve hükümlere göre böyle durumlarda yalanın haram oluşu kaldırılmıştır.⁷⁸ Diğer taraftan öğrenciyle söylenen yalanın gerekliliği konuşulursa kötü sonuçların birçoğunun önüne geçilebilir. Faraza kötü bir sonuç olsa bile, o kesin tehlike karşısında bu kötü sonuç çok küçük ve görmezden gelinebilir olacaktır. Şu nokta unutulmamalı ki, yukarıda verilen örneklerin eğitimle pek de alakaları yoktur ve canın tehlikede olması hasebiyle sadece eğitimle alakalı bir durum da değildir. Böyle bir durumda herkes can veya dikkate değer mal kaybını engellemek için yalan söyleyebilir.

Yukarıda belirtilen ve benzeri durumlar dışında eğitimde yalanın kullanılması caiz değildir. Zira ilk olarak: Yalanın haram oluşu nedeni cehalete cezp ve toplumda güven ortamını yıkmak gibi sonradan ortaya çıkan bozulmalardır. Bu bozulmalar, daima yalanla birlikte ortaya çıkar. Yalan ister eğitim ve öğretim alanında olsun isterse de başka bir durumda ortaya çıksın fark etmez. İkinci olarak: Yalanı söyleyebilme iznine sebep olan maslahatın ortaya çıkabilecek bozulmaları ertecek kadar önemli olup olmadığı ve telafi edeceği belli değildir. Özellikle eğitim alanında ki, diğer alanlarla çok büyük farkları vardır. Zira eğitim alanı çok zarif ve çok hassas bir alandır ve yalan söylemeye izin olabilecek maslahatın teşhisi de çok dakiktir. Herkes öngördüğü maslahata göre öğrencisine yalan söyleyemez; maslahatın öneminin derecesi ve maslahatın yalandan kaynaklanacak bozulmalara hâkimiyeti hakkında gafil olanlar kesinlikle yalan söylememelidirler. Başka bir tabirle, eğitim ve öğretim alanı, düşmanla savaş ve iki kişinin arasını düzeltme gibi başka alanlarla kıyaslanamaz. Zira bu durumlarda yalanın zararının olmamasıyla birlikte, savaş kazanma ve dostlar arasında düşmanlığın yok olması gibi iyi sonuçları da vardır. Bu durumlarda yalan söylemenin sonuçları gayet açıktır, eğer yalan söylendiği halde neticeye varılmasa bile, kötü bir sonucu da yoktur ve kötü sonucu olsa bile bu tahammül edilebilir bir sonuç olacaktır. Hâlbuki eğitim alanında, ilk olarak; maslahatların teşhisi ve tasdiki dakik ve zariftir. İkinci olarak: Yalan söylediğinde istenen hedefin gerçekleşip

⁷⁸ Daha fazla bilgi için, Mekasibu Muharreme, c. 1, s. 143.

gerçekleşmeyeceği belli değildir. Üçüncü olarak: eğer istenen neticeye ulaşmayıp eğitmenin yalanı ortaya çıkarsa, eğitmene olan güven yıkılır ve eğitim ortamı ve etkisi yok olur.

Buna ilave olarak, çocuklara yalan yere söz verilmemesi hakkında özel olarak hadisler nakledilmiştir ve bu hadisler şeriat koyucunun bunu yasakladığına işaret etmektedirler. İmam Ali'den (a.s) şöyle bir rivayet nakledilmiştir:

“Ciddi olsun şaka olsun yalanın hiçbir şekli ve sizden birinizin çocuğuna bir söz verip yerine getirmemesi beğenilmez. Şüphesiz yalan kötülüğe götürür ve kötülük de ateşe.”⁷⁹

Bu hadisten anlaşılmaktadır ki, şaka dahi olsa evlatlara yalan yere söz verilmesi, onların bozulmalarına ve yoldan çıkmalarına ortam hazırlamaktadır. Onlar sahip oldukları tertemiz kalplerinden dolayı ebeveynlerinin ve eğitmenlerinin her sözünü doğru sanmaktadırlar ve onlara güvenmektedirler. Eğer sözden dönme ile karşı karşıya kalsalar, ebeveyn ve eğitmenlerine güvenleri kaybolur, onlardan kaçarlara ve başka insanlara yönelirler. Onların bu ruh hali ise, engibeli ve tehlikelerle dolu yolun başlangıcıdır. Yüce Allah Resulü (s.a.a) bir hadisinde şöyle buyurmaktadır:

“Çocukları sevin, merhamet gösterin ve onlara söz verdiğiniz zaman sözünüzü tutun. Zira onlar kendilerine rızık verenin sadece siz olduğunu sanmaktadırlar.”⁸⁰

Bu hadisin analizinde şunlar söylenebilir: sevgi ve merhamet çocukların en temel ihtiyaçlarıdır ve bu ikisi diğer bir temel ihtiyaç olan emniyete ortam hazırlamaktadırlar. Çocuğun gelişmesine ve hidayetine ortam oluşturan emniyet, çocuğa sevgi ve merhamet temellerine dayanmaktadır. Çocuk, ebeveyninin kendisine gösterdiği sevgi ve merhamet nedeniyle zihin olarak rahatlar ve onlara güvenir. Çocukça kavrayışıyla her şeyinin ebeveynine bağlı olduğunu düşünür ve onlara olan güveniyle tüm ihtiyaçlarının karşılandığını sanır. Bu durumda eğer ebeveyn ona bir söz verip de yerine getirmese, yavaş yavaş onlara duyduğu güven yok olur. Güvenin ortadan kalkmasıyla emniyet duygusu da tehlikeye düşer ve emniyetin tehlikeye düşmesiyle de çocuğun ciddi zararlarla karşı karşıya

⁷⁹ Vesailu's-Şia, c. 8, s. 577, 3. Hadis.

⁸⁰ Biharul-Envar, c. 104, s. 92, 14. Hadis.

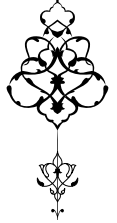
kalma ortamı oluşur. İnsanın kendisini emniyette hissetmemesi yaşamını değiştirmesine ve emniyette hissedeceği bir yer aramasına neden olur. Bu arayış esnasında geri dönme seçeneğini yok edebilecek birçok tehlikeyle karşılaşması da mümkündür.

Her hâlükârda, eğitimde yalanı kullanmanın faydası olmadığı gibi çok tehlikeli sonuçları da vardır. Çok gerekli durumlarda diğer haramlara izin verildiği kadar izin verilir ve diğer durumlarda izin verilmez. Ancak çok üzülerken belirtmeliyiz ki, yalan yöntemi sadece eğitim alanında kullanmakla kalmadı hatta din ve din eğitimi alanına da yayıldı. Bazı kimseler, din eğitici ve davetçisi unvanıyla, bazen merhametlerinden, bazen hayırhah olmalarından ve bazen de halkın dine yönelmesi için yalan hadisleri nakletmeye ve yalan söylemeye yönelmişler ve bu doğru ve meşru olmayan yöntemi meşru saymışlardır. Zira bu düşüncedeki insanlar halkın faydasına olan şeylerin iyi ve beğenilen şeyler olduğuna inanmaktadırlar; eğer yalancılık halkın maslahatını temin ediyorsa ve onları Kur'an'a, ibadete ve Ehl-i Beyt'in (a.s) muhabbetine yaklaşıtıyorsa, haram değil caizdir, hatta ondan daha fazlası sevap ve ödülü bile vardır.⁸¹

Ancak gerçek şudur ki, bu yöntemin menfi sonuçları ve uğursuz akıbeti, görünüşteki müspet ve geçici faydalarından çok çok fazladır. Zira dinî içeriğin zarar görmesine, hurafelerin hakikatle karışmasına ve gerçeklerin değişmesine neden olmaktadır. Bunlara ek olarak, perdeler kalkıp gerçekler aydınlandıktan sonra sadece halkın ve öğrencilerin eğitimlere ve din davetçilerine yönelik nefretini kazanmakla ve güvenini kaybetmekle kalmayacak, hatta tüm dinî öğretilere karşı insanların şüpheyile yaklaşmasına neden olacaktır. Bu durumda tüm dinî konuları alaya alabilirler ve inkâr edebilirler.⁸² Şehit Mutahharî bu konuda şöyle demektedir: “Halkın din hakkındaki sorularıyla karşılaşan benim gibi şahıslar, şu hakikati tamamen derk ediyoruz ki, insanların birçoğu cahil babalarının, annelelerinin ve bilgisiz davetçilerin telkinlerinin etkisiyle, din hakkında yanlış

⁸¹ Muhammed Ali Hacıdehabadî, Mesail ve Muşkilat-i Terbiyet-i Dinî ba Te'kid-i ber Mutun-i İslâmî, s. 138. Müracaat edilebilecek diğer kaynak: Seyyid Hasan İslâmî, Duruguyi Berayi Tervic-i Din, Din Pejuhan, Vijenameyi Dovvimin Kongreyi Din Pejuhan, 1379 Kum, s. 124 ila 135.

⁸² Muhammed Ali Hacıdehabadî, Mesail ve Muşkilat-i Terbiyet-i Dinî ba Te'kid-i ber Mutun-i İslâmî, s. 139.

düşünceye sahip olmuşlardır. Din hakkındaki yanlış düşünceler o insanlara kötü etkiler bırakmış ve onları dinin hakikati hakkında şüpheye düşürmüş ve bazen de dini inkâr etmelerine sebep olmuştur.”⁸³

Sonda şu noktanın zikrini gerekli görmekteyiz, eğer insan bazı durumlarda çaresizlikten yalan söylemek zorunda kalacak olsa ve tevriye etme imkânı da varsa, yalan söylemeye yönelmemeli ve tevriye yapmalıdır. Zira tevriye ve yalan her ne kadar muhataba gerçeğin aksini anlatma noktasında aynıysa da, en azından tevriyede lafzî de olsa doğru söylemiş olma imkânı vardır. Yalanda böyle bir imkân hiç yoktur. Sadece bu nokta dahi mecburiyet durumunda tevriyenin kullanılması için yeterli sebeptir. Örnek olarak Hz. Yusuf’un (a.s) kardeşlerine karşı davranışı gösterilebilir: “...Ey kabile! Siz hırsızsiniz! diye seslendi.”⁸⁴ Hz. Yusuf’un (a.s) kastı “siz maşrapayı çaldınız” değil, “beni babamdan çaldınız” idi. Her halükârda, tevriye yapma imkânı olduğu müddetçe, yalana yönelmemesi gerekir.⁸⁵

Bölüm Özeti

Altıncı zararlı yöntem, eğitmenin eylem ve söylem tutarsızlığıdır. Bu yöntem eğitim sürecini çeşitli zorluklarla karşı karşıya getirmekte ve öğrenciyi birçok zarara sürüklemektedir. Bu çeşit davranış, yalan, ahde ve fasızlık, emanete ihanet ve nifakı kapsamaktadır. Ne yazık ki ebeveynler, eğitmenler ve hatta toplumun örnek aldığı belirli kimselere de yayılmıştır. Daha çok gafletten dolayı gerçekleşir. Lakin her halükârda güvensizlik, şüphe ve davranışlarda ve inançlarda yıkım gibi kendine özgü tesirleri bırakmaktadır.

Çeşitli ayet ve hadis grupları, bu davranışın kötülüğüne ve yasak olmasına işaret etmektedir ve bunlardan bazılarını bu bölümde zikrettik.

Öğrencide nefret oluşması, ayağın kayması, güvensizlik, riya öğrenimi, saygınlığı kaybetmek, günaha cesaret etme, gerçek imanı tatmaktan mahrum kalma ve benzeri konular, hadislerde yalan için zikredilmiş kötü sonuçlardır.

⁸³ Murtaza Mutahhari, İmdadhai Gaybi, s. 52.

⁸⁴ Yusuf, 70.

⁸⁵ Daha fazla bilgi için, Camiü's-Saadet, c. 2, s. 227 ila 229.

Yedinci Bölüm

Tenbih (Ceza)

Tenbih¹, eğitim yöntemlerinden birisidir ve özel durumlarda bazen hatalardan alıkoyucu ve bazen de hataları düzeltici olabilir. Uygulanması durumunda eğitici etkisi olduğundan dolayı pozitif eğitim yöntemleri arasında yer almaktadır.

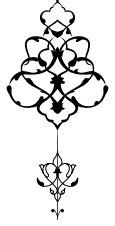
Diğer taraftan, bu yöntemin uygulanması, özel şartlarına ve çeşitli boyutlarına dikkat edildiği takdirde etkili olmaktadır. Aksi halde yıkıcı etkisi, olumlu etkilerinden çok çok fazladır. Bu özelliğinden dolayı da negatif ve zarar verici yöntemler arasında yer almaktadır. Bundan dolayı bu konuyu ele alışıma, önceki konuları ele alışımdan farklı olacaktır. Şimdi konuyu değerlendireceğiz.

1. Tenbih Kavramının Tanımı

Tenbih, tefil kalıbının mastarıdır ve uykudan uyanmak anlamına gelen “nu-bi-he” kökünden türemiştir. Lügate uyandırmak, bir şey hakkında bilgilendirmek ve bildirmek anlamındadır.² Bu durumda tenbih, lügat ve genel anlamı itibarıyla mutlak olarak herhangi bir biçimde bilgilendirmek şeklinde gerçekleşebilir. Bundan dolayı mutlak olarak herhangi

¹ Mütercim: Bu konuda zikredilen “tenbih” kelimesiyle ilgi üç nokta dikkate alınmalıdır. 1- Tenbih kelimesi Arapça bir kelimedir ve Türkçe anlamı cezadır. Bu yüzden Türkçede kullandığımız tembih yani uyarmak kelimesi ile tenbih yani ceza kelimelerinin anlam farklılığına dikkat edilmelidir. 2- Türkçede n ve b harflerinin (İstanbul gibi özel isimler dışında) yan yana gelmesi kural dışıdır. Bu yüzden “tenbih”, “tenbel”, “lanba” ve “penbe” gibi kelimelerdeki n harfi m harfiyle değiştirilir ve “tembih”, “tembel”, “lamba” ve “pembe” şeklinde söylenir. 3- Tercümede tenbih kelimesini, kavram tanımlamasından sonra her zaman ceza olarak tercüme edeceğiz.

² Lügatnameyi Dehhoda, Tenbih kelimesi.

bir biçimde bilgilendirmek dendiğinde bu, öğretmek, nasihat etmek, uyar-mak, uyandırmak vs... ve sınıfta, iş yerinde, uyku halinde veya uyanık halde yani her yerde bilgilendirmek anlamına gelmekte ve bunların hepsi tenbihin bir örneği olabilmektedir.

Tenbihin ıstılahtaki anlamı da hatalı öğrenciyi, yaptığı beğenilme-yen hareketin sonucundan dolayı ve aynı hareketi tekrar yapmaması için hoşlanılmayacak bir tecrübeyle yüz yüze getirmektir.

Buna göre, ıstilah anlamı ile lügat anlamı bir açıdan aynı ve iki açı-dan da farklıdır. Istilah açısından tenbih, iki özellik ile bilgilendirmez: 1- Öğrencinin beğenilmeyen davranışından sonra ve ona yöneliktir. 2- Özel bir yöntemle gerçekleşir ve o özel yöntem, öğrenciyi hoş olmayan bir tecrübeyle yüz yüze getirmektir.

Şu noktanın hatırlatılmasında fayda var; hoş olmayan tecrübe, her çeşit duygusal ve toplumsal mahrumiyeti, bireysel kısıtlamaları, dışlan-maları ve kınamaları ve en son olarak fiziksel cezayı kapsamaktadır. El-bette tenbihin özel anlamı da vardır ve o anlam fiziksel eziyet olan da-yaktır. Bu durumda had ve ta'zir³ de bir tür tenbih sayılmaktadır. Zira hem hoş olmayan bir tecrübedir ve hem de beğenilmeyen davranıştan sonra tenbih amacıyla gerçekleşmektedir. Bu durumda şu soru akla gel-mektedir: tenbih, had ve ta'zir arasındaki asli fark nedir?

Cevap olarak şöyle denilebilir: had ve ta'ziri de şer'î tenbih olarak ad-landırmamızda hiçbir engel yoktur. Ancak tenbih ile en az iki farkı var-dır. İlki, had ve ta'zirin şer'î hâkim tarafından belirlenmesi gerekir; ama tenbih ebeveyn veya eğitmen tarafından gerçekleştirilebilir. İkincisi, had ve ta'zir bazı büyük günahlar gibi özel davranışlardan dolayı verilen bir cezadır. Eğer bu günahlardan birini işleyen kimse balığ ise had uygulanır, ancak balığ değilse ta'zir uygulanır. Hâlbuki tenbihin dairesi çok geniş-tir. Hatta küsmek, inatçılık etmek gibi çok küçük durumlarda bile uygu-lanabilir. Üçüncü bir fark da söylenebilir, had ve ta'zir uygulanmak su-retiyle verilen fiziksel cezadan kaynaklanan acı, tenbihten kaynaklanan acıdan çok daha fazladır.

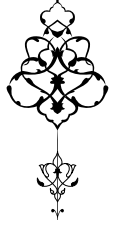
³ Şer'î cezalardır. Had (çoğulu hududdur) Kur'ân ve hadislerde belirlenmiş cezaî m - eyyideleri ifade eden fıkıh terimidir. Ta'zir ise miktar bakımından hadden az olan ter-biye etme şekline denir.

Uyarmak, nasihat etmek, hatırlatmak ve görüş kazandırmak da bilgilendirmek ile aynıdır. Ancak bazı açılardan da birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bunları tenbihten ayıran en önemli özellik, bunların genellikle buluş yaşının üstündekiler için uygulanıyor olmasıdır. Zira bunların uygulanabilmesi için öğrenci hakkında bilgi sahibi olmaya ihtiyaç vardır. Bu yöntemlerin uygulanabilmesinin en doğru zamanı genellikle buluş çağından sonraki zamana tekabül eder ve öncesinde uygulanması durumunda fazla bir etkisi olmaz. Tenbihin ise buluşdan önce uygulanmasının bir mahsuru olmamakla birlikte etkisi de vardır. Başka bir tabirle beyan edecek olursak, bahsedilen yöntemlerin uygulanabilmesi, öğrencinin belli bir akıl seviyesine ve anlama kapasitesine ulaşmış olmasıyla alakalıdır. Anlama kapasiteleri de belli bir kavrayış gelişimini gerektirir. Hâlbuki tenbih, öğrencinin duygu ve fizikiyle alakalıdır. Bu yüzden küçük yaşlarda da etkili olabilir ve öğrenci tarafından kavranabilir. İlave olarak, bahsedilen yöntemlerin uygulanması, öğrencinin bir hata işlemesini gerektirmemektedir. Belki hata işlemeyen ve uyumsuzlukların ortaya çıkmasından önce önünü almak hedefiyle gerçekleştirilebilir. Bunlardan başka, bahsedilen yöntemlerin tümünü tenbihten ayıran kendine özgü durumları vardır ve bu durumların özel yerlerinde konu edilmesi gerekir.

2. Cezanın Etkisinin Gerçekleşmesi

Burada akla takılan soru şudur: Cezanın etkisinin gerçekleşmesi nasıldır? Başka bir tabirle, insanın bu yöntemden etkilenmesi nasıl gerçekleşmektedir?

Cevabı şudur: İnsanda hubb-u zat yani kendini sevmeye özelliği vardır. Bunun ispatlanması için delile ihtiyaç yoktur. Zira herkes bu gerçeği kendi benliğinde hissetmektedir, yani ilm-i huzur ile bilmektedir. İnsanın tüm eylemlerinin hakikati budur diyebiliriz. Eğer bir şeyi seviyorsa ve ona âşıksa, bu şekilde lezzet aldığından dolayıdır ve eğer bir şeyden korkuyorsa veya nefret ediyorsa, nefesine eziyet edip acıttığı içindir. Bundan dolayı tüm çabası lezzet ve mutluluk veren şeyleri cezp etmek ve acı verici ve üzücü şeyleri uzaklaştırmaktır. Bu, ceza yönteminin etkisinin gerçekleşmesine delildir ve bundan dolayı eğitmen bu yöntemi kullanmaktadır. Cezalandırılan kimse, verilen cezanın asıl sebebinin uygunsuz

davranışı olduğunu anladığında, etkilenmekte ve beğenmediği bu tecrübeyi bir daha yaşamamak için aynı davranışı tekrar etmemektedir. Bundan ceza ile amacın irtibatı anlaşılabilir. Zira cezanın düzeltici bir rolü vardır ve bazı durumlarda öğrenciyi uygunsuz davranışların tekrarından alıkoyar. Öğrencinin ahlâkî rezilliklere koşmasını engeller. Bu da insan yaratılışının asıl hedefini, yani Allah'a yakınlaşmayı öğrenciye anlatmaya yarayacak zamanı kazandırır ve kendisinin asıl makamına, yani Allah'ın yeryüzündeki halifelğine yaklaşmasını sağlar.

3. Ceza Uygulamasının Sınırları

Ceza, insanın gelişim aşamalarının tümüne şamil olan bir yöntemdir ve insan hayatı müddetince uygulanabilir. Zira eğitim, doğumdan önce yapılması gerekenleri kapsamakla birlikte, hayatın ilk lahzalarıyla başlar ve ömrün son anlarına kadar devam eder. Zira insanın hata yapmasına yol açan tüm kısıtlama ve zaafılar, her daim insanla birlikte vardır. Bundan dolayı, engelleyici ve düzeltici rolü olan cezanın hayatın tüm merhalelerinde kendine özgü uygulanır olma özelliği vardır. Elbette insan gelişiminin her bir merhalesinin kendine has özelliklerinin olduğu ve kısıtlama ve zaafıların bu merhalelerin doğasına göre iniş ve çıkışlara sahip olduğu açıktır. Bundan dolayı her merhalenin gereklerine göre ceza da özel bir şekle dönüşebilmektedir. Cezanın nicelik ve niteliği, öğrencinin yaşına, konumuna, çokluğuna, azlığına ve hatanın türüne göredir. Örnek: küçük yaşlarda yapılan hatalar daha çok cahillikten kaynaklanmaktadır ve doğuruyu anlatmak ve surat asmak, kısa zamanlı küsme gibi cezalarla düzeltilebilir. İleri yaşlarda hatalar isyan şeklinde olabilir. Bu durumda düzeltilebilmesi için ağır cezalar ve yeterli olmazsa fiziksel ceza gibi daha ağır cezalar ve yine yeterli olmazsa had uygulamak gerekebilir. Bu konuyu ceza dereceleri başlığında daha geniş ele alacağız.

4. Ceza Çeşitleri

Genel olarak öğrenciye etki çeşidi açısından iki türlüdür:

1- Duygusal: bu ceza şekli bireyin rahatsız olmasına neden olur ve cezanın şiddetine ve zaafına göre birey üzerinde özel bir duygusal baskı

oluşturur. Bununla birlikte beden üzerinde doğrudan bir etkisi yoktur. Örnek; kınama, uyarma, küsme, sevdiği şeylerden uzak tutma gibi.

2- Fiziksel: Doğrudan öğrencinin bedenine etki etmekte ve acıya neden olmaktadır. Sonuçta öğrenci üzerinde ruhsal bir baskıya neden olur. Örnek; dayak, şer'i hadlerin uygulanması gibi.

Bir sonraki konuda gerekli olduğu ölçüde her birinin ölçü ve sınırlarına değineceğiz.

5. Cezanın Uygulama Merhaleleri

Hataların büyük veya küçük olmasına, cezaların çeşitli olmasına ve hata işleyen öğrencinin durumuna göre ceza yönteminin uygulanışında da merhaleleri olmalıdır. Aşağıda bunlara değineceğiz.

Bu merhaleleri beyan etmeden önce şu noktayı açıklamayı gerekli görüyoruz: Her merhalenin kendisine ait ayrı merhaleleri de bulunmaktadır. Örnek olarak; çocuğun çok büyük olmayan sözlü hatasından geçmek de, çok kötü hatasından geçmemek de görmezden gelmektir. Bu konuda eğitmen karar almalıdır.

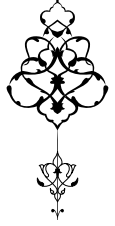
5.1. Görmezden Gelme

Ceza yöntemini uygulamanın birinci basamağı görmezden gelmektir. Yani eğitmen bir öğrenciden gördüğü ilk hatayı görmezden gelir ve sanki hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi davranır. Bu davranışın iki sonucu vardır: İlki, öğrencinin saygınlığı özellikle gizli bir hata yapmışsa korunmuş olur ve ona hareketlerini gözden geçirmesi için ikinci bir şans verilmiş olur. İkincisi, eğitmenin öğrenci tarafından kadri ve makamı bilinir. İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmaktadır:

“Kadrinizi, görmezden gelme ile yüceltin.”⁴

İmam Ali (a.s) görmezden gelmenin, eğitmenin yaptığı işin övülmesine neden olduğunu buyurmuştur:

⁴ Mustedreku'l-Vesail, c. 9, s. 159, 22. Hadis.

“Görmezden gel ki, işin övülsün.”⁵ İmam’ın kendisi de yaşamında bu yöntemi kullanmıştır.⁶

Elbette görmezden gelmeyi, hoşgörü ile cezalandırmak olarak kabul ediyoruz. Zira görmezden gelme yönteminde, tatsız bir olay gerçekleşmemekte ve cezanın hakikati oluşmamaktadır. Ceza olarak adlandırılması da şu iki nedenden dolayıdır: 1- Ceza konumunda gerçekleştirilmektedir. 2- Öğrencinin cesaret almaması ve hatayı tekrar etmemesi amacıyla bu yöntem kullanılmaktadır.

Özellikle çocukluğun ilk yıllarında olmak üzere gelişimin tüm derecelerinde bu merhalenin uygulanması, çok beğenilen bir durumdur. Zira çocuğun çok az bir bilgisi vardır ve bundan dolayı hataları çok olur. Eğer eğitmen tüm kötü davranışları bulup cezalandırmak istese, çocukla çok fazla yüzgöz olur.

5.2. Yüz İfadesini Değiştirmek

Eğer görmezden gelme yöntemi etkili olmazsa, cezanın bir sonraki basamağı yüz ifadesini değiştirmektir. Şöyle ki, eğitmen öğrencinin bir hatasını gördüğünde hatasından dönmesi ümidiyle rahatsızlığını bakışını ve yüz ifadesini değiştirerek yansıtır. Belki bu soğuk bakış, öğrencinin gaflet perdelerini yırtar da davranışlarını değiştirmesine neden olur. Bazen hatayı düzeltmek, yüzü buruşturmak veya kızgın bir bakışla gerçekleşir.

Yüce Peygamberimizin kızı Hz. Fatıma’ya (s.a) davranışı soğuk bakmak şeklinde olmuştu. Aziz peygamberimiz seferden dönüşünde her zaman olduğu gibi ilk önce değerli kızının evine uğramıştı. Fakat her zaman yaptığının aksine çok az durarak Hz. Fatıma’nın (s.a) evinden çıktı. Hz. Fatıma (s.a) değerli babasının soğuk bakışının nedeninin yenilerde evin kapısına perde olarak astığı kumaş parçası olduğunu düşündü. Süratle perdeyi kaldırdı ve bir mesajla babasına gönderdi. Yüce Peygamberimiz kıymetli kızının mesajını duyunca “*Baban sana feda olsun!*” buyurarak Hz. Fatıma’nın (s.a) evine geri döndü.⁷

⁵ Gururü'l-Hikem, 457. Hadis.

⁶ Biharu'l-Envar, c. 68, s. 399, 39. Hadis.

⁷ Biharu'l-Envar, c. 39, s. 20, 7. Hadis.

Bu yöntem, eğitmen ile öğrencinin arasında çok samimi bir diyalogun olması ve öğrencinin bu samimi ilişkiye ihtiyaç duyduğu durumunda uygulanabilir. Öyle ki, öğrenci eğitmeninin bu davranışına üzölmelidir. Bundan dolayı gelişimin her merhalesinde, eğitmen ve öğrenci arasında böyle bir samimiyet olsa, bu davranış cezadan daha etkili olacaktır.

5.3. İma Yoluyla Ceza

Sonraki merhale, ima kalıbında dolaylı uyarıdır. Şöyle ki, eğitmen öğrenciye ima ile hata yaptığını söyler. Zira ima, açıkça söylemekten daha etkilidir. İmam Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır:

“Akıllı kimsenin hatasını ona ima ile söylemek, onu açıkça yermekten daha acı verir.”⁸

Bu ceza yönteminin en dikkat çekici ve en etkili örneğini İmam Musa Kâzım'ın (a.s) sünnetinde görmek mümkündür. Bir gün İmam bir sokaktan geçiyordu. O sokaktaki bir evden de çalgı sesleri yükseliyordu. İmam Musa Kâzım (a.s), bir iş için evden dışarı çıkan hizmetçiye “*Bu evin sahibi köle mi yoksa hür mü?*” diye sordu. Hizmetçi “Hürdür.” diye cevap verdi. İmam da “*Eğer köle olsaydı, bunları yapmazdı.*” buyurdu. Hizmetçi olayı anlattığında ev sahibi İmam'ı bulmak için sokak sokak yalınayak koştu. İmam Musa Kâzım'ı (a.s) bulduğunda tövbe ettiğini söyledi. Yalınayak İmam'ın peşinden koştuğunu ve o gün tövbe ettiğini asla unutmamak için de ömrünün sonuna kadar yalınayak dolaştı. Tarihte “Bısr-i Hafi” yani “Yalınayak Bısr” olarak meşhur oldu.⁹

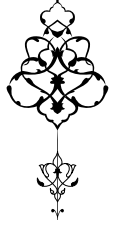
İmayı anlamak, aklın belli derecede rüşte ermesine bağlı olduğundan genellikle buluş çağından sonrası için uygulanır ve küçük yaşlarda fazla etkisi olmaz.

5.4. Doğrudan Uyarı

Bu merhalede eğitmen hatalı öğrenciye kimsenin görmediği bir yerde yalnızlarken yaptığı hatayı anlatır. Bu yöntemin eğitimsel etkisi, ilk olarak

⁸ Gururü'l-Hikem ve Durerü'l-Kelim, 4497. Hadis.

⁹ Doğruların Öyküsü, Murtaza Mutahhari, c. 1, s. 149; el- Kunye ve el-Elkab'tan n - kille, Muhaddis Kummî, c. 2, s. 153, el-Hafi bağılığı.

öğrencinin yaptığı hatayı anlaması ve ikinci olarak saygınlığının korunmuş olmasıdır. Böylelikle eğer hatayı bilerek ve bilinçli olarak yapmışsa en azından hatası hakkında bilgilendirilmiş olur. Bu yöntemin uygulanmalı bir örneğini İmam Cafer Sadık'tan (a.s) nakledeceğiz. İmam bir gün kimsenin olmadığı bir yerde Ehl-i Beyt dostlarından olan ama aynı zamanda içki de içen Şa'ranî ile karşılaştı. Selamlaşp ve birbirlerinin hal ve hatırını sorduktan sonra, İmam onun hatasını doğrudan yüzüne karşı düzgün bir şekilde söyledi:

“İyi amel kimden olursa olsun iyidir, ancak bize bağlı olan senin gibi birisinden olursa daha iyidir. Kötü amel de kimden olursa olsun kötüdür, ancak bize bağlı olan senin gibi birisinden olursa daha kötüdür.”¹⁰

Bu merhale, temyiz yaşlarından sonra uygulanabilir.

5.5. Tehdit Etmek

Bu merhalede eğitmen, öğrencinin sergilediği davranışın kötü sonuçlarını ve cezasını ona söyler ve aynı hareketi tekrarlırsa bunların başına geleceğini bildirir. Tehdit iki şekilde gerçekleşebilir.

Tehdit bazen dolaylı olarak gerçekleşir. Kur'ân-ı Kerim'deki azap ayetleri gibi; bu ayetlerde tehdit daha çok geneledir ve dolaylı yoldandır. Günaha duçar olacak herkese yöneliktir.

﴿وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَكْرُ أُولَئِكَ هُوَ يَبُورُ﴾

“...Kötülüklerle tuzak kuranlara gelince, onlar için çetin bir azap vardır ve onların tuzağı bozulur.”¹¹

﴿الَّذِينَ يَصِلُونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا الْحِسَابَ﴾

“...Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır.”¹²

Tehdit bazen de doğrudandır. Özellikle bir kimseyedir ve bir konudadır. İmam Cafer Sadık'ın (a.s) bir hizmetçisine davranışı buna örnektir.

¹⁰ Biharul-Envar, c. 47, s. 349, 50. Hadis.

¹¹ Fatur, 10.

¹² Sad, 26.

“Eğer nehyime itaat edersen ne âlâ. Aksi halde merkebe vurdukları gibi sana vururum.”¹³

Tehdit genellikle eğitmenin sert tonuyla ve aldığı tavırla gerçekleşir. Uygulama zamanı temyiz çağından sonrasındır. Zira çocuk bu çağda iyi ile kötüyü, hoş gelen ile hoş gelmeyen şeyleri ayırt etmektedir.

5.6. Mahrum Bırakmak

Cezanın diğer bir merhalesi mahrum bırakmaktır ve bir şeyi elinden almak anlamındadır. Böylelikle hata yapan bir kimse, maddî veya manevî bir şeyden mahrum kalır. Kur’ân-ı Kerim, ilahî nimetlerden yoksun kalmanın sebebi olarak zulüm ve günahı işaret etmiştir:

﴿فَبُذِّلُوا مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ
اللَّهِ كَثِيرًا وَأَخَذَهُمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَأَعْتَدْنَا
لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾

“Yahudilerin yaptıkları zulümden, bir de çok kimseyi Allah yolundan çevirmelerinden, menetmelerinden dolayı kendilerine (daha önce) helâl kılınmış bulunan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık. Menedildikleri halde faizi almalarından ve haksız (yollar) ile insanların mallarını yemelerinden dolayı içlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık.”¹⁴

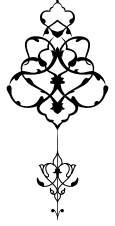
İmam Cafer Sadık (a.s) da buna işaret etmiştir: “Allah kuluna verdiği bir nimeti, günah işleyip nimeti elinden alınmaya müstahak olmadıkça, elinden almaz.”¹⁵ Bundan dolayı mahrum bırakmak, İslâm dininde ceza yöntemlerinden birisidir.

Mahrum bırakmak bazen, bir şeye sahip olmanın yasaklanması, bir şeyi kullanmanın yasaklanması ve bir şeyi yemek gibi maddî şeylere yöneliktir. Bunun Kur’ân’daki açık örnekleri Yahudî kavminin mahrum bırakılması hakkındaki ayetlerdir:

¹³ Vesailu’s-Şia, c. 18, s. 582, 4. Hadis.

¹⁴ Nisa, 160 ve 161.

¹⁵ Biharul’-Envar, c. 66, s. 339, 31, 19 ve 22. Hadisler.

﴿حَرَمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا﴾

“...kendilerine (daha önce) helâl kılınmış bulunan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık.”¹⁶

﴿وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفْرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ

شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ

بِبَغْيِهِمْ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ﴾

“Yahudilere bütün turnaklı hayvanları haram kıldık. Sırtlarında yahut bağırsaklarında taşıdıkları ya da kemiğe karışan yağlar hariç olmak üzere sıgır ve koyunun iç yağlarını da onlara haram kıldık. Bu, zulümleri yüzünden onlara verdiğimiz cezadır. Biz elbette doğru söyleyeniz.”¹⁷

Bazen de sevgiden mahrum bırakmak, başkalarıyla duygusal ilişkiler kurmak ve başkalarıyla birlikte olmak ve konuşmak gibi manevi şeylere yöneliktir. Genellikle hata işleyen kimseyle küsme¹⁸, onun hapsedilmesi ve onunla irtibatı kesme¹⁹ gibi kalıplarda görülmektedir.

Mahrum bırakmanın en şiddetlisi, belki de bir gruptan veya toplumdan dışlanma şeklinde gerçekleşenidir ve bu yöntem belki de en etkili yöntemdir. Bu çeşit bir mahrumiyetten sonra, hatalı kimse gruptan, toplumdan dışlanır, tüm bireylerle irtibatı hatta kendi akrabalarıyla irtibatı bile kesilir. Öyle ki tüm dünya onca büyüklüğüyle ona daracık ve kapkaranlık bir kafes gibi gelir. Toplumsal dışlamanın en güzel örneğini Tebük Savaşı'ndan sonra Hz. Peygamberin ve Müslümanların savaşa katılmayan üç kişiye gösterdikleri tavırda görebiliriz. Bu toplumsal dışlamada hatta kendi eşleri ve çocukları dahi onlarla irtibatlarını kestiler. O üç kişi şehirden ayrılp dağlara çıktılar ve Allah'a tövbe edip duaya yöneldiler. Sonunda üçüncü günün ardından onların tövbeleri kabul edildi ve toplumsal mahrumiyetleri kaldırıldı.

¹⁶ Nisa, 160.

¹⁷ Enam, 146.

¹⁸ Birisi İmam Musa Kâzım'a (a.s) oğlundan dert yandı. İmam şöyle buyurdu: “Onunla küs, ancak küskünlüğünü fazla uzatma.” Biharu'l-Envar, c. 97, s. 99, 74. Hadis.

¹⁹ İmam Ali Rıza (a.s) şöyle buyurdu: “Eğer bir kimsenin hakkı inkâr edip yalan söyled - gini görürseniz, onunla oturup kalkmayın.” Biharu'l-Envar, c. 93, s. 96, 1. Hadis.

﴿وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِفُوا حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ

التَّوَابُ الرَّحِيمُ

“Ve (seferden) geri bırakılan üç kişinin de (tövbelerini kabul etti). Yer-yüzü, genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları kendilerini sıkıktıkça sıkıkmıştı. Nihayet Allah’tan (O’nun azabından) yine Allah’a sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Sonra (eski hallerine) dönmeleri için Allah onların tövbesini kabul etti. Çünkü Allah tövbeyi çok kabul eden, pek esirgeyendir.”²⁰

Hatalı öğrencinin davranışlarında pişmanlık görüldüğünde mahrum bırakmaya son verilmesi ve ilişkilerin normale döndürülmesi önemlidir. Zira mahrumiyetin devamı halinde öğrencinin buna alışması, onun eğitmenden uzaklaşmasına ve eğitmenle inatlaşıp düşmanlık etmesine yol açabilir. Bundan dolayı İmam Musa Kazım (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Küçük çocuğa küs ama çok uzatma.”²¹

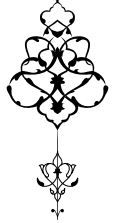
Öğrenci ile tekrar ilişki kurmak için eğitmenin başka birisini araya koymasında fayda vardır. Bu şekilde hem öğrencinin hazır olması sağlanmış hem de eğitmenin makamı korunmuş olur. İmam Cafer Sadık (a.s), İsa b. Ebu Mansur Şalgan ismindeki bir yardımcısını ahlâkı kötü olduğu için kendinden uzaklaştırmıştı. Onunla yeniden görüşmek için de Mezarım’i aracı yapmıştı.²² Elbette bazen durum bizzat eğitmenin irtibata geçmesini gerektirebilir. Bu şekilde de öğrencinin şahsiyetine saygı gösterilmiş ve yüceltilmiş olur.

Şu noktayı da zikretmeliyiz ki, ceza vermek de bir tür mahrum bırakmadır. Zira ceza, bazen öğrenciyi sevdiği bir şeyi yemesinden, içmesinden mahrum bırakarak da verilebilir; bazen de bir ödevi birkaç kere yazması gibi sevmediği bir şeye zorlamakla verilebilir. Bu ceza aslında bir tür öğrenciden rahatlığı almaktır.

²⁰ Tevbe, 118. Tefsirlerde ilgili ayetin açıklamalarına bakılabilir. Biharu'l-Envar, c. 21, s. 218, 3. Hadis.

²¹ Biharu'l-Envar, c. 97, s. 99, 74. Hadis.

²² Biharu'l-Envar, c. 68, s. 185, 4. Hadis.

5.7. Kınamak

Eğer önceki merhaleler etkili olmadıysa, kınama yöntemi kullanılabilir. Eğitimci kınama ile öğrencinin şahsiyetini hedef alır ve onu yalnızken veya toplum içinde yanlış davranışlarından dolayı kınar. Emirlemünün İmam Ali'nin (a.s) buyurduğu gibi kınamanın etkisi bazen vurmaktan daha fazladır:

“Kınama, gönülsüz vurmaktan daha etkilidir.”²³

Zira onun saygınlığını ve haysiyetini hedef almakta ve kişiliğinin değerini düşürmektedir. Elbette konunun hassas olması ve öğrenci için yıkıcı etkileri bulunması nedeniyle, bu yöntemin her yerde ve her şartta kullanılmasına izin verilmemektedir. Zira bireyin kişiliğine ve saygınlığına zarar vermek, onun hayatının kötü yönde değişmesine neden olabilir. Bu yöntemin uygulamasındaki zaman ve durum teşhisi eğitmenin sorumluluğundadır ve teşhis gücü de eğitimde zekâ, ihtiyat ve özel bir yeteneğe gereksinim duymaktadır.

Bu yöntemin uygulanması, bilerek ve bilinçli olarak ve bazen de düşmanlıktan dolayı hataya düşebilen temyiz gücüne sahip ve balığ çocuklar için uygundur. Örnek olarak: Peygamberimiz ilahî hükümlerden zekâtı ödemeyen beş kişiyi isimleriyle çağırarak kınadılar ve mescitten dışarı çıkardılar. Her halükârda, bu yöntemin kullanılmasında çeşitli boyutları dikkate almak gerekmektedir.

5.8. Dayak

Bu merhale ceza merhalelerinin sonuncusudur. Şartlara dikkat ederek uygulanmalıdır. Bu yöntem, âlimler ve bilim insanları arasında tartışmalı bir yöntemdir ve çok özel hassasiyetlere sahiptir. Hakkında birkaç soru ile analize başlayacağız.

A) İslâm'da dayak caiz midir, değil midir?

Suçun ve hatanın ıslahı, önlenmesi ve tekrarının olmaması için var olan İslâm'daki hadler ve ta'zirler ahkâmı, dayanın Yüce İslâm dininde caiz

²³ Gururu'l-Hikem ve Dururu'l-Kelim, 1429. Hadis.

olduğunu göstermektedir. Buna ilave olarak, özellikle dayak konusunda nakledilen ve hedefi disiplin ve eğitmek olan hadislerden bazılarını nakledeceğiz. Emirülmüminin İmam Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır:

“Kendi evladını edeplendirdiğin gibi yetimi de edeplendir. Yetime, kendi evladına vurduğun kadar vur.”²⁴

Başka bir yerde de şöyle buyurmaktadır:

“Kölen, Allah’a karşı gelirse vur; sana karşı gelirse affet.”²⁵

İmam başka bir sözünde, babanın evladına vurmasını gübreye benzetmektedir²⁶; şartlarına dikkat ederek toprağa gübre verilmesi tarımı nasıl geliştirip iyi mahsul elde edilmesine neden oluyorsa, şartlarına dikkat ederek evlada vurulması da çocuğun kötü hareketlerini düzeltir. Başka hadisler de çocuğu namaz kılmaya mecbur bırakmak için ona vurmanın caiz olduğunu belirtmektedir.²⁷ Bu hadislerin tümü İslâm şeriatında dayanın caiz olduğunu göstermektedir. Elbette bu metodun eyleme dökülmesinin şartları vardır ki bu şartları yeri gelince beyan edeceğiz.

B) Hangi yaşta dayak caizdir?

Dayağın buluş ve daha yukarı yaşlarda olduğuna dair hiçbir şüphe yoktur. Zira hükümler ve hadler buluşdan sonra kişileri bağlamaktadır. Asıl konu daha küçük yaşlarda olup olamayacağıdır. Acaba daha küçük yaşlarda da dayak kullanılabilir bir metot mudur? Namazı terk eden çocuğa dayak atılabileceğini belirten hadislerden, iyi ve kötüyü teşhis edebilen çocuğa da dayak atmanın caiz olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu hadislerde yedi, dokuz ve on yaşlarındaki çocuklara vurulabileceği caiz sayılmıştır. İyi ve kötüyü ayırabilme yaşları da hemen hemen bu yaşlardır. Elbette yer ve şartların değişmesinden dolayı bireylerin gelişmesi farklılık gösterebilir. Hırsızlık yapan çocuk hakkında İmam Cafer Sadık’ın buyurmuş olduğu söz bu konunun delilidir:

²⁴ Usulu Kafi, c. 6, s. 47, 810628. Hadis.

²⁵ Mustedreku'l-Vesail, c. 18, s. 29, 3. Hadis.

²⁶ “Babanın evladına vurması, toprak için gübre gibidir.” Şerhu Nehc’i-Belağa, İbn Ebî’l-Hadid, c. 20, s. 325, 724. Hikmet.

²⁷ Mustedreku'l-Vesail, c. 3, s. 18, 2 ve 4. Hadisler. Mecmueyi Verram, s. 474.

“Ona sorun hırsızlığın cezası olduğu hakkında bilgisi var mıdır ve cezanın ölçüsü ne kadardır? Eğer bilmediğini söylerse onu bırakın.”²⁸

Hadisten çıkarılan sonuç şudur: kendisine ceza verilecek öğrenci ve çocuğun cezaya yönelik bilgisi veya bilgisizliği, ceza gerektiren konunun kötülüğünü derk edip etmediğini gösterir ki bu ceza almasında önemli bir etkidir. Tüm bunlarla birlikte ta’zir cezası, iyi ve kötüyü ayırt edebilme yaşından sonra caiz olsa da, dayak cezası şartlarına riayetle birlikte tüm yaşlarda caizdir.

C) *Dayağın sınırı nereye kadardır?*

İslâm şeriatında, hırsızlık ve kazf²⁹ gibi bazı suçların sadece baliğ kimselere özel cezaları vardır ve eğer bu suçlar ispatlanırsa, kimsenin cezanın uygulanmasını engellemeye hakkı yoktur. Ancak özel cezası olmayan suçları baliğ olmayan çocuklar işlerse, onlara ta’zir uygulanır ve ta’zirin ölçüsü şerî hâkimin elindedir. Hâkim, şartları, durumu ve suçlunun yaşını göz önünde bulundurarak işlenen suça uygun bir ceza belirler. Çocuğa dayağı caiz gören hadislere göre kötü bir şey yapmış çocuğa üç ila on darbe vurulabilir ki bu eğitmenin ve öğrencinin durumuyla ilgilidir.

D) *Neler için dayak cezası verilebilir?*

Bu konuda hadisler çeşitlidir. Bazıları Allah’a isyan ve büyük günahları, bazıları namazı terk etme durumunu, bazıları da velilere karşı gelme durumunu beyan ederek dayağa izin vermiştir. Elbette üçüncüsü için affetme ve görmezden gelme seçenekleri de vurgulanmıştır.³⁰ Ancak bu cezayı uygulamadaki hedef öğrencinin hal ve hareketlerini düzeltmek olduğundan şöyle diyebiliriz: öğrenci ne zaman ahlâk dışı bir hareket yapsa ve düzelmesi için dayaktan başka bir yol olmasa, o zaman dayak metodunu uygulamak caiz olur.

²⁸ İstibsar, c. 2, s. 249, 7. Hadis.

²⁹ Kazf, zina veya livata suçlarını nispet edip ispatlayamamaktır. Huşenk Şambeyatî, Hukuk-i Keyferiyi İhtisasi, c. 1, s. 545.

³⁰ Daha fazla bilgi için Havza ve Danişgah dergisinin 14 ve 15. sayılarında yayınlanan Tenbih Ez Didgah-ı İslâmî makalesine müracaat ediniz. Bu başlıkta zikrettiğim birçok konuyu bu makaleden alıntı yaptım.

6. Metodun Kuralları

Geçen konular, ceza metodunun uygulamadaki çeşitli merhaleleri hakkındaydı ve görünüşe göre zikredilen sıraya göre uygulanması en doğru olanıdır. Ancak her merhalenin faydalı olabilmesi, bazı temel ve kaidelere uyulmasına bağlıdır. Aşağıda bunları beyan ediyoruz:

6.1. Hüsn-ü Zan

Hüsn-ü zan³¹, irtibatı güçlendirir. Karşısında ise su-i zan, yani kötü fikir besleme vardır ve genelde toplumsal ilişkileri ve özelde de öğrenci ve öğretmen ilişkisini bozar. Bundan dolayı öğrenciye hüsn-ü zan ile yaklaşmalı ve öğretmen elinden geldiği kadar öğrencinin görünüşte kötü olan hareketini iyiye yormalıdır. İmam Ali (a.s) bu konuda şöyle buyurmaktadır:

“Din kardeşinin hareketini, senin hüsn-ü zannına galebe çalacak bir şeyini görmedikçe iyiye yor ve onun sözünü olumlu görebildiğin müddetçe su-i zan besleme.”³²

Hadislerde bu konuya oldukça fazla vurgu yapılmış ve su-i zan yerilmiştir.³³

6.2. Eylemlere Tepki

İslâmî eğitimde, öğretmenin öğrenciye tepki göstermesi sadece öğrenciden kaynaklanan kötü eylemlerden dolayıdır. Niyetler ve yapma isteği, eyleme dönüşmediği ve söz veya hareket kalıbına dökülmediği müddetçe öğretmenin tepki göstermeye hakkı yoktur. Hz. Peygamber’den (s.a.a) nakledilen bir hadiste şöyle zikredilmiştir:

“Allah, ümmetimin içsel vesveselerini, söz ve eyleme dönüşmediği müddetçe benim hatırım için affetmiştir.”³⁴

³¹ Güzel fikir besleme.

³² Mustedreku'l-Vesail, c. 9, s. 144, 7. Hadis.

³³ Mustedreku'l-Vesail, c. 9, s. 142 ila 147, 1. Hadisten 15. Hadise kadar. Ayrıca s. 113, 10388. Hadis.

³⁴ Kenzu'l-Ummal, c. 12, s. 174, 34540. Hadis.

İmam Cafer Sadık'tan da (a.s) şöyle nakledilmiştir:

“Eğer bir kul günaha niyet etse, amel defterine bir şey yazılmaz. Eğer niyetini eyleme dökerse, yedi saat ona mühlet verilir; pişman olursa ve tövbe ederse yine bir şey yazılmaz...”³⁵

6.3. Öğrencinin Saygınlığının Korunması

Öğrencinin saygınlığının ve şahsiyetinin korunması, kendisinden gaflet edilmemesi gereken önemli konulardan birisidir. Zira o, insandır ve ilâhî bir saygınlığı vardır. Bundan dolayı mümkün olduğu kadar bu saygınlığın korunması gerekir. Bu amaçla, eğitmen iki şey yapmak zorundadır: ilki öğrencinin hatasının ispat edilmemesi, onu gizlide yaptığı hatadan dolayı tövbeye teşvik etmesi ve öğrencinin yaptığı hatayı itiraf etmesi için eğitmenin acele etmemesi³⁶; ikincisi öğrencinin hatasının ispatlanmış olması ve eğitmenin bunu öğrenmesi durumunda bu hatayı diğer kimselerin yanında dillendirmemesi ve o hatayı gizlemek için çaba sarfetmesi. Bunun sonucu, öğrencinin gurur ve şahsiyetinin korunması olacaktır. İslâmî kaynaklarda nakledilen hadislerde buna önemle vurgu yapılmıştır. İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurmaktadır:

“Her kim bir müminin günahını öğrense, o günahı gizlemese ve o mümin için af dilemese, Allah katında o günahı işlemiş gibidir...”³⁷

6.4. Af ve Görmezden Gelmenin Önceliği

İslâm'ın yüce Peygamberi (s.a.a) şöyle buyurmaktadır: “Eğitmenin hatayı af etmekte yanlış yapması, hataya ceza vermede ve haksız yere birine ceza vermede yanlış yapmasından daha iyidir.”³⁸ Bundan dolayı hata yapan kimseye karşı ilk tepki hemen ceza vermek değil, hatayı affetmek veya görmezden gelmektir.

³⁵ Biharul-Envar, c. 64, s. 246, 2. Hadis.

³⁶ Tehzibu'l-Ahkâm, c. 10, s. 8, 22 ve 23. Hadisler. Sahih-i Buhârî, c. 8, s. 24, 1. Satı - dan 5. Satıra kadar.

³⁷ Mustedreku'l-Vesail, c. 9, s. 134, 6. Hadis. Kenzu'l-Ummal, c. 3, s. 250, 6391 ve 6392. Hadisler.

³⁸ Kenzu'l-Ummal, c. 5, s. 309, 12971. Hadis.

6.5. Öğrencinin Şartlarını ve Durumunu Göz Önünde Bulundurmak

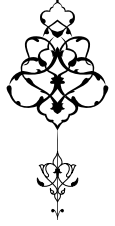
Kötü eylemlere karşı tepki, eylemin bilinçle, kasıtlı ve zorlama olmaksızın öğrenci tarafından gerçekleştirildiğinde gösterilmelidir. O halde bir davranış, hata, unutkanlık veya zorlamayla yapılmışsa, yapan kimseye tepki gösterilmemesi gerekir, hatta bu davranış görmezden gelinmeli ve affedilmelidir. Ref hadisi³⁹ bu noktaya işaret etmektedir. Bunlar aslında kötü sayılmamakta ve bundan dolayı bunlara duçar olanlara ceza verilmemektedir. İyiliği emir ve kötülükten sakındırma noktasında söylenen ilk şey kötülüğün var olması ve sakındıracak olanın o kötülüğü iyi bilmesi gerektiğidir. Hâlbuki hata, unutkanlık, zorlama sonucu ortaya çıkan kötülük, kötülük örneklerinden değildir ve dolayısıyla eğitmenin buna tepki gösterme hakkı yoktur. Zira iyiliği emir ve kötülükten sakındırmanın ilk ve en küçük şartı gerçekleşmemiştir. Elbette o kötü hareketi yapan kimsenin yaptığı hareketin kötü olduğuna dair uyarılması güzel bir şeydir ve bunun saygıyla yerine getirilmesi gerekir.

6.6. Özrü Kabul

Her ne kadar hatalı olsa da insan saygınlığının ve kerametinin korunması, eğitmenin öğrencinin özrünü kabul etmesini gerektirir. Hadislerde hatalı insanların dilediği özrün kabul edilmesine önemle vurgu yapılmıştır. İmam Musa Kâzım'dan (a.s) nakledilen bir hadiste sağ kulağa kötü söyleyen insanın hemen ardından sol kulağa özür dilemesi durumunda, özrün kabul edilmesi buyurulmuştur.⁴⁰ Bunun sonucu, günah dosyasını kapamaktır ki bu durum dosyanın açık kalmasından ve günahın cezasının verilmesinden çok daha güzel sonuçları olan bir harekettir. Elbette öğrencinin dilediği özürde samimi olması veya samimi olduğuna

³⁹ Vesailü's-Şia, c. 4, s. 373, 5428. Hadis; c. 15, s. 369,20770. Hadis. Kenzu'l-Ummal, c. 12, s. 156, 34460. Hadis. (Mütercim:) İmam Cafer Sadık (a.s) ceddi Resulullah'tan (s.a.a) şöyle buyurmuştur: "Ümmetinden şu dokuz şey(den dolayı sorumluluk) kaldırılmıştır; hata, unutkanlık, bilmedikleri şey, güçlerinin yetmediği şey, mecbur oldukları şey, zorlandıkları şey, kötüye yorumlamak, yaratılıştaki tefekkür vesvesesi ve dilleriyle veya elleriyle aşikâr kılmadıkları müddetçe haset." Tevhid, s. 353. Hisal, c. 2, s. 417. Bihar, c. 2, s. 280.

⁴⁰ Biharul'l-Envar, c. 64, s. 425, 67. Hadis. Kenzu'l-Ummal, c. 3, s. 378, 7031. Hadis.

ihtimal verilmesi, özrün kabul edilmesi noktasında önemli şartlardan biridir. Eğer samimiyet ihtimali olmasa, özrün kabul edilmesi hem öğrenciyi yaptığı hataya teşvik etmek anlamına gelecektir hem de öğretmenin makamının alaya alınmasına sebebiyet verecektir.

6.7. Acele Etmemek

Ceza verilmesinde acele etmek beğenilen bir şey değildir. En iyisi öğrencinin hatasını gördükten sonra ona bir fırsat vermektir. Belki bu esnada yaptığından pişman olacaktır ve hatasını telafi etme yolları arayacaktır. Bu durumda öğrencinin gururu ve saygınlığı korunmuş olacaktır. Emirülmüminin Ali'nin (a.s) buyurduğu gibi Allah azze ve cellenin de günahkâr kullarına karşı davranışı bu şekildedir:

“Allah, günah işleyen her kula yedi saat mühlet verir; tövbe ederse ona herhangi bir günah yazılmaz.”⁴¹

Allah'ın böyle yapmasının delili belki de imkân olduğu müddetçe cezalandırmaktan kaçınmak ve imkân olduğu müddetçe öğrencinin kendini düzeltebilmesine olanak sağlamak içindir. Eğer bu şekilde davranılırsa, cezanın amacı olan bireyin eğitilip hal ve hareketlerinin düzelmesi durumu da hâsıl olacaktır. Bu aynı zamanda ilahî işlevin öğretmenin davranışlarına yayılması için de güzel bir delildir.

6.8. Hataya Bulaşmadan Önce Hücceti Tamamlama

Aklın hükmüne ve akıl insanların uygulamasına göre öğretmen, ancak öğrenciyi yaptığı hatanın kötü sonuçları hakkında uyarmış ve hücceti ona tamamlamış olduğunda ceza verebilir. Aksi halde ceza vermek, aklen kötü sayılan bir iştir. Bu kötü sayılması, akli beraatın kaynağıdır. Yani davranışın kötü olduğunu ve ceza gerektirdiğini bilmeyerek o kötülüğü yapan kimse, aklın hükmüne göre suçlu değildir ve cezalandırılması kötüdür. Şer'i beraatın kaynağı olan “Biz, bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz.”⁴² ayeti, bahsettiğimiz akli beraata da işaret ve irşat etmektedir.

⁴¹ Mustedreku'l-Vesail, c. 12, s. 124, 17. Hadis.

⁴² İsra, 15.

6.9. Dolaylı Uyarılar

Cezada genel kural, ceza merhalelerine riayet etmektir. Bundan dolayı öğrenciye doğrudan tepki göstermeden önce en güzeli uygunsuz hareketlerinin yolu üzerine onu engelleyecek ve uyandıracak bir takım dolaylı uyarılar yerleştirmek olacaktır. Öğrencinin bazı nimetlere ulaşmasını engellemek gibi hoş olmayan dolaylı uyarılara duçar edilebilir ve onu düşünmeye ve uyanmaya sevk edecek ortam hazırlanabilir. Emirülmüminin Ali'nin (a.s) buyurduğuna göre bu metot, Allah'ın kullarına uyguladığı bir metottur:

“Allah, kullarını günaha düşüklerinde, tövbe edenin tövbe edip günah-tan uzaklaşması, nasihat alanın nasihat alması ve sakınanın günah-tan sa-kınması için meyveleri azaltarak, bereketleri saklayarak ve hayır hazinele-rini kapatarak sınar.”⁴³

6.10. Hata Yapıldığına Emin Olmak

Hatalı öğrenciyle ilk karşılaşmada onun hata yapıp yapmadığına emin olunmalı ve daha sonra cezası verilmelidir. Emirülmüminin Ali'ye (a.s) Şureyh Gazi'nin çok pahalı bir ev aldığını söylediklerinde onu yanına ça-ğırttı ve bu haberin doğru olup olmadığını sordu. Şureyh doğru oldu-ğunu belirttiğinde İmam ona kızgınlıkla bakıp ölümü hatırlattı.⁴⁴ Eğer Şu-reyh haberi yalanlasaydı İmam ulaşan haberleri hiç kale bile almayacaktı. Bu şekilde olacağına delilimiz İmam Musa Kâzım'ın (a.s) Muhammed b. Fazl'ın sorusuna verdiği cevaptır: “Eğer bir grup doğru sözlü güvenilir in-san, bir din kardeşimize uygunsuz bir hareketi nispet etseler ve o kardeşi-miz o haberi inkâr etse, ne yapmalıyız?” İmam cevaben şöyle buyurdular:

“O kardeşin hakkında kulağının duyup gözünün gördüğü şeyi yalanla. Eğer o sana bir şey söylese ve elli kişi yeminle onun aleyhine aksini söylese ve şahadet etse, onu doğruyla ve diğerlerini yalanla.”⁴⁵

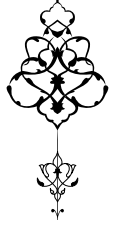
6.11. Şahsiyeti Değil, Eylemi Kötülemek

Cezada, öğrencinin uygunsuz hareketi yerilmelidir, onun şahsiyeti değil. Yani ona “Sen kötü bir insansın!” değil, “Yaptığın hareket çok

⁴³ Nehcu'l-Belağa, 143, Hutbe.

⁴⁴ Nehcu'l-Belağa, 3. Mektup.

⁴⁵ Biharu'l-Envar, c. 68, s. 214, 11. Hadis.

kötü bir harekettir!” denmelidir. İmam Muhammed Bâkır (a.s) gereksiz yere birkaç güvercinin başını koparan Ebu Hamza’ya şöyle buyurmuştur: “*Ne kadar kötü bir şey yapmışsın!*” daha sonra bu yerginin nedenlerini açıklamıştır.⁴⁶

6.12. Ceza, Sadece Hatalıya Verilir

Kur’ân-ı Kerim’in buyruğuna göre, hiç kimse başka birinin günahını sırtlanmaz⁴⁷ ve herkes kendi günahını yüklenmelidir. Bundan dolayı cezada sadece hatalı kimse göz önünde bulundurulmalı ve başka birisini onun yüzünden cezalandırılmamalıdır. Elbette eğer bir kimse uygunsuz bir hareketin gerçekleşmesine sebep olmuşsa, görünüşte her ne kadar kendisi o hareketi yapmamış olsa da o hareketin gerçekleşmesinde rolü olduğu kadar cezalandırılmalıdır. Kur’ân-ı Kerim bu konuda şöyle buyurmaktadır: “Böylece kıyamet günü kendi günahlarını tam olarak, bilmeden sapturdıkları kimselerin günahlarını kısmen yüklenirler.”⁴⁸ Gelenek ve alışkanlık oluşturmak ve yerleştirmek hakkında nakledilen hadisler de bu konuya vurgu yapmaktadırlar.⁴⁹

6.13. Öğrencinin Hatayı ve Cezasını Bildiğine Dikkat Etmek

Öğrencinin yaptığı hatanın kötü olduğunu ve hatanın cezasının boyutunu bilip bilmediği, cezanın ölçüsünün belirlenmesi noktasında önemlidir ve buna dikkat etmek gerekir. Eğer öğrenci, yaptığı şeyin kötü olduğunu ve o hata için ceza verildiğini bilmiyorsa, ona ceza vermek caiz değildir. Böyle bir durumda ceza verilirse, ters sonuçlar doğuracaktır. İmam Cafer Sadık (a.s) hırsızlık yapmış bir çocuk hakkında Muhammed b. Halid’e şöyle buyurmaktadır:

“O çocuğa hırsızlığın cezasının olduğunu bilip bilmediğini sor. Eğer bildiğini söylerse, ona cezanın ölçüsünü ve ne şekilde olduğunu bilip bilmediğini sor. Eğer hırsızlığın cezasının parmakların kesilmesi olduğunu bilmiyorsa

⁴⁶ Mustedreku'l-Vesail, c. 8, s. 283, 1. Hadis, (9451).

⁴⁷ “Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez.” Fâtır, 18.

⁴⁸ Nahl, 25.

⁴⁹ “Her kim kötü bir gelenek oluştursa, o geleneğe uyanın ameli de oluşturanın üzerinedir.” Mustedreku'l-Vesail, c. 12, s. 229, 2. Hadis.

onu bırak gitsin...⁵⁰ İmam Muhammed Cevad (a.s) başka bir hadiste şöyle buyurmaktadır: “Eğer İslâm’ı genel olarak bilip Müslüman olduğunu ikrar eden ancak İslâm’ın ve hükümlerinin açıklamasını duymamış Arap olmayan bir kimseyle karşılaşsam ve onun zina, hırsızlık veya şarap içmek gibi suçlara mürtekip olduğunu görsem İslâmî cezaları ona uygulamam. Elbette hükümleri bildiğine dair bir delil olursa, o zaman uygulayım.”⁵¹

6.14. Olumlu Özellikleri Göz Önünde Bulundurmak

Olumlu özellikleri olan bir öğrenci affedilmeli veya cezasında indirime gidilmelidir. Bu davranışın etkisi, cezanın etkisinden çok fazla olacaktır. Zira hem öğrencideki o olumlu özellikler teşvik edilmiş olur hem de öğrenciyi eğitmene ve eğitim programına yönlendirmiş olur. İmam Cafer Sadık’tan nakledilen bir hadiste şöyle buyurmaktadır:

“Hz. Peygamberin yanına savaş esirleri getirildi. Olumlu bir özelliği olan bir kişi hariç diğerlerine ölüm cezası verdi. Bırakılan kişi, olumlu bir özelliği olduğundan dolayı serbest kaldığını öğrendiğinde iman etti ve Hz. Peygamberle katıldığı bir savaşta şehit düştü.”⁵²

Başka hadislerde de cömert kimselerin cezalandırılmasından vazgeçilmesi söylenmiştir.⁵³

6.15. Geri Dönüş İçin Yeşil Işık

Eğitmen tüm gücünü ceza vermek için kullanmamalı ve bunda son uygulamayı yapmak için çaba harcamamalıdır. Yani ceza esnasında öğrenci pişman olup hatasını telafi etmek istediğinde tüm köprüler yıkılmış olmamalıdır. Cezanın her merhalesinde, cezanın sınırı ve niceliği öyle olmalıdır ki öğrenci pişman olup eğitmenle yeniden irtibat kurmak istediğinde geri dönebileceğini bilmelidir. Emirülmüminin Ali (a.s) oğlu İmam Hasan’a (a.s) vasiyetinde bu noktaya işaret etmekte ve şöyle buyurmaktadır:

“Eğer bir din kardeşinle görüşmek istemezsen, kendinde onun dostluğu için bir miktar yer bırak ki sana geri dönmek istediğinde dönebilsin.”⁵⁴

⁵⁰ Tehzibu'l-Ahkâm, c. 10, s. 120, 99. Hadis. İstıbsar, c. 4, s. 249, 7. Hadis.

⁵¹ Tehzibu'l-Ahkâm, c. 10, s. 121, 103. Hadis.

⁵² Biharu'l-Envar, c. 64, s. 384, 25. Hadis.

⁵³ Kenzu'l-Ummal, c. 5, s. 311, 12981 ve 12982. Hadisler.

⁵⁴ Nehcu'l-Belağ, 31. Mektup.

7. Ceza Metodunun Zararlarını Tanıma

Ceza metodunu uygulamada, metot temel ve kurallarına uymamak ve çeşitli boyutlarına dikkat etmemek, zararların ve sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu başlıkta bunlardan bazılarını değineceğiz:

7.1. Ceza ve Suçlamada Acele Etmek

Ceza metodunun zararlarından birisi, ceza vermede acele etmektir. Ortada ceza verilecek bir hata olmayabilir ya da öğrenci yaptığı şeyden dolayı pişman olmuş olabilir. Bu durumda cezada acele etmek, öğrencinin gururunu kırmaya ve şahsiyetini lekelemeye neden olabilir. Emirülmüminin Ali (a.s) bu konuda şöyle buyurmaktadır:

“Bir kimseyi günahından dolayı ayıplamak için acele etmeyin. Belki o günahı affedilmiştir.”⁵⁵

7.2. Ceza ve Yermekte Aşırı Gitmek

Öğrenciye ceza vermede ve yermekte aşırı gitmek, eğitsel sonuçları ortadan kaldırır, öğrencide inat ateşini alevlendirir ve düşmanlık ve kinin oluşmasına neden olur. Emirülmüminin Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır:

“Yermekte aşırı gitmek, inat ateşini alevlendirir.”⁵⁶

Başka bir hadiste de şöyle buyurmaktadır:

“Çok yermeyin, zira kine neden olur ve öğrenciyi düşmanlığa sevk eder.”⁵⁷

7.3. Kızgınlık Halinde Ceza Vermek

Hadislerde, kızgınlık anında ceza vermek yasaklanmıştır.⁵⁸ Bu yasağın nedeni, kızgınlık anında ceza vermenin iki sonucundan dolayı olabilir. İlki, ilahî ve eğitsel boyutunu kaybettiği içindir; zira eğitmen, kızgınlık anında öğrenciyi düzeltmek ve eğitmek için değil

⁵⁵ -Nehcu'l-Belağa, 140. Hutbe.

⁵⁶ Gururu'l-Hikem ve Dureru'l-Kelim, 1768. Hadis.

⁵⁷ Tuhefu'l-Ukul, s. 84.

⁵⁸ “Allah Resulü (s.a.a) kızgınlık anında ceza vermeyi yasaklamıştır.” Biharu'l-Envar, c. 79, s. 102, 2. Hadis.

kendi içinin rahatlaması için ceza verebilir. İkincisi, kızgınlık anında akıl, kullanılma özelliğini kaybeder ve cezada aşırılığa gitmeye neden olabilir. Dolayısıyla telafi edilemeyecek ruhsal ve bedensel zararlara yol açabilir.

7.4. Hassas Noktalara Vurmak

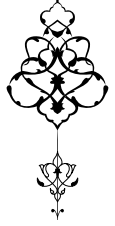
Yüz gibi bedenın hassas ve zarar görebilecek bölgelerine vurmak, ağır ve telafi edilemeyecek tahribata neden olabilir. Bundan dolayı hadislerde buna özellikle vurgu yapılmış, hatta hiçbir ilahî had ve cezada yüze vurmaya izin verilmemiştir. Zira yüz, insanın güzelliğinin ve ilahî keramet ve yaratılışın mazharıdır. Bundan dolayı ona ihtiram gösterilmelidir. Ayrıca diğer uzuvlara göre daha çok zarar görme potansiyeline de sahip olduğundan yüze vurmaktan kaçınılmalıdır.⁵⁹

7.5. Cezada Gevşeklik ve Afta Aşırılık

Bazen öğrencinin, eğitmenin hüsn-ü zannını ve affediciliğini suiistimal etmesi ve bir daha suça ve hataya duçar olması mümkündür. Bundan dolayı eğitmenin, affedici olmasıyla birlikte suiistimalin önünü alabilmek için sabit duruşlu da olması gerekir. Hadiste şöyle geçmektedir: Bedir savaşında bir kimse esir düşmüştü. Peygamber'e (s.a.a) şöyle arz etti: "Benim ailem var. Büyüklük yap ve beni özgür bırak." Yüce İslam Peygamberi (s.a.a) o adamı bir daha savaşa katılmaması şartıyla serbest bıraktı. Bu şahıs Mekke'ye ulaştığında Kureys'e "Muhammed'i kandırdım." diye seslendi. Ardından Uhud savaşına da katıldı. Bir daha esir olunca kurtulabilmek için aynı bahaneyi ileri sürmek istedi. Peygamberimiz (s.a.a) kesin bir duruşla şöyle buyurdu: "Kureys'e tekrar 'Muhammed'i kandırdım' diye bağırman için mi seni serbest bırakayım? Mümin asla aynı yerden ikinci defa sokulmaz." Ardından öldürülmesi emrini verdiler.⁶⁰

⁵⁹ Allah Resulü şöyle buyurmuştur: "Biriniz vuracağında, yüze vurmaktan sakınsın..." Kenzu'l-Ummal, c. 1, s. 227, 1145 ve 1146. Hadisler.

⁶⁰ Mustedreku'l-Vesail, c. 11, s. 120, 1. Hadis (12587).

7.6. Cezanın Ardından Öğrenciye Suçlu Gözüyle Bakmak

Allah Resulü'nden nakledilen bir hadise göre, öğrencinin cezayı kabul etmesi, günah ve hatasının kefareti ve karşılığıdır.⁶¹ Bundan dolayı cezadan sonra öğrencinin hatası unutulmalı ve ona diğerlerine davranıldığı gibi davranılmalıdır. Böyle bir bireye kötü gözle bakmak, onları yanlışla daha çok yönlendirecektir. Aynı şekilde hata işledikten sonra pişman olup tövbe eden kimse, hiç hata işlememiş biri gibidir.⁶² Bu durumdaki birine suçluymuş bakmak, onu bahsettiğimiz zararlar karşılıklı karşı karşıya bırakacaktır.

Özet olarak, genelde ceza ve özelde dayak cezası, aşağıdaki sonuçları doğurabilir:

-Öğrenci bu davranış karşısında, beğenilmeyen başka bir kötü hareketi yapacaktır. Zira ceza, öğrencinin sergilediği doğru davranış göstergesi değil, yanlış davranış göstergesidir.

-Öğrenci, eğitmenine karşı kin duyabilir ve intikam almaya çalışabilir.

-Öğrenci itaatkâr ve mahcuplaşır, pasifleşir ve eleştirme ve itiraz ruhundan yoksun kalır.

-Öğrencide kendini küçük görme, münzevilik ve aşağılanma duygusu oluşabilir ve sonunda depresyona girebilir.

-Öğrenci diğer insanlara karşı saldırgan davranıp şiddet gösterebilir.

-Cezadan dolayı telafi edilemeyecek bedensel tahribatlar oluşabilir.

Elbette bu zararlar, eğitmenin bu metodu devamlı kullanması ve uygulamadaki kural ve şartlarını bilmemesi halinde ortaya çıkar. Ancak bu metot, gerekli olduğu ölçüde ve kaide ve kurallarına uygun şekilde kullanılırsa, şüphesiz bu kötü sonuçlar ortaya çıkmayacaktır. Örnek; beğenilen davranışlar ve kötü davranışlarla değiştirilmesi gerektiği, beğenilmeyen davranışların kötülüğü ve cezanın nedeni ve hikmetini öğrenciye anlatıp onu bilgilendirmek, ortaya çıkabilecek zararları en aza indirecektir.

⁶¹ "Sizden biri Allah'ın yasakladığı bir günah işlese ve onun cezasını çekse, o ceza günahının karşılığıdır." Kenzu'l-Ummal, c. 5, s. 307, 12966. Hadis.

⁶² Mustedreku'l-Vesail, c. 12, s. 116, 3. Hadis (13671).

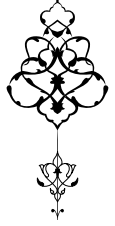
Bölüm Özeti

Zararlı yöntemlerin yedincisi, cezadır. Ceza, eğitimde kullanılan metotlardan birisidir ve özel durumlarda engelleyici ve bazen de terbiye edici bir metottur. Bu açıdan olumlu metotlar arasında yer almaktadır. Uygulanması durumunda eğitici etkileri bulunmaktadır.

Diğer taraftan, bu yöntem özel şartlarına ve çeşitli boyutlarına dikkat edilerek uygulanması durumunda etkili olmaktadır. Aksi halde yıkıcı etkileri olumlu etkilerinden çok fazladır. Bu açıdan da olumsuz metotlar arasında yer almaktadır.

Cezanın merhaleleri vardır. Bunlar, görmezden gelme, kinaye, doğrudan gizli uyarı, mahrum bırakma, kınama ve yerme ve son olarak fiziksel ceza. Fiziksel cezanın caiz olup olmadığı, sınırları, öğrencinin yaşı ve fiziksel cezayı gerektiren davranışlar hakkında bir takım sorular mevcuttur ki bu bölüm içinde değinilmiştir.

Bu yöntemin uygulanması, bir takım kural ve şartlara bağlıdır. Bu kural ve şartlara dikkat edilmemesi sonucu, ciddi ve telafisi mümkün olmayan zararlara yol açacaktır.

Sekizinci Bölüm

Zararlı Yöntemler ve Benlik Algısı İlişkisi

Geçmiş bölümlerde eğitimde kullanılan bazı zararlı yöntemleri, İslâm açısından ele aldık ve her birinin sonuçlarını değerlendirdik. Bu bölümde, bu yöntemlerle benlik algısı arasındaki ilişkiye ve bunların insanın kendi benliğine bakışına nasıl etki ettiğine değineceğiz. Her şeyden önce “benlik algısı” ve önemini tanımalıyız.

1. Benlik Algısı Nedir?

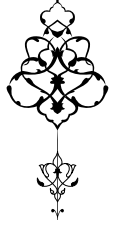
“Benlik algısı”, insanın kendi hakkında şekillendirdiği bir duygudur. Diğer bir ifadeyle, insanın kendi hakkındaki genel görüşü, onun benlik algısıdır.¹ Bir kimseyi tamamen özgür bırakıp iyi ve kötü sıfatlarla kendisini tanımlamasını istesek ve misal olarak kendisini zeki, çalışkan, merhametli, yetişkin, sorumlu, düşünen gibi iyi sıfatlarla tanımlasa, onun kendi benlik algısının temellerini anlamış² ve benliği hakkındaki değer yargısını öğrenmiş oluruz.

Elbette bu benlik değerlendirmesi, tam anlamıyla bilinçli ve açık yargılı ve haletleri sıfatlandırma ve tanııtma kalıbına yerleşmez; ayrıştırılması ve tanımlaması zor olan duygusal şekiller bütünüdür. Zira her zaman insan aracılığıyla deneyim elde edilir ve bireyin diğer duygularının bir parçası haline gelir.³ Başka bir ifadeyle “benlik algısı”, rahatlıkla tanımlana-

¹ John A. Glover ve Roger H. Bruning, Educational Psychology, Principles and Applications, Farsça tercümesi: Revanşinasiyi Terbiyeti, Usul ve Karbord-ı An, mütercim: Ali Naki, Harrazî, s. 245.

² A.g.e.

³ Nathaniel Branden, The Psychology Of Self-Esteem, 1969, Farsça tercümesi: Reva - şinasiyi Hurmet-i Nefs, mütercim: Cemal Haşimî, s. 161.

cak kadar sabit ve belirli boyutlara sahip değildir. Değişken ve her zaman oluşma halindedir; her deneyimin onun üzerinde etkisi vardır.

Benlik algısı, bireyin deneyimiyle ve başka insanların onun deneyimi hakkındaki açıklamalarıyla şekillenir. Bireyin sergilediği davranışlar ve başkalarına karşı sergilenen bu davranışların yansıması, bireyin benlik algısı bakışına etki etmektedir. Benlik algısının şekillenmesine etki eden unsurlarla ilgili yapılan çeşitli araştırmalar, bulunduğu pozisyon, bir şey karşısında yenilmesi, diğerlerinin ona bakış açısı, ebeveynin ve diğer insanların ona davranışları, yaşsal gelişim vs. gibi etkenlerin, bireyin benlik algısının şekillenmesinde, değişmesinde etkili olduğunu göstermektedir.⁴

Elbette bireyin deneyimleri ve onun benlik algısı arasındaki ilişki iki taraflıdır. Onun deneyimlerinin benlik algısı üzerinde etkisi olduğu gibi benliğine bakış açısının da ileride yaşayacağı deneyimleri üzerinde etkisi olacaktır. Diğer bir ifadeyle, bireyin deneyimleri onda bir takım inanç ve duygular oluşturur ki bunlar benliğine bakış açısının temelini oluşturur. Bu çeşit bakış açısı, edineceği deneyimler üzerinde etki bırakmaktadır. Örnek; birbiriyle eşit kimya sınıfında okuyan iki öğrenci düşünün. Bunlardan birisi fen bilimlerinin daha iyi olduğuna inanmaktadır. Bu inancı nedeniyle boş zamanlarını fen bilimleri hakkında kitap ve makaleleri okumakla geçirmekte, okulun fen bilimleri laboratuvarına şevkle gidip araştırmalara katılmakta ve fen ve kimya dersi ödevlerini eksiksiz yerine getirmektedir. Bu davranışlarıyla inancını kendine ispatlamıştır. Diğer öğrenci fen bilimlerinde başarısız olduğunu düşünmektedir. Fen bilimleri hakkında kitap ve makale okumaktan kaçınmakta, program dışı çalışmalar yapmamakta ve fen bilimiyle ilgili ödevlerini yapmamaktadır.⁵ Elbette bireyin gelecekte edineceği deneyimler ile benliğine bakış açısı arasında bir uyumun olmaması mümkündür. Örnek; yukarıdaki misali

⁴ Konu hakkında müracaat için: Lawrence A. Pervin, *The Science of Personality*, 1996, Farsça tercümesi: Revanşinasiyi Şahsiyyet, Mütercim: Muhammed Cafer Cevadî ve Pervin Kedyur, c. 1, s. 206 ila 226. Diğer kitap: Alice W. Pope, Susan McHale, W. Edward Craighead, *Self-Esteem Enhancement With Children And Adolescents*, Farsça tercümesi: Efzayîşi İhtiram Bi Hud Der Kudekan ve Nucevanan, Mütercim, Perisa Tecellî, s. 33 ila 40.

⁵ John A. Glover ve Roger H. Bruning, *Educational Psychology, Principles and Applications*, Farsçası: Revanşinasiyi Terbiyeti, Usul ve Karbord-ı An, mütercim: Ali Naki, Harrazî, s. 246.

ele alacak olursak, ilk öğrenci fen bilimlerinde başarılı olduğuna inandığı için kendini yeterli görebilir ve daha fazla ilerlemek için kendini geliştirmeyebilir. İkinci öğrenci başarısız olduğuna inandığı için telafi etme çabasına girip daha fazla faaliyette bulunabilir. Ancak her halükârda bu yeni deneyim de yine benliği hakkındaki düşünce ve duygularından kaynaklanmaktadır. Eğer fen bilimlerinde başarılı olup olmama duygusu olmasaydı öğrencilerdeki bu umursamazlık veya ciddiye davranışları ortaya çıkmazdı.

Her halükârda, benlik algısının bireyin deneyimleri ve davranışları üzerindeki etkisi inkâr edilemez. Eğer bireyde olumlu benlik algısı oluşsa, gelecekteki davranışları genellikle normal olacaktır. Eğer olumsuz benlik algısı oluşsa, bu durumda da davranışları genellikle anormal olacaktır. Bu konudaki araştırmalar göstermektedir ki, bireylerin davranışları genellikle diğer insanların benlik algılarını onayladıkları yöndedir. Bu araştırmalar, bireylerin gelecekte sergileyeceği davranışlarının kendilerinde oluşturdukları benlik algısıyla uyumuna işaret etmektedir. Eğer benlik algısı olumlu olursa, davranışlar da bu bakış açısını doğrulamak için olumlu olmaktadır ve eğer bireyin kendi hakkındaki değerlendirmesi olumsuz olursa, davranışları da aynı doğrultuda olacaktır.⁶ Bundan dolayı rûste ve kemale ulaşmak için her ferdin olumlu bakış açısına ve izzet-i nefse⁷ ihtiyacı vardır.

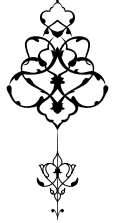
2. İnsanın Özsaygıya ve Değerli Hissetmeye İhtiyacı

İnsanın temel ihtiyaçlarından birisi de kendini değerli hissetmektir. Başka bir ifadeyle, bireyin benliğine saygı duymaya ihtiyacı vardır. Psikologlar bu noktayı vurgulamaktadırlar. Maslow⁸, insanın ihtiyaçlarını sınıflandırırken, özsaygıyı en temel ve yüce ihtiyaçlar arasında beyan etmiş ve uygulanışı hakkında şöyle demiştir: “Özsaygıyı temin etmek, kendine güven, değer, güç, liyakat, yeterlilik ve verimli olmakla sonuçlanır. Ancak bu ihtiyaca itina etmemek, hakaret, zaaf ve çaresizlik gibi duygulara

⁶ Lawrence A. Pervin, The Science of Personality, Farsçasi: Revanşinasıyî Şahsiyyet, Mütercim: Muhammed Cafer Cevadî ve Pervin Kedyur, c. 1, s. 220.

⁷ Buradan itibaren özsaygı olarak tercüme edeceğiz.

⁸ Psikoloji Profesörü Abraham Harold Maslow, D. 1908, Ö. 1970.

neden olur. Bu duygular, ya soğukluk ve ümitsizliği ortaya çıkarır ya ruhsal ıstıraplara temayüle sürükler ya da ruhsal eksiklikleri faydasız ve zararlı meşguliyetlerle telafi etmeye yönlendirir.”⁹

Branden bireyin ruhunun sağlığını, onun özsaygısına bağlamış ve psikolojik rahatsızlıkları “özsaygı duygusu”nun yoksunluğundan kaynaklandığını belirtmiştir. Özsaygı teorisini ilk ortaya atanlardan biri olan Branden, özsaygının gerekliliğini şöyle dile getirmektedir: “İnsan, kendi varlığında açıkça tanımlayabilsin veya tanımlayamasın, özsaygı temayülünü gerekli, bağlayıcı ve duygusal kabul etmektedir. Bu insan için ölüm kalım meselesi kadar önemlidir. İnsan kendisi hakkında olumlu ve uygun bir görüşe gerçekleri göremeyecek, zıddını yok edecek, zihnini ayırtıracak ve uygun olmayan duyguları bastıracak kadar muhtaç ve müştaktır. Hatta insan, benliği hakkındaki değerlendirmesine zarar verip onu olumsuzluğa yönlendirecek gerçeklerle karşılaşmaktan kaçır.”¹⁰

Branden’in inancına göre özsaygısı olmayan insan, olmadığı ölçüde yalancı bir özsaygı oluşturup edinmeye kendisini mecbur kılmaktadır. Böylelikle varlığını, uyduruk ve yalancı özsaygıyla süslemektedir. Bu ümitsizlik duygusu ve tüm dünyaya karşı özsaygı olmaksızın karşı durması, ona göre kendisinin korumasız ve silahsız kalmasıdır. Sonuçta kendisini psikolojik açıdan nefsinin yıkımına ve bozulmasına yol açacak batıla yönlendirir.¹¹

Amerikalı hümanist psikolog Carl R. Rogers, insanın yaratılış itibarıyla olumlu bir varlık olduğuna inanmakta ve insanın samimiyet, sevmek, saygı, dertleşmek, kabul etmek gibi olumlu ilgiye muhtaç olduğunu söylemektedir. Eğer insanların bireye olumlu ilgisi şartsız olursa, birey deneyimlerini inkâr etmek için bir delil olduğuna inanmamaktadır. Ancak insanların olumlu ilgisi şartlı olursa, birey gerçek olmayan hal ve hareketlerle ve bazı deneyimlerini inkârla da olsa bu ilgiyi çekebilme çabasına girmektedir.¹²

⁹ Motivation and Personality, Farsçası: Engizeş ve Şahsiyyet, Mütercim: Ahmed Rıdvani, s. 82.

¹⁰ Nathaniel Branden, Revanşinasiyi Hurmet-i Nefs, mütercim Cemal Haşimî, s. 162.

¹¹ A.g.e. Daha fazla bilgi için aynı kitabın altıncı, yedinci ve sekizinci bölümlerine aynı şekilde Hidayetullah Sutude’nin yazdığı “Deramedî Ber Revanşinasiyi İctimai” adlı kitabın on yedinci bölümlerine bakılabilir.

¹² Lawrence A. Pervin, Revanşinasiyi Şahsiyyet, c. 1, s. 221.

O halde psikoloji açısından insanın özsaygıya ve kendini değerli hissetmeye muhtaç olduğu inkâr edilemez bir gerçektir.

3. Özsaygı'ya İslâm'ın Bakışı

Psikolojik açıdan insanın özsaygısı hakkında beyan ettiklerimize ilave olarak İslâm'ın inanç ve eğitim nizamında “insanın değerli olduğu” vurgulanmış ve bireyin kendisi ve diğer insanlar hakkında beğenilen ve değerli bir tasavvur oluşturmaya özel bir önem verilmiştir. Genel ve temel anlamda, İslâm'ın insana izzetli, haysiyetli ve şerefli bir varlık gözüyle bakışı ve İslâm öğretisinde insanın yüce bir makama sahip olduğu söylenebilir. Allah'ın insana şerefli bir ruh üflemesi¹³, onu yeryüzünde kendi halifesi kılması¹⁴, yaratılış esrarını meleklerle öğretmeyip ona öğretmesi¹⁵, melekleri ona secde etmeye mecbur bırakması¹⁶, başka hiçbir varlığa bağışlamadığı keramet ve fazileti ona bağışlaması¹⁷, yaratılmışları onun emrine vermesi¹⁸, her şeyi onun için yaratması¹⁹ ve daha nice örnekler, insanın İslâm açısından ne denli saygın ve değerli olduğunu göstermektedir. Hatta Kur'an-ı Kerim suçsuz bir insana yapılan saygısızlığı, tüm insanlığa yapılmış bir saygısızlık olarak görmektedir:

¹³ “Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için se - deye kapanın!” Hicr, 29. “Onu tamamlayıp, içine de ruhumdan üflediğim zaman, derhal ona secdeye kapanın!” Sad, 72.

¹⁴ “Haurıla ki Rabbin meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi.” B - kara, 30.

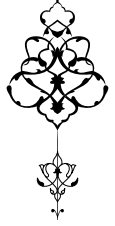
¹⁵ “Allah Âdem'e bütün isimleri, öğretti. Sonra onları önce meleklerle arz edip: Eğer siz sözünüzde sadık iseniz, şunların isimlerini bana bildirin, dedi.” Bakara, 31.

¹⁶ “Hani biz meleklerle (ve cinlere): Âdem'e secde edin, demiştik. İblis hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlerden oldu.” Bakara, 34.

¹⁷ “Biz, hakikaten insanoglunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları, (çeşitli nakil vasıt - ları ile) karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik; yine on - ları, yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık.” İsra, 70.

¹⁸ “(O öyle lütfkâr) Allah'tır ki, gökleri ve yeri yarattı, gökten suyu indirip onunla rızık olarak size türlü meyveler çıkardı; izni ile denizde yüzüp gitmeleri için gemi - leri emrinize verdi; nehirleri de sizin (yararlanmanız) için akıttı. Düzenli seyreden güneşi ve ayı size faydalı kıldı; geceyi ve gündüzü de istifadenize verdi.” İbrahim, 32 ve 33. “Doğrusu biz sizi yeryüzüne yerleştirdik ve orada size geçim vasıtaları verdik. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!” Araf, 10.

¹⁹ “O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı...” Bakara, 29.

﴿مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ

أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا﴾

“...Kim, bir cana veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim bir canı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur...”²⁰

İslâm şeriatının düzenleyicisi tarafından insanın bu denli yüceltilmesi ve onurlandırılması, insanı kendine saygı göstermesine, yüceltmesine ve benliğine olumlu bakmasına davet etmektedir.

Bu temel görüşe ilave olarak birçok İslâmî kaynaktan, insanın kendisinin ve diğerlerinin değerliliğine dikkat etmesi, tanınmasının gerekliliği, kendi potansiyelinin gelişmesi ve kendi benliğine ve diğer insanlara saygı duyması vurgulanmıştır. İslâm'ın bireysel ve toplumsal hükümlerinde ve ahlâkî ve insan ilişkilerine dair tavsiyelerinde mihver, insan saygınlığıdır.²¹ Bunların her yerinde insan kişiliğine, gururuna ve onuruna saygıdan bahsedilmektedir. Buna göre, İslâm'ın Yüce Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.a) ve Pak İmamlar'dan (a.s) âlimler ve fakihlere kadar din önderlerinin ve hatta bilinçli mümin ve dindar müslümanların tavır ve davranışları, insan saygısı ve onuru temeline dayalıdır. Öyle ki, sadece sevdiklerine ve tanıdıklarına karşı davranışlarında değil hatta düşmanlarına ve muhaliflerine davranışlarında dahi bu temeli göz ardı etmiyorlar ve mantıklı, yapıcı ve sevgi dolu metotları kullanıyorlardı.²²

Ayrıca İslâm, özel eğitime yöntemleri olarak yüceltmek, sevgi göstermek, aşağılamamak, maskara etmemek ve ayıp aramamak gibi yöntemlerin kullanılmasını önemle tavsiye etmiştir. Bunları daha önceki bölüm-

²⁰ Maide, 32.

²¹ Daha fazla bilgi için, Usulu Kafi, İman ve Küfür Babı. Biharul-Envar, c. 74 ve 75. Tenbihul-Hevatir ve Nezhetul-Nevazir, Mecmueyi Verram ismi ile meşhurdur. Mekarimu'l-Ahlâk, Ebu Nasir Hasan b. Fazl Tabersî., Adab-ı Muaşeret Der İslâm, Muhammed Huseyn Celalî, Cevad Bayat ve Muhammed Azerbaycanî tercüme tahkikiyle.

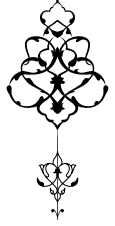
²² Bu konuda daha fazla bilgi için Mustafa Dilşad Tahranî'nin yazdığı Sireyi Nebevî gibi tarih kitaplarına, Şehit Murtaza Mutahharî'nin yazdığı Dastan-ı Rastan gibi Peygamberlerin ve İmamların hayatlarını öykü şeklinde anlatan kitaplara ve Muhsin Kitapçı'nın yazdığı Ferzend-i Huşbaht; Guli ez Gulhayi Beheşt gibi büyüklerin ahlâkî ve eğitici davranışlarını aktaran kitaplara başvurulabilir.

lerde zararlı yöntemler başlığında açıklamıştık. Şimdi bunlar ve benlik algısı arasındaki ilişkiyi ele alacağız.

4. Zararlı Yöntemlerin Özsaygının Yıkımında Etkisi ve Olumsuz Benlik Algısının Şekillenmesi

Bu bölümün başında psikologlara göre benlik algısının ve bireyin kendine yönelik genel bakışının, bireyin kendisi hakkındaki ve diğer insanların o birey hakkındaki deneyimlerine göre şekillendiğini beyan etmiştik. Bireyin deneyimleri ve bakış açısı, onun benlik algısının nasıl şekilleneceğini belirlemektedir. Ne zaman birey, yaptığı işlerde başarı kaydetse, yaşam onun için güzel olsa, umut bahsetse ve diğer insanlar ona sevgi ve saygı temelli davranışlar sergilese, o bireyin kendine yönelik yargısı olumlu ve iyi olacak ve dolayısıyla onda olumlu benlik algısı oluşacaktır. Ancak yaşamında yenilgiyle karşılaşsa ve ilişkilerinde onur ve saygılı tavırlar görmese, kendi hakkındaki görüşü olumsuz olacaktır. Daha önce de söylediğimiz gibi, benliğe olumlu veya olumsuz bakış açısı, bireyin gelecekteki deneyimlerine etki edecektir. Bundan dolayı olumsuz benlik algısının şekillenmesinde etkili olan unsurlar, insanın Allah'ın kendisini yüce yarattığı gibi kendisinin yüceliğini ve saygınlığını derk etmesi, yaşamı boyunca kendisini saygın görmesi ve özsaygısını koruması için ortadan kaldırılmalıdır.

Olumsuz benlik algısının şekillenmesinde etkili olan unsurlardan birisi de daha önceki bölümlerde değinilen insan eğitiminde kullanılan zararlı yöntemlerdir. Öğitmenin öğrenciye davranış şeklini gösteren bu yöntemler, aynı zamanda öğretmenin öğrencinin kişiliği hakkındaki yargısını da ortaya koymaktadır. Zira her tavır, oluşmuş bir yargıdan kaynaklanır. Bu yargı, tavrın çeşidini ve şeklini belirler ve eyleme dönüşmesini sağlar. Öğrenci, öğretmenin kendisine karşı sergilediği davranıştan, öğretmenin yanında kendi konumunu tahmin eder. Elbette bu tahmininde yanılabilir. Zira görünen, her zaman içsel derinliklerde olanı yansıtmaz. Ancak her halükârda bu tahmin öğrencide oluşur ve bir şekilde kendisi hakkında bir yargıya varır. Bu davranışların tekrarı, bireyin kendisi hakkındaki yargısının tekrarına ve yargıların tekrarı da benlik algısının şekillenmesine ve yön belirlemesine neden olur.

Zararlı yöntemler, olumsuz benlik algısının şekillenmesinde çok etkilidir. Zira tüm bu yöntemlerin ortak sonucu, öğrencinin aşağılanmasıdır. Uygunsuz ve aşağılayıcı bir isimle tanınan ve kötü lakapla çağrılan birisi veya uygunsuz bir şekilde etiketlenen birisi veya zorla ve mecbur bırakılarak bir şeyi kabullenen veya işi yapan birisi veya eğitmen tarafından kendisiyle diğerleri arasında ayrımcılık yapılan birisi veya eğitmenin değişik şekillerde kendisiyle alay ettiği ve aşağıladığı birisi, mutlak surette aşağılanmışlık duygusuna sahip olacaktır.²³ Bu duygu, bireyin kendisi hakkında olumsuz yargı ve değerlendirmesinin ve benliğine genel bakışının temellerini atacaktır. Eğer bu bakış olumsuz şekillenmişse, bireyin içsel sıfat ve dışsal eylem kalıbında tüm hareketlerini etki altında bırakacaktır.

Daha çok ebeveynler ve eğitmenler tarafından iyi niyetle ve düzeltme amacıyla sergilenen bu çeşit davranışlar ve yöntemler, öğrencinin kişiliğinde olumsuz etkiler bırakır hatta onu en kötü ve en çirkin sapkınlıklara duçar edebilir. Hâlbuki onlar bu tavırlarıyla öğrencinin uygunsuz davranışlarını düzeltmek istemektedirler. Ancak bu yöntemlerin, tedavi ve düzeltme yöntemleri olmadığından habersizdirler. Zira kötülük kötülükle ve uygunsuz davranışlar yanlış yollarla düzeltilmez. Kur'ân-ı Kerim'in açık buyruğuna göre kötülükler en güzel yöntemle; yani yumuşaklık, lütuf ve mantıklı delillerle ortadan kaldırılmalıdır:

“İyilikle kötülük bir olmaz, Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur.”²⁴

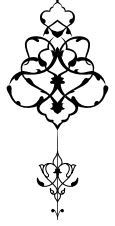
Bu ayet, düzeltme yolunun iyi davranmak olduğunu ve güzel sonucunun ise, kızgınlıkların, kinlerin ve düşmanlıkların ortadan kalkması

²³ Aşağılık kompleksinin nedenleri hakkında daha fazla bilgi için; Revanşinasi Der Hıdmet-i Evliya ve Murebbiyan, Gulamhuseyn Riyahî, 20. Bölüm.

²⁴ Fussilet 34. Konuyla ilgili diğer ayetler: “Sen, kötülüğü en güzel bir tutumla sav. Biz onların yakıştırmakta oldukları şeyi çok iyi bilmekteyiz.” Muminun, 96. “Yine onlar, Rablerinin rızasını isteyerek sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli ve açık olarak (Allah yolunda) harcayan ve kötülüğü iyilikle savan kimselerdir. İşte onlar var ya, dünya yurdunun (güzel) sonu sadece onlarındır.” Rad, 26. “İşte onlara, sabretmelerinden ötürü, mükâfatları iki defa verilecektir. Bunlar kötülüğü iyilikle savarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah rızası için harcarlar.” Kasas, 54.

olduğunu beyan etmektedir. Hâlbuki öğrencinin kötülükleri ve yanlışları karşısında onun yaptığı veya daha kötüsü gibi davranılsa, onun uygunsuz davranışlarının devamına yol açar. Zira alaya alma, kınama, kötü lakap takma, yaftalama, zorlama vs. ile bireyin saygınlığı ve onuru görmezden gelinmekte, özsaygısı ciddi tehdit ve tehlike altında kalmaktadır. Öğrenci kendi benliğine saygı gösterdiğinden ve varlığını onun korunmasına ve devamına bağladığından, bu tehdit karşısında tepki göstermekte, o tehditle mücadeleye girişmekte ve doğru davranış şeklini bilmediğinden veya saygınlığına saldırılıp aşağılanma duygusuna kapıldığı esnada nasıl bir tepki göstermesi gerektiği konusunda düşünme fırsatı bulamadığından, doğal olarak öğretmenine karşı davranışları düşmanca ve uygunsuz olacaktır. Hatta tam bir bilinç ve kasıtlı karşı çıkıp intikam almak için davranışlar sergileyebilir.

Bu tepkiler, yukarıda bahsettiğimiz yöntemlere verilen anlık ve hızlı gelişen sonuçlardır. Eğitimci tarafından zararlı yöntemlerin tekrar edilmemesi, öğrencinin tepkilerinin zamanla azalmasına neden olacaktır. Ancak gecikmeli ve tehlikeli şekilde ortaya çıkacak tepki, öğretmenin yöntemleri tekrarla uygulamasından dolayı oluşur. Bireyde şekillenen olumsuz benlik algısı, birçok uygunsuz davranışların tetikleyicisidir. Yukarıda bahsettiğimiz zararları yöntemlerin her biri kullanıldıkça öğrenci her ne kadar küçük de olsa aşağılamayla karşı karşıya kalır. Birbiri ardınca gelen bu aşağılamalar kendi ölçüsünde, bireyin benlik algısı duvarını yükselten tuğlalardır. Zararlı yöntemler, benlik algısı binasının şekillenmesine böyle yardımcı olur. Yapılan aşağılamalar, bir binanın yapımında kullanılan çürük ve kalitesiz malzeme gibidir. Bu malzemelerle yapılan bina dayanıksız olur, dolayısıyla oturuma elverişli değildir. Olumsuz benlik algısı da aşağılamalarla oluşur ve istikrarsız ve güvenilmez bir kişiliğe sahip birey yetiştirir. Özsaygısı çok az olan böyle bir kimse, aşağılık ve sevilmeyecek bir kişiliğe sahip olduğunu düşünür. Kendisinden mantıksız bir beklentisi vardır, her zaman kendisini şiddetle eleştirir, toplumsal pozisyonlardan korkar, sevgi ve ilgisi çok çabuk yok olur, her zaman yenileceğini düşünür, kenarda kalmak ister ve toplum içinde olmaktan korkar, görüşünü söylemeye korkar, başta toplumsal sorumluluklar olmak üzere, sorumluluk almaktan kaçınır, olumlu yönlerini görmez veya buna çok az dikkat eder, ümitsizliğe kapıldığı için aktif değildir ve bireysel ve

toplumsal faaliyetlere katılma motivasyonu yoktur.²⁵ Bireyde olumsuz benlik algısının şekillenmesi durumunda, kötülük kapıları yüzüne açılır ve yaşamı ciddi bir tehditle karşı karşıya kalır.

Son olarak şu noktanın zikredilmesi gerekir; bireyin aşağılanması ve olumsuz benlik algısının şekillenmesi arasında tam bir sebep-sonuç ilişkisi yoktur; yani aşağılama, tek başına “olumsuz benlik algısı”nın bir sonucu değildir veya “olumsuz benlik algısı” da, aşağılamanın tek sebebi değildir. Bilakis hem aşağılamanın, aşağılama yöntemleri başlığında değindiğimiz başka sonuçları vardır ve hem de olumsuz benlik algısının kendisi, yenilgiler, başarısızlıklar ve benzerleri gibi başka etkenlerin tesiri sonucunda ortaya çıkabilir. Ancak olumsuz benlik algısının şekillenmesinde aşağılamanın rolünün diğer etkenlerden daha ciddi ve daha etkili olduğu söylenebilir. Zira bireyin özsaygısı ve onuruyla doğrudan ilişki içerisindedir.

Bölüm Özeti

Bu bölümde, zararlı yöntemlerin öğrencinin benlik algısı üzerindeki etkileri nelerdir sorusuna cevap vermeye çalıştık. İlk olarak benlik algısının tanımı ve önemi, sonra İslâm ve psikoloji açısından insanın özsaygıya ihtiyacı ve daha sonra da eğitimde zararlı yöntemler ve benlik algısı arasındaki ilişki beyan edildi.

Bireyin kendi hakkındaki genel bakışına benlik algısı diyebiliriz. Bu bakışın olumlu veya olumsuz olması mümkündür. Bunlardan her birinin insan üzerinde kendine özgü etkileri vardır. Eğer insanın benliği hakkındaki yargısı olumlu olursa, faaliyetlerinden lezzet alır, geleceğe ümitle bakar ve ideallerinin, arzularının ve kemale ulaşma isteğinin gerçekleşmesi için şevkle çabalar. Bundan dolayı hem İslâm ve hem de bugünün psikoloji bilimi özsaygının ve değerli hissetmenin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Ancak insanın benliği hakkındaki yargısı olumsuz olursa, özsaygısı da az olur; istikrarsız ve güvenilmez bir karaktere sahip olur, toplumsal ortam ve konumlardan korkar, daima yenilgiye düşme beklentisindedir,

²⁵ Daha fazla bilgi için; Deramedî Ber Revanşinasîyi İctimaî, Hidayetullah Sutude, s. 270.

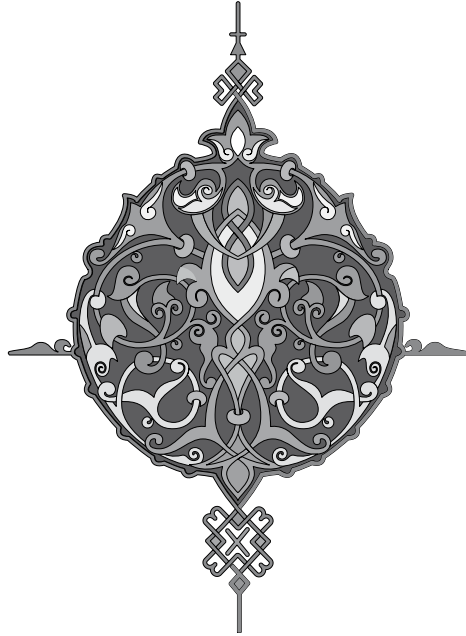
çok çabuk ilgisizleşir, ümitsizlik duygusuna sahip olur ve bunlardan dolayı faal olamaz.

Olumsuz benlik algısının şekillenmesindeki etkenlerden birisi, eğitimdeki zararlı yöntemlerdir. Zira bu yöntemlerin ortak sonucu öğrencinin aşağılanmasıdır. Uygun olmayan bir isimle tanınan veya kendisine kötü lakapla seslenilen veya zorla bir şey kabullendirilen veya öğretmenin ayrımcı davranışlarına maruz kalan ve sonuçta küçümsenen, alaya alınan kimse, aşağılık kompleksine kapılır ve bu aşağılık kompleksi, bireyin kendi benliği hakkındaki olumsuz yargının temellerini oluşturur. Bu olumsuz bakış açısı, tüm faaliyetlerini etki altında bırakır ve ruhsal sıfatlar ve zahirî davranışlar şeklinde ortaya çıkar.

Dokuzuncu Bölüm

Zararlı Yöntemleri Kullanmanın Nedenleri ve Etkenleri

Ebeveynin ve eğitimcilerin çocukları eğitmek için giriştiği davranışlar, her ne kadar iyi niyetle ve davranışları düzeltme amacıyla yapılsa da ve tüm bunların öğrencilerin saadetinden başka bir amacı olmasa da, zararlı yöntemleri kullanmaları bu amacın gerçekleşmesini engelleyecektir. Bazı durumlarda da ters tepecek ve öğrencilerin bedbahlığına neden olacaktır. Çeşitli etkenler nedeniyle bu yöntemler kullanılıyor olabilir. Bu bölümde bunlardan bazılarını ele alacağız.

1. Bilişsel Etken

Eğitimin, diğer bilim dalları gibi, kaynağa, belirlenmiş temellere ve yöntemlere ihtiyacı vardır. Bunun delili Emirülmüminin Ali'nin (a.s) şu buyruğudur:

“Ey Kumeyl! Marifete muhtaç olmadığın hiçbir hareket yoktur.”¹

Eğer bu tanıyış olmazsa, insan yolu ters gider ve hedefinden uzaklaşır. İmam Cafer Sadık'ın (a.s) buyurduğu gibi:

“Basireti (bilgisi) olmadan bir işe başlayan bir insan, yanlış yolda gidip hızlandıkça menzilinden uzaklaşan insan gibidir.”²

Böyle bir insan hataları düzeltemediği gibi, daha da bozar. Kaş yapayım derken göz çıkartmak atasözünde olduğu gibi. Zira Allah Resulü'nün (s.a.a) buyurduğu gibi:

¹ Tuhefu'l-Ukul, s. 119.

² Usulu Kafi, c. 1, s. 34, İlimsiz Amel Eden Kimse babı, 1. Hadis.

“Her kim bilgisi olmadan bir işe kalkışır, yıkıcılığı yapıcılığından daha fazla olur.”³

Zararlı yöntemleri kullanmanın nedenlerinden birisi, öğretmenin eğitimde doğru usul ve yöntemleri bilmemesinden kaynaklanır. Eğer doğru ve uygulanabilir yöntemleri bilirlerse ve zararlı yöntemleri ve bunların zararları hakkında yeterli bilgiye sahip olurlarsa, bunları eğitimde kullanmayabilirler. O halde bu kimseler ya doğru yöntemlerden habersizler veya faydalı sanıp uyguladıkları yanlış yöntemlerin zararları hakkında bilgisizler.

2. Psikolojik Etken

Öğretmenin ruhsal hal ve özellikleri de doğru olmayan yöntemleri kullanmakta etken olabilir. İki örneğini beyan edeceğiz.

2.1. Duygular

Duygular, ölüm kalım meselesi olacak kadar insan hayatının önemli yerini kaplar. Örnek; korku, tehlikeli durumlardan sakınmak ve gazap ise düşmana ve tehdit edici unsurlara üstün gelmek için faydalı olan duygulardır. Kendine özgü kullanım koşulları olan başka duygular da vardır. Ancak bu duygular kontrol altına alınmazsa, insan üzerinde çok kötü sonuçlar doğurur. İnsan bu durumlarda davranışları üzerindeki otokontrolünü kaybeder ve normal zamanlarda yapmayacağı hareketler sergiler. İnsan duygu yoğunlaşması durumunda tabii olarak aklı işlevlerine yeterli hâkimiyeti kuramaz. Bundan dolayı eylemleri duygularının hâkimiyetine girer.

Ebeveyn ve eğitimcilerin zararlı yöntemleri kullanmalarının bir nedeni, bahsettiğimiz kontrol edilemeyen duyguların ortaya çıkması olabilir. Örnek; eğitimci kendisine gazap duygusunun hâkim olduğu durumlarda, normal halinden çıkar ve doğru eğitim yöntemlerini bildiği halde, saldırganlık, ağzını bozma, töhmet etme, aşağılama, zorlama ve dayak gibi doğru olmayan yöntemlere başvurabilir. Bundan dolayı hadislerde kızgınken ceza verilmesi yasaklanmıştır:

³ A.g.e, 3. Hadis.

“Allah Resulü (s.a.a) kızgınken terbiye etmekten sakındırmıştır.”⁴

İmam Ali de (a.s) şöyle buyurmuştur:

“Kızgınken edeplendirme olmaz.”⁵

Bu yasağın sebebi iki şey olabilir: İlki, kızgınlık halinde terbiye etmenin verimliliğini yitirip yasak olan zararlı yöntemlerin kullanılması ve ikincisi, kızgınlık anında terbiye etmenin İlâhî ve düzeltici bir yönünün olmamasıdır. Zira eğitmen bu haletten eğitmek ve düzeltmek için değil, kendi kalbini teskin etmek için terbiyeye yönelmektedir.

2.2. Ukdelerin Telifisi

Eğitmen, diğer insanlarda olduğu gibi yenilgiler görmüş ve ulaşamamış arzular nedeniyle ukdeli olabilir. Bunlar bilinçaltına yerleşmiş olabilir ve uygun ortam bulduğunda kendine has davranışlar kalıbında ortaya çıkabilir. Örnek; kibirli ve gururlu davranışlar sergileyen birisi, şüphesiz geçmişte aşağılık kompleksi oluşturacak bir olayla karşı karşıya kalmıştır. Bu davranışlarıyla da ukdelerini telafi etmeye çalışmaktadır. Bu sözümüzün delili İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şu buyruğudur:

“İçinde zillet ve aşağılanmışlık duygusu olmayan kimse, kibirli davranmaz.”⁶

Bu söz, aşağılık kompleksinin kibir gibi davranışsal bozukluklara yol açtığına işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle, kibir bireyin savunma mekanizmasıdır. Bu davranışıyla bilinçdışı duygularını azaltarak, rahatsızlıklarının ortaya çıkmasını⁷ veya en azından benliğine yerleşmiş aşağılık kompleksinden kaynaklanan acıları engellemeye çalışır.

O halde, ebeveyn ve eğitmenlerin ruhsal zayıflık ve bu zayıflığı telafi etme isteği nedeniyle zararlı yöntemleri kullanmaları uzak bir ihtimal değildir. Böylelikle bu duygularını gizleyerek ukdelerinin bir kısmını telafi edebileceklerdir. Örnek; ebeveynin toplumsal saygıyı kazanmak

⁴ Biharu'l-Envar, c. 79, s. 102, 2. Hadis.

⁵ Gururu'l-Hikem ve Dureru'l-Kelim, 96. Hadis.

⁶ Usulu Kafi, c. 2, s. 236, 17. Hadis.

⁷ Daha fazla bilgi için; Mahmud Bestanî, İslâm ve Revanşinasi, Mahmud Huyşem te - cümesi, s. 251.

ve meşhur olmak için evlatlarına bilinmeyen, bazen kötü ve bazen de anlamsız isimler takması gibi. Ebeveynler bu şekilde ruhsal eksikliklerini gidermeye çalışırlar⁸ veya zorlama ve baskı yöntemlerini kullanarak daha önce ezilen üstünlük talebi ve tahakküm kurma duygularını beslerler ya da çocuğu aşağılayarak ve kınayarak, kendilerine yapılan aşağılama ve kınamaları telafi etmeye çalışırlar. Bu söylemler günümüz psikanaliz biliminin bir noktaya kadar teyit ettiği söylemlerdir.

3. Eğitimsel Etken

Bugünün ebeveyn ve eğitimcileri, dünün çocukları idiler. Onların bugünkü davranışlarının temelinde, dünün eğitim ve öğretileri vardır. Eğer geçmişte eksik ve yanlış eğitim ve öğretim ile büyümüşlerse, o eksik ve yanlışlıklar günümüzde doğru olmayan davranışlar olarak onlar tarafından sergilenmektedir. Örnek; birey eğer geçmişte ebeveyni ve öğretmeni tarafından devamlı aşağılanmışsa veya diğer çocuklarla kıyaslanmışsa veya okulda sınıf arkadaşlarının önünde tembellikten dolayı aşağılanmışsa yahut kınanmışsa yahut dayak yemişse vs. bugün kendi öğrenci ve çocuklarına da aynı şekilde davranacaklardır. Zira önceki nesil bu davranışlarla onu eğitmiştir ve o bu davranışları öğrenmiştir.

Evladına diktatörce davranan bir baba ya çocukluğunu diktatör tutumları olan bir ailenin tek evladı olarak geçirmiştir ya da etrafındaki insanların ona davranışları çok sert olmuştur. Böyle bir baba, intikam alma güdüsüyle evladına sert davranmakta ve böylece geçmişte dışı vurmadığı gücünü şimdi göstermektedir. Bazılarının dediği gibi, “Bana nasıl terbiye ettiğini söyle ki sana nasıl terbiye edildiğini söyleyeyim.”⁹

Başka bir tabirle, bu ebeveynler ve eğitimciler, kendi ebeveyn ve eğitimcilerini örnek almışlardır ve bu örnekleri terk etmeye yanaşmamaktadırlar. Kur’ân-ı Kerim birçok ayette bu davranışların temellerine işaret etmekte ve kabilelerin babalarına uyması hakkında açıklama yapmıştır:

⁸ Ferzend-i Hoşbaht; Guli ez Gulhayi Beheşt, s. 46.

⁹ Amuzeş ve Perveriş-i İlmî, Muhammed Ali Emîrî telif ve tercümesi, s. 137.

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ

الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَى عَذَابِ السَّعِيرِ﴾

“Senden önce de hangi memlekete uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıkları: Babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerine uyarız, derlerdi.”¹⁰ “Onlara “Allah’ın indirdiğine uyun” dendiğinde: Hayır, biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız, derler.”¹¹

Başka bir ayette de bu insanlar davranışlarını babalarına atfetmekle kalmayıp bunun İlahî bir emir olduğunu söylemektedirler:

﴿وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ

بِالْفَحْشَاءِ اتَّقُوا اللَّهَ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾

“Onlar bir kötülük yaptıkları zaman: “Babalarımızı bu yolda bulduk. Allah da bize bunu emretti” derler. De ki: Allah kötülüğü emretmez. Allah’a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?”¹²

Bu ayetler, ebeveynlerinden ve eğitimcilerinden öğrendiklerini yapmak gibi insan davranışlarının temellerine işaret etmektedir. Bu grup, davranışlarının iyi veya kötü olduğuyla ve sonuçlarının ne olacağıyla ilgilenmemektedirler. Onlar açısından davranışın doğruluğu ve ölçüsü, ebeveynlerinin ve ecdatlarının hareketleriyle uyumlu olup olmadığıdır. Bu ebeveyn ve eğitimciler zararlı yöntemleri kullanmak suretiyle aslında aldıkları eğitimi uygulamalı olarak sınavını vermekte ve öğrendiklerini icraata dökmektedirler.

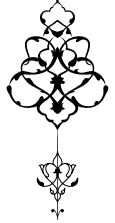
4. Kültürel Etken

Bir toplumda, zararlı yöntemlerin kendi kendine uygulanması ortamının oluşması kültürel olarak mümkündür. Örnek; eğer toplumun genelinin evlatlara (başka bir tabirle yaşı küçük insanlara) bakışı, onları saygın gören bir bakış değilse, hatta onlar toplumda babanın sahip olduğu mal

¹⁰ Zuhurf, 23.

¹¹ Lokman, 21.

¹² Araf, 28.

gibi görülüyorsa ve baba onlar üzerinde sorgusuz sualsiz tasarruf hakkına sahipse, böyle bir kültürde zararlı yöntemlerin yaygın olması tabii olacaktır. Veya bir toplumda çocuğa kızmak, ceza vermek ve aşağılamak yaygınsa yahut kötü lakaplar takmak ve anlamsız isimler koymak revaçtaysa, tabii olarak ebeveynlerin ve eğitimcilerin davranışları da etkilenecektir, hatta onlara bilinçsizce bu yöntemlere yöneleceklerdir. Toplumda yanlış yöntemlerin yaygın olmasının kendisi, ebeveyn ve eğitimcilerin bu yöntemleri kullanmasında etkindir. Böyle bir kültürde öğretmenler ya bu yöntemlerin zararlarına dikkat etmiyorlardır ya da kötü sonuçlarını bilerek toplumda yaygın olmasını, bu yöntemleri kullanmanın delili kabul etmektedirler. Bu durumda onlara göre yanlış yöntemlerin zararları toplumsal kabulün yanında önemsiz sayılmaktadır.

Her halükârda bu durum, toplumsal ve bireysel çevre etkisinin eğitimciler üzerindeki sonucu olabilir ve birçok hadisten bu etki hakkında delil getirilebilir. İster iyilerle birlikte olmayı teşvik eden ister kötülerden uzak durmayı tavsiye eden insanlarla muâşeret hakkındaki hadislerin genelinden açıkça anlaşılmaktadır ki, toplumsal ve bireysel çevre, birey üzerinde çeşitli boyutlarda kendine özgü etkiler bırakmakta ve davranışlarına yön vermektedir. Emirülmüminin Ali (a.s) Nehcu'l-Belağ'a'nın 69. Hutbesinde Haris Hamdanî'ye birçok tavsiyede bulunduktan sonra şöyle buyurmaktadır:

“Büyük şehirlerde yaşa! Zira Müslümanların toplanma yeridir ve Allah'tan gafil olan, birbirlerine zulmeden ve Allah'a itaatte birbirlerine yardımcı olmayan insanların yaşadığı yerden uzak dur!”

İmam Ali (a.s) bu hadiste, Haris'e Müslümanlar orada toplandığı için yüksek ve zengin bir kültüre sahip olan merkezlerde yaşamasını ve bunun karşısında gafillerin, cahillerin ve zalimlerin yaşadığı yerlerden uzak durmasını tavsiye etmektedir. Buna benzer hadisler ahlâk ve hadis kitaplarında oldukça fazladır.

5. Diğer Etkenler

Ebeveyn ve eğitimcilerin zararlı yöntemleri kullanmadaki gerekçelerden biri de sonuca hızlı ulaşma kanaati olabilir. Aşağılama, kınama, zorlama, yaftalama gibi bazı zararlı yöntemler, doğru veya yanlış fark etmez

çok çabuk sonuç verir. Örnek; sınıfta yaramazlık yapan bir öğrenci, diğer öğrencileri taklit ederek onlara eziyet etmektedir; bu öğrenci bir aşağılama, kınama ve kötü lakap takma ile geçici olarak hemen yerine oturabilir. Veya bir öğrenci doğal şartlar çerçevesinde ve özgür bırakılma halinde eğitimcinin isteğini yerine getirmek istememektedir; eğitimcinin baskı ve zorlamasıyla geçici olarak isteği yerine getirebilir ve eğitimcinin isteğine göre davranabilir. “Bu yöntemler, hedefe ulaşmasında eğitime yardımcı olmaktadır” kanaati, birçok eğitimciyi bu yöntemleri kullanmaya teşvik etmektedir. Hâlbuki bu yöntemler yüzeysel etkilerden başka bir şey değildir ve ateşin üstünü örten küle benzer. İnsanda ateşin söndüğü düşüncesini oluşturur. Aslında böyle değildir ve ateş hâlâ küllerin altında canlıdır. Ortam ve şartlar oluşunca tekrar alevlenecek ve yakıp yıkmaya devam edecektir. Öğrencinin itaat etmesi ve sessizliği onun yanlış davranışlarının düzeldiği anlamına gelmez. Bu bilinçli uygulanan bir yöntemdir; böylelikle hem eğitimciyi susturmakta ve öğrencileri o buhranlı anlardan kurtarmakta hem de onlara eğitimciden intikam almaları için plan yapma fırsatı vermektedir.

Eğitimcinin bu davranışının temeli belki de insanın aceleci olmasına dayanmaktadır. Kur’ân-ı Kerim bu konuda şöyle buyurmaktadır:

“İnsan, aceleci (bir tabiat) yaratılmıştır.”¹³

Bu fitrî özelliğinden dolayı işlerinde acele etmekte ve sonuca çabuk ulaşmayı sevmektedir. Hâlbuki bazen bu aceleciliği yüzünden, iyiliklere yöneldiğini sanıp aslında kötü işlere yöneldiğinden gafil olur. Kur’ân-ı Kerim bu konuda şöyle buyurmaktadır:

“İnsan (aceleciliği yüzünden) hayrı istediği kadar şerri de ister. İnsan pek acelecidir!”¹⁴

Buna göre bazı eğitimciler acelecilik ve sonuca çabuk varma isteği yüzünden zararlı olan yöntemleri kullanmaktadırlar. Elbette bunu yaparken amaçları hayırlıdır. Ancak yüzeysel ve çabuk yok olan sonuçların yanıltıcılığına kanmaktadırlar ve onun gizli ve yıkıcı etkisinden gafildirler.

Çocukların bireysel özellikleri ve farklılıkları da bazı zararlı yöntemleri kullanma ortamını oluşturma nedenlerinden sayılabilir. Örnek;

¹³ Enbiya, 37.

¹⁴ İsra, 11.

güzellik, çirkinlik, potansiyel, zekâ ve diğer farklılıklar, ayrımcılık yapma veya aşağılama yöntemlerini kullanmaya neden olabilir. Bazı ebeveyn ve eğitimciler bu özelliklerle karşı karşıya kaldıklarında, kişisel ve ruhsal amaçları, istekleri ve diğer özellikleri onları bu zararlı yöntemleri kullanmaya itmektir.

Bölüm Özeti

Bu bölüm, eğitimcilerin zararlı yöntemleri kullanma etkenleri nelerdir sorusuna cevap vermektedir. Bu konuda tanımlanan etkenler aşağıdakilerden ibarettir:

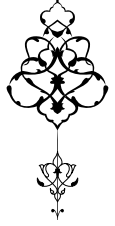
- 1- Bilişsel Etken: Zararlı yöntemleri kullanma nedenlerinden birisi, eğitimcilerin doğru olan eğitim usulünü ve yöntemini veya yanlış yöntemlerin zararlarını bilmiyor olmalarıdır.
- 2- Psikolojik Etkenler: Bazen kızgınlık gibi duyguların ağır basması nedeniyle eğitimci normal haletinden çıkar ve doğru olan yöntemleri bildiği halde, yanlış yöntemlere başvurur. Aynı şekilde eğitimci, bazen yenilgilerini ve ukdelerini telafi etmek amacıyla bu yöntemleri kullanır.
- 3- Eğitimsel Etken: Bugünün eğitimcileri dünün öğrencileriydiler. Eğer geçmişte eksik ve yanlış eğitim yöntemleriyle eğitilmişlerse, bugün aynı eğitim kalıplarını kendi öğrencileri üzerinde kullanabilmektedirler.
- 4- Kültürel Etken: Eğer bir toplumun kültüründe, genelin çocuklara ve öğrencilere bakışı, saygın bir bakış olmasa, aksine büyüklerin üzerinde her türlü tasarruf hakkına sahip olduğu mal gibi bakılsa, doğal olarak zararlı ve aşağılayıcı yöntemler o toplumda yaygın olur.
- 5- Sonuca Çabuk Varma Kanaati Etkeni: Sonuca çabuk varma kanaati, zararlı yöntemleri kullanış nedenlerinden birisidir. Bazen aşağılama, kınama ve benzerleri görünüşte çabuk etki etmekte ve hatalı öğrenciyi yerine oturtmaktadır. Bu çabuk sonuca ulaşırma, bazı eğitimcileri zararlı yöntemleri kullanmaya itmektir. Hâlbuki bu sonuç, yüzeysel bir sonuçtan başka bir şey değildir ve öğrenci kendi içinde uygun olmayan davranışlar sergilemek ve intikam almak düşüncesinde olabilir.

Güzellik, çirkinlik, zeki olup olmamak gibi bireysel özellikler ve farklılıklar da zararlı yöntemleri kullanma ortamını hazırlayan nedenlerinden birisidir.

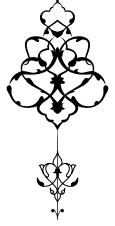
Uygulama Önerileri ve Eylemsel Çözümler

- 1- Çocuk eğitiminde başarı ve başarısızlık, eğitim yöntemlerine ve bunların kullanılış şekillerine bağlıdır. Bundan dolayı yöntemlerin seçimine ve uygulamasına dikkat etmeliyiz.
- 2- Eğitim yöntemlerinin seçiminde, çabuk ve yüzeysel etkisini değil, aksine çeşitli yönlerini ve özellikle gizli etkilerini göz önünde bulundurmalıyız. Belki aşağılama gibi bir yöntem bizim o anlık istediğimizi gerçekleştirip öğrencinin kötü davranışını engelleyebilir ancak, bu yöntemin gizli etkisi öğrencinin kişiliği üzerinde etki bırakarak ona daha kötü davranışların kapısını aralayacaktır.
- 3- Bizim uyguladığımız birçok yöntem, geçmiş nesillerden bize aktarılmış adet ve inançların etkisinde kalmıştır. Yanlışlık üzere bu yöntemleri uygulanabilir ve etkili yöntemler sanabiliriz. Bundan dolayı bir sefer daha adetlerimizi, inançlarımızı ve öğrendiklerimizi gözden geçirmeli ve bilimsel araştırma ve bulgularla yanlış yöntemleri davranışlarımız arasından çıkarmalıyız.
- 4- Çocuğun kişiliğini mahvetmeye yol açan ilk adım, ona uygun olmayan isim koymaktır. Bundan dolayı isim koyarken seçtiğimiz ismin çeşitli yönlerine dikkat etmeliyiz.
- 5- İsim seçerken, sade olması, düzgün olması, rahat söylenebilir olması ve olumlu manasının olması gibi ölçüleri göz önünde bulundurmalıyız.

- 6- Eğer çocuğumuz veya öğrencimiz, çirkin isim veya lakaptan rahatsız oluyorsa, hemen değiştirmek veya düzeltmek için harekete geçmeliyiz.
- 7- Çocuklarımıza ve öğrencilerimize kâfirlerin, putların, hayvanların, Hz. Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyti'nin (a.s) düşmanlarının, sapkın ve nefret edilen insanların ismini ve anlamsız veya kötü anlamlı isimler koymaktan sakınmalıyız.
- 8- Öğrencilerimize çirkin lakaplar takmaktan sakınmalıyız. Zira bu davranışımızla diğer insanların onları alaya almasına maruz kalabilir ve dolayısıyla ruhsal açıdan eziyet görebilirler.
- 9- Etiketlemek ve yaftalamak bireyin özsaygısını ve olumlu kimliğine zarar verir. Onun aile ve arkadaşlar arasındaki ve toplum içindeki itibarını zedeler ve dolayısıyla bireyin uygunsuz davranışlar sergilemesi ortamını oluşturur. Bundan dolayı onu etiketlemeyerek ve yaftalayarak içine düşebileceği kötü davranışlardan uzak tutmalıyız.
- 10- Ebeveyn ve eğitimciler tarafından sergilenen ve çocuklar açısından dayanılması çok zor olan bir davranış şekli de ayırım yapmaktır. Bu şekilde davranmamak için çaba sarf etmeliyiz.
- 11- Göstermelik de olsa öğrencilerimize eşit davranmak için çabalamalıyız. Zira öğrencilerin çoğu bizim davranışlarımızın görünüşüne bakarak bu yargıya varmaktadırlar.
- 12- Eğer bazı evlatlarımıza ve öğrencilerimize daha fazla ilgi göstermek zorundaysak, bu davranışımızı diğer çocuklara açıklamalıyız. Başka bir ifadeyle, görünüşte ayrımcılık olan bir davranış sergilemek zorunda kaldığımızda etkilenmemeleri için çocuklarımızı mantıklı ve makul terbiye etmeliyiz.
- 13- Gerekli olan durumlarda, ilgi gösterdiğimiz öğrenciye sergilediğimiz davranışları göstermelik de olsa diğer öğrencilere de sergilemeliyiz. Böyle yapmakla, diğer öğrencilerin kalbinde oluşabilecek haset ateşini engellemiş oluruz.
- 14- Ayırım yapmak, hangi şekilde olursa olsun zararlı ve yasaktır. Bundan dolayı erkek ve kız, büyük ve küçük, çirkin ve güzel, zeki ve az zeki, başarılı ve başarısız vs. çocuklar arasında ayırım yapmaktan sakınmalıyız.

- 15- Eğer öğrencilerden birine diğerlerinden daha fazla sevgi gösterme niyetindeyse, bunu diğerlerinin göremeyeceği bir yerde yapmamız en güzelidir.
- 16- Eğitimde diktatörce tutumlar, zorlama, baskı ve dayatmadan sakınmalıyız. Zira bunların öğrenciyi isyana sürüklemekten başka bir sonucu yoktur.
- 17- Öğrencinin davranışlarını devamlı kontrol ve nezaret altında tutmak ve yönlendirmek her en kadar gerekliyse de, ona baskı ve zorlama altında olduğunu hissettirmeden yapmak gerekir.
- 18- Nasihat etmek, iyiliğini istemek, bilinçlendirmek ve teşvik suretiyle eğitim programlarını öğrenciye kabullendirmek en güzelidir.
- 19- Emirler ve sakındırmalar, öğrencinin iyiliğini isteme temeline dayalı olmalıdır. Eğer öğrenci bizim onun iyiliğini istediğimizi hissederse, bizim emir ve sakındırmalarımızı kabul eder ve bunları kendi özgürlüğüyle çelişen bir durum olarak görmez.
- 20- Eğer baskı ve zorlama yöntemini kullanmak zorundaysak, öğrencinin kaldırabileceği ölçüyü, konumunu ve kabul edebilme kapasitesini göz önünde bulundurmalıyız.
- 21- Tekrar tekrar zorlama ve dayatma, ardı ardına emirler ve sakındırmalar öğrencinin kişiliğini yok eder ve onu ezik, iradesiz ve mutsuz biri yapar.
- 22- Alaya alma, kınama, kötü konuşma, töhmet, ayıp arama gibi şekilleri olan aşağılama, eğitim önünde bir engeldir ve öğrenciyi düzeltceğine, ortam sağlayarak bozulmasına sebep olur.
- 23- İnsanların önünde öğrenciyi alaya almaktan ve kınamaktan sakınalım. Zira böyle bir davranış onun kişiliğini zedeler ve öğrencinin eğitimle uyumunu kötüleştirmekten ve onun isyan etmesinden başka bir sonucu olmaz.
- 24- Eğer çocuğu kınamak zorunda kalmışsak, onun kişiliğini değil kötü davranışını kınayalım. Böylelikle hem kişiliğinin aşağılanmasını engellemiş oluruz hem de onun davranışının kötü bir davranış olduğu hakkında bilinçlenmesine katkıda bulunuruz.

- 25- Öğrenciye davranışlarımızda orta yoldan sapmayalım ve sadece onun yanlış hareketlerini görmeyelim. Onun olumlu davranışlarını da göz önünde bulunduralım. O halde onu yanlış hareketlerinden dolayı kınadığımız gibi, iyi hareketlerinden dolayı da övelim ve teşvik edelim. Böylelikle ona duyduğumuz sevgiyi ona hissettirelim.
- 26- Hakkı kabullenmek, her yerde ve kim olursa olsun güzel bir şeydir. Ancak öğretmenin bu tavrı göstermesi daha güzeldir. Zira bu davranış, öğrenci için örnek olacaktır. Bundan dolayı öğrencinin mantıklı delilleri ile karşılaşınca itidalı kaybetmemeli ve onu tartışma ve ağız kavgasıyla kendi görüşümüzü kabullenmesi için zorlamamalı ve baskı yapmamalıyız.
- 27- Mücadele, tartışma ve ağız kavgası yapmak eğitimcinin öğrenci gözündeki itibarını zedeler. Onu kine, nifaka ve düşmanca tavırlara sürükler. Bundan dolayı bu davranışı, davranışlarımızın arasından çıkarmalıyız.
- 28- Genelde ceza ve özelde fiziksel ceza her ne kadar eğitimde bazen gerekli olan bir yöntemse de, bu yöntemi uygularken onun usul ve kurallarına riayet etmeliyiz.
- 29- Doğru ve uygulanabilir yöntemleri kullanmak ve yanlış ve zararlı yöntemlerden sakınmak, eğitmenin hedefine ulaşmasına yardımcı olan iki kanat gibidir. Birisini göz ardı etmek, eğitmenin hedefine ulaşmasını engelleyecektir.
- 30- Eğitim programlarının öğrenci üzerinde etkili olabilmesi için en iyi ve en uygulanabilir yöntem, eğitmenin söz ve eylemlerinin birbiriyle uyumlu olmasıdır. Eğer eğitmenin sözü davranışını teyit ederse, hatta söylemeden önce söylemek istediğini hareketiyle gösterirse, öğrencinin eğitim programlarıyla terbiye edilmesinde çok etkili olacaktır.

Sözümüzün sonu, âlemlerin Rabbi olan Allah'a övgüdür.

Kaynakça

Kur'ân-ı Kerim.

Nehcu'l-Belağa.

Abdulazim Kerimî, *Goftarhayi Piramun-i Eserat-ı Penhan-ı Terbiyet-i Asibza*, Tahran, Encumen-i Evliya ve Murebbiyan, 1373.

Abdulazim Kerimî, *Terbiyet Çi Çiz Nist?*, Tahran, İntişarat-ı Terbiyet, 1376.

Abdolvahid Amedî, *Gureru'l-Hikem ve Dureru'l-Kelim veya Kelimatu Gısrı Hazret-i Mevla'l-Vali'l-İmam Ebi'l-Hasan Ali b. Ebi Talib*, Muhammed Ali Ensarî Kummi tercümesi ve telifi, Tahran, İntişarat-ı Daru'l-Kitab, 1337.

Abdurrahman en-Nahlavî, *Usulu't-Terbiyeti'l-İslâmîyye ve Esalibuha*, Beyrut, Daru'l-Fikri'l-Muasır, 2. Baskı, 1983 m.

Abraham Harold Maslow, *Motivation and Personality*, Farsçası: *Engizeş ve Şahsiyyet*, Mütercim: Ahmed Rıdvanî, Meşhed, İntişarat-ı Astan-ı Kuds-i Rezevî, 1368.

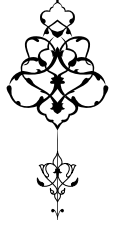
Ahmed b. Yahya b. Cabir el-Belazurî, *Ensabu'l-Eşraf*, c. 2, Beyrut, 1417 h.k.

Ahmed Beheştî, *İslâm ve Terbiyet-i Kudekan*, 2 cilt, Tahran, Merkez-i Çap ve Neşr-i Sazman-ı Tebligat-ı İslâmî, 1370.

Ahmed Vaizî, *İnsan ez Didgah-ı İslâm*, Defter-i Hemkariyi Havza ve Danişgah, Tahran, Sazman-ı Simet, 1377.

Aişe Abdurrahman Said Celal, *el-Muessiratu'Selbiyye fı Terbiyeti't-Tıfli'l-Muslim ve Turuki Elaciha*, el-Medinetu'l-Munevvere, Daru'l-Muctemeu li'n-Neşri ve't-Tevzi, 1412 h.k.

Ali b. Hüseyin Ali el-Ahmedî, *Mekatibu'r-Resul*, Beyrut, Daru'l-Muhacir, tarihsiz.

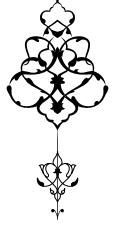
- Ali b. Muhammed İbnu'l-Esir, *Usdu'l-Ğabe fi Marifeti's-Sahabe*, c. 1, Beyrut, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, tarihsiz.
- Ali Ekber Dehhoda, *Lugatnameyi Dehhoda*, Tahran, Muesseseyi İntişarat ve Çap-ı Danişgah-ı Tahran, 1373.
- Ali Ekber Mezahirî, *Hoşdarhayi Terbiyeti*, Kum, Muesseseyi İntişarat-ı Hicret, 1374.
- Ali Ekber Şiarînejad, *Ferheng-i Ulum-i Reftarî*, Tahran, İntişarat-ı Emir Kebir, 1364.
- Ali Faizî ve Muhsin Aştıyanî, *Mebaniyi Terbiyet ve Ahlâk-i İslâmî*, Kum, İntişarat-ı Ruhanî, 1375.
- Ali Muttaki b. Hisamuddin el-Hindî el-Burhani Furi, *Kenzu'l-Ummal fi Suneni'l-Akvali ve'l-Efal*, Beyrut, Muessesetu'r-Risale, 1409 h.k.
- Alice W. Pope, Susan McHale, W. Edward Craighead, *Self-Esteem Enhancement With Children And Adolescents*, Farsça tercümesi: *Efzayışı İhtiram Bi Hud Der Kudekan ve Nucevanan*, Mütercim, Perisa Tecellî, Tahran, İntişarat-ı Rüşd, 1373.
- Bakır Saruhanî, *Dairetu'l-Mearif-i ulum-i İctimaî*, Tahran, İntişarat-ı Danişgah-ı Tahran, 1370.
- Behruz Refî, *Arayi Danişmendan-ı Muselman der talim ve Terbiyet ve Mebaniyi An*, c. 3, (Muhammed Gazalî), Kum, Pejuheşkedeyi Havza ve Danişgah ve Tahran, Sazman-ı Simet, 1381.
- Defter-i Hemkariyi Havza ve Danişgah, *Faslnameyi Havza ve Danişgah*, 14 ve 15. Sayılar, Kum, Bahar ve Tabistan, 1377.
- Ebu Ali Fazl b. Hasan Tabersî, *Mecmau'l-Beyan*, Beyrut, Daru'l-Marifet, 2. Baskı, 1988 m.
- Ebu Nasir Muhammed b. Mesud b. Ayyaş el-Ayyaşî, *et-Tefsir*, Seyyid Haşim Resulî Mahallatî tashih ve taliki ile, Tahran, el-Mektebetu'l-İlmiyyeti'l-İslamiyye, Tarihsiz.
- Ebu'l-Fazl İzzetî, *Amuzeş ve Pervereş-i İslâmî*, Tahran, İntişarat-ı Bî'set, 1366.
- Fahrud-din b. Muhammed Tureyhî, *Mecmau'l-Bahreyn*, Tahran, Defter-i Neşr-i Ferheng-i İslâmî, 1408 h.k.
- Ferheng-i Helakuyî, *Camiyi İmrûz*, Tahran, Çaphaneyi Celalî, 2536.
- Glen Stenhouse, *Perveriş-i İtimad bi-Nefs der Kudekan*, Bahar Melekî tercümesi, Tahran, İntişarat-ı Kaknus, 1376.
- Gulam Huseyin Riyahî, *Revanşınası der Hıdmet-i Evliya ve Murebbiyan*, Tahran, Neşr-i işrakiyye, 1368.

- Hasan b. Ali İbn Şube el-Harranî, *Tuhefu'l-Ukul*, Kum, Defter-i İntişarat-ı İslâmî, tarihsiz.
- Haim G. Ginott, *Between Parent and Child*, Farsça Tercümesi: *Rabıteyi Beyni Valideyn ve Kudekan*, Siyavuş Sertipî tercümesi, Tahran, İntişarat-ı İttılaat, 1368.
- Haim G. Ginott, *Between Teacher and Child*, Siyavuş Sertipî tercümesi, Tahran, Neşr-i Fahte, 1371.
- Hidayetullah Sutude, *Deramed-i ber Revanşinasıyi İctimaî*, Tahran, Muesseseyi İntişarat-ı Avayi Nur, 1373.
- Huseyin b. Muhammed Ragıb İsfahanî, *el-Mufredatu fî Garibi'l-Kur'an*, Tahran, el-Mektebetu'l-Murtezevîyye li-İhyai Asari'l-Caferiyye, tarihsiz.
- Huseyin Mihrperver, *Nizam-ı Beynu'l-Mileliyi Hukuk-ı Beşer*, Tahran, Muesseseyi İttılaat, 1377.
- Huşeng Şambayatî, *Hukuk-i Keyferiyi İhtisâsî*, c. 1, Tahran, İntişarat-ı Jubin, 1377.
- Ian Robertson, *Society a Brief Introduction-Der Amedi Ber Camieyi Ruz*, Tercüme, Hüseyin Behrevan, Meşhed, İntişarat-ı Astan-ı Guds-ı Rezevî, 1374.
- İbn Hişam, *Siret-i Resulullah Meşhur bi Siretu'n-Nebi*, Refiuddin İshak b. Muhammed Hemdanî tercüme ve yazımı, Tahran, İntişarat-ı Harezmi, 1360.
- İbn Ebî'l-Hadid, *Şerhu Nehci'l-Belağa*, Muhammed Ebulfazl İbrahim tahkiki, Beyrut, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 2. Baskı, 1387 h.k.
- İbn Menzur, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1408 h.k.
- İbrahim Eminî, *İslâm ve Talim ve Terbiyet*, Tahran, İntişarat-ı Encumen-i Evliya ve Murebbiyan, 1373.
- John A. Glover ve Roger H. Bruning, *Educational Psychology, Principles and Applications*, Farsça tercümesi: *Revanşinasıyi Terbiyeti, Usul ve Karbord-ı An*, mütercim: Ali Naki Harrazî, Tahran, Merkez-i Neşr-i Danişgahî, 1375.
- Lawrence A. Pervin, *The Science of Personality*, 1996, Farsça tercümesi: *Revanşinasıyi Şahsiyyet*, Mütercim: Muhammed Cafer Cevadî ve Pervin Kedyur, c. 1, Tahran, Muesseseyi Resa, 1372.
- Louis Maluf, *el-Muncid fi'l-Lugat*, Kum, Neşru'l-Belağa, 1373.
- Molla Ahmed Nerakî, *Miracu's-Saadet*, Tahran, İntişarat-ı Reşidî, 1362.
- Muhammed Ali Hacı Dehabadî, *Mesail ve Muşkilat-ı Terbiyet-i Dinî ba Tekid-i ber Mutun-i İslâmî*, Tez, Kum, Pejuheşkedeyi Havza ve Danişgah, 1380.
- Muhammed b. Hasan Hurr Amulî, *Vesailu's-Şia ila Tahsili Mesaili's-Şeria*, Beyrut, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1412 h.k.

- Muhammed b. Hasan Tusî, *el-İstıbsar fi-ma el-İhtılafı min'el-Ahbar*, Beyrut, Daru'l-Ezva, 1413 h.k.
- Muhammed b. Hasan Tusî, *Tehzibu'l-Ahkâm fi Şerhi'l-Maknaati liş-Şeyhi'l-Mufid*, Beyrut, Daru'l-Ezva, 1413 h.k.
- Muhammed b. Huseyin Hansarî, *Şerhu Gureri'l-Hikem ve Dureri'l-Kelim*, Tahran, İntişarat-ı Danişgah, 1371.
- Muhammed b. İsmail Buharî el-Cufî, *Sahih-i Buharî*, c. 2, Beyrut, Daru't-Talim, 1987 m.
- Muhammed b. Muhammed Gazalî, *İhyau Ulumi'd-Din*, Beyrut, Daru'l-Kalem, tarihsiz.
- Muhammed b. Muhammed Gazalî, *Mizanu'l-Amel*, Ahmed Şemsuddin haşiyesi ile, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmîyye, birinci baskı, 1989 m.
- Muhammed b. Yakub Kuleynî Razî, *Usulu Kafi*, Necmuddin Amilî tashihi, Tahran, el-Mektebetu'l-İslâmîyye, 1388 h.k.
- Muhammed b. Yezid Gazvinî, *Sunenu İbni Mace*, Muhammed Fuat Abdalbaki tahkikiyle, Beyrut, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1365 h.k.
- Muhammed Bâkır el-Meclisî, *Biharu'l-Envar*, Beyrut, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1403 h.k.
- Muhammed Cevad Meşkur, *Ferheng-i Fırak-ı İslâmî*, Meşhed, Bonyad-ı Pejuheş-hayi Astan-ı Kuds-i Rezevî, 1372.
- Muhammed Cevad Tabesî, *Hukuk-ı Ferzendan der Mekteb-i Ehlibeyt (a.s)*, İntişarat-ı Defter-i Tebligat-ı İslâmî, 1374.
- Muhammed Huseyin Tabatabaî, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an*, Kum, İntişarat-ı Camieyi Muderrisin-i Havzayi İlmîyyeyi Kum, tarihsiz.
- Muhammed Hüseyin Celalî, *Adab-ı Muâşeret der islâm*, Cevad Bayat ve Muhammed Azarbaycanî tercüme ve tahkiki, Tahran, Merkez-i Çap ve Neşr-i Sazman-ı Tebligat-ı İslâmî, 1372.
- Muhammed Mehdi Nerakî, *Camiu's-Saadat*, c. 2, Kum, Muesseseyi Matbuatiyi İsmailiyan, tarihsiz.
- Muhammed Muhammed Reyşehrî, *Mizanu'l-Hikme*, c. 2, Kum, İntişarat-ı Defter-i Tebligat-ı İslâmî, 1362.
- Muhammed Rıza Hekimî, *el-Hayat*, tahran, Defter-i Neşr-i Ferheng-i İslâmî, 5. Baskı, 1409 h.k.
- Muhammed Rıza Muzaffer, *el-Mantık*, Kum, İntişarat-ı İsmailiyan, 1366.
- Muhammed Taki Felsefi, *el-Tıflu Beyne'l-Veraseti ve't-Terbiyeti*, c. 2, Beyrut, Muessesetu'l-Âlemi li'l-Matbuat, 1402 h.k.

- Muhsin Fermehini Ferahanî, *Ferheng-i Tavsiyî Ulum-i Terbiyeti*, Tahran, Esrar-ı Danış, 1379.
- Muhsin Feyz-i Kaşanî, *el-Hakaiku fi Muhasini'l-Ahlâk ve Gurretu'l-Uyuni fi'l-Mearif-i ve'l-Hikem*, Beyrut, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 2. Baskı, 1399 h.k.
- Muhsin Feyz-i Kaşanî, *el-Muhaccetu'l-Beyza fi Tehzibi'l-İhya*, Ali Ekber Gaffarî tashih ve taliki, 4. Cilt, Kum, Defter-i İntişarat-ı İslâmî, tarihsiz.
- Muhsin Kitapçı, *Ferzend-i Hoşbaht Guli ez Gulhayi Beheşt*, Kum, İntişarat-ı Hicret, 1376.
- Murtaza Ensarî, *Mekasibu Muharreme*, Beyrut, Muessetu'n-Numan, 1410 h.k.
- Murtaza Mantıkî, *Revanşinasiyi Terbiyeti*, Tahran, Cihad-ı Danişgahi Danişgah-ı Terbiyet-i Muallim, 1372.
- Murtaza Mutahharî, *Hamaseyi Huseynî*, Tahran, İntişarat-ı Sadra, 1367.
- Murtaza Mutahharî, *İmdadhayi Gaybi der Zendegiye Beşer*, Tahran, İntişarat-ı Sadra, 1367.
- Murtaza Mutahharî, *Seyr-i der Sireyi Nebevî*, Tahran, İntişarat-ı Sadra, 1367.
- Muslihuddin Sadî, *Kulliyat-ı Sadî*, Muhammed Ali Furuğî ihtimamıyla, Tahran, İntişarat-ı Emir Kebir, 2. Baskı, 1376.
- Mustafa Dilşad Tahrani, *Mah-ı Mihrpervar (Terbiyet der Nehcu'l-Belağa)*, Tahran, Haneyi Endişeyi Cevan, 1378.
- Mustafa Dilşad Tahrani, *Sireyi Nebevî (Mantık-ı Amelî)*, *Defter-i Dovvum*, Tahran, Vezaret-i Ferheng ve İrşad-ı İslâmî, 1372.
- Mirza Huseyin Nuri Tabersî, *Mustedreku'l-Vesail ve Mustenbitu'l-Mesail*, c. 15, Beyrut, Muessesetu Âli'l-Beyt li-İhyai't-Turas, 1408 h.k.
- Muhammed b. Ali b. el-Hasan ibn-i Babeveyh el-Kummî, *el-Hisal*, Kum, Muessetu'n-Neşri'l-İslâmî, tarihsiz.
- Muhammed b. Ali b. el-Hasan ibn-i Babeveyh el-Kummî, Muhammed Cevad el-Fakih'in tahkikiyle *Men La Yahziruhu'l-Fakih*, Beyrut, Daru'l-Ezva, 1413 h.k.
- Muhammed Mansur, *İhsas-ı Kehteri*, Tahran, İntişarat-ı Danişgah-ı Tahran, 1369.
- Nasır Mekarim Şirazî ve komisyon, *Tefsir-i Numune*, Tahran, Daru'l-Kitabi'l-İslâmîyye, 1370.
- Nathaniel Branden, *The Psychology Of Self-Esteem*, 1969, Farsça tercümesi: *Revanşinasiyi Hurmet-i Nefs*, mütercim: Cemal Haşimî, Tahran, Şirket-i Sehamiyi İntişar, 1371.

- Radiyuddin, Ebi, Nasir el-Hasan b. Fazl el-Tabersî, *Mekarimu'l-Ahlâk*, Beyrut, Daru'l-Havra, 1408 h.k.
- Rahmanî Yezdi, *Nakd-ı Baverhayi Galat-ı Terbiyeti*, Muesseseyi İntişarat-ı melhur, Kum, 1379.
- Rıza Ferhadiyan, *Valideyn ve Mürebbiyan-ı Mesul*, Kum, Merkez-i İntişarat-ı Defter-i Tebligat-ı İslâmî, 1377.
- Roger Mucchielli, *Les Complexes Personnels-Ugdehayi Revanî*, Tercüme: Muhammed Rıza Şuca Rezevî, Meşhed, İntişarat-ı Astan-ı Kuds-i Rezevî, 1371.
- Rudolf Dreikurs ve Pearl Cassell, *Discipline Without Tears, İnzibat-ı Bedune Eşk*, Minu Vasikî ve Meryem Dadaşzade tercümesi, Tahran, intişarat-ı Ruşd, 1378.
- Seham Mehdi Cabbar, *et-Tıflu fi's-Şeriatil-İslâmîyyeti ve Menhecü't-Terbiyeti'n-Nebeviyye*, Beyrut, el-Mektebetu'l-Asriyye li't-Tebaati ve'n-Neşr, 1417 h.k.
- Seyyid Ali Huseynîzade, *Terbiyet-i Ferzend*, Kum, Pejuheşkedeyi Havza ve Danışgah, 1380.
- Seyyid Ali Hüseyinîzade, *Adab ve Reveşhayi Amuzeş der Sireyi Ma'suman*, Tez, Kum, Pejuheşkedeyi Havza ve Danışgah, 1379.
- Seyyid Mehdi Burumend, *Şivehayi Talim der Kur'an ve Sunnet*, Reşt, İntişarat-ı Kitab-ı Mubin, 1380.
- Seyyid Muhammed Şefî, *Perveriş-i Ruh*, c. 1, Kum, Merkez-i İntişarat-ı Defter-i Tebligat-ı İslâmî, 1370.
- Suzan Furvarid, *Valideyn-i Nasalim*, Minu Kesaiyan tercümesi, İsfahan, İntişarat-ı Mani, 1377.
- Şeyh Abbas Kummî, *Makamatu'l-İlliyye (Muhtasaru Miraci's-Saadet)*, Tahran, Neşr-i Niyayiş, 1375.
- Şeyh Abbas Kummî, *Sefinetu'l-Bihar*, c. 1, Muesseseyi İntişarat-i Ferahanî, adressiz ve tarihsiz.
- Toshihiko Izutsu, *Mefahim-i Ahlâkî ve Dinî der Kur'an-ı Mecid*, Feridun Bedrei tercümesi, 2. Baskı, Tahran, 1378.
- Verram b. Ebi Faris el-Malikî el-Eşterî, *Tenbihu'l-Hevatir ve Nezhetu'n-Nevazir el-Maruf bi-Mecmuati Verram*, Tahran, Daru'l-Kitabi'l-İslâmîyye, 1368.
- Zeynuddin b. Ali Şehid-i Sani, *Minyetu'l-Murid, fi Adabi'l-Mufid ve'l-Mustefid*, Kum, İntişarat-ı Defter-i Tebligat-ı İslâmî, 1368.